

ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

- ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ
ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
Άλκηστις Κοντογιάννη
- ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ
Αντώνης Βάος

Ειδικό Θέμα: ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙ
Αγγελική Μπαχούμα

Β΄ & Γ΄ ΕΠΑ.Λ.

ΤΟΜΕΑΣ ΥΓΕΙΑΣ - ΠΡΟΝΟΙΑΣ - ΕΥΞΕΙΑΣ

ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Κοντογιάννη Άλκηστις, Επίκουρος καθηγήτρια, στη "Δραματική τέχνη στην εκπαίδευση", Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Βάος Αντώνης, Εικαστικός, Λέκτορας στη "Διδακτική των εικαστικών τεχνών", Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Πανεπιστήμιο Πατρών

Μπαχούμα Αγγελική, Νηπιαγωγός

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΡΙΣΗΣ

Αναγνωστόπουλος Βασίλης, Καθηγητής Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Ντολιοπούλου Ελένη, Επίκουρος Καθηγήτρια Παιδαγωγικής, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Δουκουμετζίδη Τιτίκα, Ζωγράφος - Χαράκτρια, Λέκτορας στη "Διδακτική της Τέχνης", Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών Αθηνών

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΗΣ

Ροζάκος Νικόλαος

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ

Μαστραπάς Αντώνιος, Εκπαιδευτικός

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ

Δημητρέλου Κωνσταντίνα

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Σταμάτης Αλαχιώτης

*Καθηγητής Γενετικής Πανεπιστημίου Πατρών,
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου*

Επιστημονικός Υπεύθυνος του Έργου

Γεώργιος Βούτσιος

Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Υπεύθυνη του Τομέα Υγείας και Πρόνοιας

Ματίνα Στάππα, Οδοντίατρος

Πάρεδρος ε.θ. του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας.

Η συγγραφή και η επιστημονική επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε
υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

- ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ
ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
Άλκηστις Κοντογιάννη

- ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ
Αντώνης Βάος

Ειδικό Θέμα: ΜΟΥΣΕΙΟ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙ
Αγγελική Μπαχούμα

Β' ΕΠΑ.Λ.
Επιλογής
&
Γ' ΕΠΑ.Λ.
Ειδικότητα: Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων

ΤΟΜΕΑΣ ΥΓΕΙΑΣ - ΠΡΟΝΟΙΑΣ - ΕΥΕΞΙΑΣ

Πρόλογος

Το βιβλίο απευθύνεται στους μαθητές -τριες της ειδικότητας Βοηθών Βρεφονηπιοκόμων των Τ.Ε.Ε. Αποτελείται από δύο διακριτές ενότητες: Τη δραματική τέχνη στην εκπαίδευση και την εικαστική αγωγή. Πρόκειται για δύο διαφορετικά πεδία που στοχεύουν στην αισθητική και καλλιτεχνική καλλιέργεια του παιδιού της προσχολικής ηλικίας.

Η καλλιέργεια αυτή δεν αναβλύζει με ένα μαγικό και αδιαμεσολάβητο τρόπο, ούτε και αναδύεται ως άθροισμα των διαφόρων επιμέρους καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων. Η καλλιτεχνική αγωγή δεν προσβλέπει στην ανάπτυξη της ιχνογραφικής ικανότητας ή στην οργάνωση μιας θεατρικής παράστασης. Ζητούμενο είναι η δημιουργία των κατάλληλων προϋποθέσεων και η παροχή των ευκαιριών, ώστε το αναπτυσσόμενο άτομο να βιώσει το φαινόμενο της τέχνης και να το εντάξει στις διάφορες εμπειρίες της ζωής του μέσα και έξω από τα στενά όρια ενός παιδαγωγικά σχεδιασμένου περιβάλλοντος, τόσο στη διάρκεια των μαθητικών χρόνων όσο και πέρα από αυτά.

Στο σημείο αυτό αναδεικνύεται ο ιδιαίτερα σημαντικός ρόλος του παιδαγωγού, που δε μπορεί να είναι ένας απλός εφαρμοστής έτοιμων συνταγών. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι να πιστεύει ο ίδιος στην αξία των καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων. Η θεωρητική και πρακτική του επάρκεια αποτελεί την ασφαλέστερη βάση προκειμένου να συγκροτήσει μια συνειδητή στάση σχετικά με το τι, πώς και γιατί προσφέρεται κάθε φορά. Η πρόκληση την οποία αντιμετωπίζει είναι η ευθύνη της καλλιέργειας γόνιμου εδάφους που διευκολύνει την επαφή του παιδιού με την τέχνη. Και η πρόκληση αυτή, με όλο το βάρος που προκύπτει από το πλήθος των προσεγγίσεων και των προβλημάτων, παραμένει πάντοτε ανοιχτή.

Οι συγγραφείς

ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ
ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΑΛΚΗΣΤΙΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ

Περιεχόμενα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΘΕΑΤΡΟ ΚΑΙ ΘΕΑΤΡΙΚΕΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ

- 1.1. Θέατρο, ηθοποιοί, θεατές
- 1.2. Θεατρική παράσταση και λειτουργίες του θεάτρου
- 1.3. Θέατρο, ρίζες και εξέλιξη
- 1.4. Δράμα
  - 1.4.1. Διθύραμβος
  - 1.4.2. Τραγωδία
  - 1.4.3. Κωμωδία
- 1.5. Θέατρο και αγωγή
  - 1.5.1. Επίσκεψη ηθοποιού
  - 1.5.2. Παράσταση στον παιδικό σταθμό ή νηπιαγωγείο
  - 1.5.3. Επίσκεψη των παιδιών σε θέατρο ή παρακολούθηση θεατρικής παράστασης
  - 1.5.4. Μεγάλο βιβλίο με εικόνες περί θεάτρου (κολλάτζ)
  - 1.5.5. Έκθεση προσωπείων (μάσκας)
  - 1.5.6. Συλλογές θεατρικών αντικειμένων
  - 1.5.7. Γωνιά θεάτρου ή μουσείο θεάτρου στο σχολείο
  - 1.5.8. Εργασία με αφίσες σχετικές με το θέατρο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

- 2.1. Ο ρόλος της Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση
- 2.2. Η Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση και η σημασία της για το παιδί
- 2.3. Ασκήσεις και τεχνικές της Δραματικής τέχνης στην Εκπαίδευση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΔΡΑΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ

- 3.1. Δημιουργία ιστορίας ή παραμυθιού
- 3.2. Στοιχεία της Δραματοποίησης - Ανάλυση στοιχείων
- 3.3. Εκτίμηση, ανάλυση και παιδαγωγός

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΤΟ ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΚΙΩΝ

- 4.1. Το κουκλοθέατρο και η ιστορία του
- 4.2. Θέατρο σκιών: ο Καραγκιόζης και η ιστορία του
- 4.3. Τι προσφέρει το κουκλοθέατρο και το θέατρο σκιών στα παιδιά
- 4.4. Τι προσφέρει το κουκλοθέατρο και το θέατρο σκιών στον παιδαγωγό
- 4.5. Εφαρμογές του κουκλοθεάτρου και του θεάτρου σκιών
- 4.6. Μεθοδολογία δημιουργικής προσέγγισης

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Θέατρο και θεατρικές παραστάσεις

1.1. Θέατρο, ηθοποιοί, θεατές

Η λέξη **θέατρο** προέρχεται από το ρήμα **θεάομαι-θεώμαι** και σημαίνει ότι παρατηρώ κάτι με θαυμασμό, κοιτάζω, θεωρώ, εξετάζω (Ηρόδοτος). Ο Ισίδωρος παράγει τη λέξη από το ουσιαστικό **θεωρία**, ενώ ο Πλούταρχος από το **θεός**. Με τη σημερινή της σημασία η λέξη **θέατρο** απαντάται πρώτα τον 3^ο π.Χ. αιώνα σε επιγραφές της Δήλου. Η λέξη **θέατρο** δηλώνει τον τόπο των παραστάσεων, τις ίδιες τις παραστάσεις δηλαδή το θέαμα και πολλές φορές ό,τι έχει σχέση με αυτό, ακόμα και τους θεατές.

Το θέατρο είναι ένας δύσκολος και δυσπροσδιόριστος κώδικας επικοινωνίας και αποτελεί μια έκφραση του πολιτισμού μέσα στον οποίο αναπτύσσεται. Αντιλαμβανόμαστε τη δυσκολία και την πολυπλοκότητά του, αν σκεφτούμε τις λειτουργίες που επιτελεί, τις τέχνες που συναντιόνται σ' αυτό, τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ τους, τον ενεργητικό ρόλο των ηθοποιών αλλά και των θεατών, τα ποικίλα θεατρικά σημεία, τις συσχετίσεις τους, και την πολυσημία του καθενός απ' αυτά.

Ο κώδικας αυτός δεν είναι σταθερός αλλά ρευστός και μεταβλητός. Πόσο, αλήθεια, άλλαξε το θέατρο από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Κανείς ίσως, από μας δεν μπορεί να φανταστεί πόσο θα αλλάξει στο μέλλον και τι μορφές θα πάρει.

Αν δούμε το θέατρο διαχρονικά, δηλαδή από τις τελετουργίες μέχρι τα σημερινά δρώμενα και συγχρονικά, δηλαδή τις ποικίλες μορφές θεατρικής έκφρασης που παρουσιάζονται σε διάφορα μέρη του πλανήτη μας, θα διαπιστώσουμε ότι πρόκειται για πολλούς θεατρικούς κώδικες και όχι για ένα, που αντικατοπτρίζουν τους ποικίλους πολιτισμικούς τομείς.

Ο Νικηφόρος Παπανδρέου, Καθηγητής θεατρολογίας στο Πανεπι-

στήμιο της Θεσσαλονίκης (Παπανδρέου, 1989) γράφει ότι το θέατρο είναι μίμηση πράξεων, είναι δηλαδή αναπαράσταση μιας δράσης, μιας σειράς πράξεων. Θέατρο υπάρχει όταν μια ομάδα ηθοποιών ή και μόνον ένας παρασταίνει μια ιστορία από τη ζωή των ανθρώπων μπροστά σε μια ομάδα θεατών.

Χρειαζόμαστε λοιπόν, στη θεατρική πράξη το μύθο (ιστορία), τον ηθοποιό και το θεατή. Ο ένας θέτει και προϋποθέτει την ύπαρξη του άλλου, όπως και η απουσία του ενός καταργεί τον άλλον.

Το θέατρο είναι μια σύμβαση, μια συμφωνία, μια αποδοχή ένθετης πράξης, μιας πλαστής πραγματικότητας μέσα στην πραγματικότητα που ζούμε. Είναι μια σύμβαση των συμμετεχόντων, αφού ο θεατής από τη στιγμή που μπαίνει στη θεατρική αίθουσα υποκρίνεται ότι πιστεύει ως αληθινό αυτό που δεν μπορεί παρά να μην είναι αληθινό (Mannoni, 1969).

Ο E. Bentley, γνωστός θεατρολόγος, γράφει ότι θέατρο είναι η διαδικασία κατά την οποία ο ηθοποιός ενσαρκώνει ένα ρόλο ενώ ο θεατής τον παρακολουθεί (Bentley, 1965). Αυτό είναι το μοντέλο επικοινωνίας στο θέατρο. Ο Βάλτερ Πούχγερ όμως, Καθηγητής θεατρολογίας στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας, θεωρεί αυτό το μοντέλο μηχανιστικό και αναφέρεται στις λεπτές και πολύπλοκες επικοινωνίες του θεάτρου (Πούχγερ, 1986), ενώ ο Barthes σχολιάζει την πολυδιάστατη διαδικασία και την “πληροφοριακή πολυφωνία” (Barthes, 1964).

Ο ηθοποιός όμως, και ο θεατής κατέχουν και οι δυο τον ίδιο κώδικα; Όχι φυσικά. Η ερμηνεία του θεατή συμπίπτει, μόνο μερικά, με τη σημασία του κώδικα, αφού τα αισθητικά σημεία του θεάτρου έχουν πολυσημία, δηλαδή σημαίνουν συγχρόνως πολλά (Fischer-Lichte, 1979). Εκτός όμως, από αυτά, ένα μεγάλο μέρος του θεατρικού κώδικα αποτελεί η γλώσσα που είναι προσωπική, συναισθηματική και βιωματική (Μπαμπινιώτης). Με το άκουσμα μιας λέξης καθένας από μας σκέφτεται και νιώθει κάτι διαφορετικό, σύμφωνα με τις εμπειρίες που έχει. Επομένως, δεν μπορεί να υπάρχει ολοκληρωτική επικοινωνία μεταξύ του ηθοποιού και του θεατή, παρά μόνο μερική.

Ο Γιέρζι Γκροτόφσκι (Γκροτόφσκι, 1982), μεγάλος Πολωνός σκηνοθέτης, μιλά για μια σχέση ηθοποιού - θεατή με μια διαισθητική, άμεση, ζωντανή επικοινωνία. Μιλά για μια βαθύτατα ριζωμένη αληθινή αγάπη

ανάμεσα σε δυο ανθρώπινα πλάσματα. Γι' αυτή την αγάπη γράφει και ο μεγάλος Έλληνας σκηνοθέτης Κάρολος Κουν (Κουν, 1987):

“Η συνάντηση αυτή με γέμιζε δύναμη και χαρά, γιατί έβλεπα να ζωντανεύει ο κρίκος μεταξύ της σκηνής και της πλατείας, γιατί καταλάβαινα πως άρχιζε να πραγματοποιείται ο σκοπός του θεάτρου μας. Εκτελεστές και θεατές συνδέονταν στο μοίρασμα μιας χαράς που πήγαζε από τη βαθύτερη κατανόηση των αξιών της ζωής, κι ακόμα περισσότερο άρχιζε να δημιουργείται ένα αίσθημα αγάπης, συνηνοχής, αν θέτε, μπροστά στο μυστήριο του ξεσκεπάσματος μιας πνευματικής αλήθειας”.

Η σχέση μεταξύ του ηθοποιού και του θεατή είναι έντονη και αλληλεπιδραστική.

Ο θεατής συμμετέχει στην όλη διαδικασία και ταυτίζεται ή αποταυτίζεται από αυτή. Αυτό σημαίνει ότι γίνεται ένα με αυτήν ή διαχωρίζει τελείως τη θέση του. Σε κάθε περίπτωση επηρεάζεται από τους ηθοποιούς και την παρουσία τους, όσο και από την ίδια την παράσταση.

Ο ηθοποιός δρα και βιώνει τη θεατρική πράξη. Τη διαμορφώνει αλλά και διαμορφώνεται από αυτήν. Επηρεάζεται από τους θεατές που είναι ο καθρέφτης του, που έχει όμως τη δύναμη πάλι να τον μεταμορφώνει.

Ο γνωστός φιλόσοφος της τέχνης, Ευάγγελος Παπανούτσος (Παπανούτσος, 1956) γράφει ότι η πνοή της τέχνης μοιάζει με ευλογία. Αλλοιώνει και τα πρόσωπα και τα πράγματα. Τα μεταμορφώνει ψυχικά, τα ανανεώνει και τα εξυψώνει και τους δίνει μια άγνωστη, ανυποψίαστη ως τότε, υπόσταση.

1.2. Θεατρική παράσταση και λειτουργίες του θεάτρου

Κάθε θεατρική παράσταση είναι το τελικό προϊόν τόσο των συντελεστών, όσο των ηθοποιών και των θεατών. Χαρακτηριστικό της λοιπόν, είναι η συλλογικότητα. (Πούχνερ, 1986).

Κάθε παράσταση επίσης χαρακτηρίζεται από το ανεπανάληπτο. Τόσο οι ηθοποιοί που καθημερινά αποδίδουν διαφορετικά τους ρόλους τους και δημιουργούν επαναλαμβάνοντάς τους, όσο και οι θεατές, οι οποίοι εναλλάσσονται καθημερινά και συνιστούν κάθε φορά ένα νέο δυναμικό, συντελούν στη δημιουργία της μοναδικής παράστασης, που δεν μπορεί να ξαναγίνει ίδια ακριβώς (Παπανδρέου, 1989).

Για τον Γκροτόφσκι κάθε θεατρική παράσταση έχει την αμεσότητα του ζώντος οργανισμού. Εξ αιτίας αυτής της αμεσότητας κάθε πρόκληση από τον ηθοποιό, κάθε μια από τις μαγικές πράξεις γίνεται κάτι μεγάλο, κάτι εκπληκτικό, κάτι που φτάνει ως την έκσταση (Γκροτόφσκι, 1982).

Εκτός απ' αυτά, η θεατρική παράσταση χαρακτηρίζεται ως εφήμερη, γιατί μόλις τελειώσει παύει να υπάρχει. Ωστόσο, επηρεάζει αποφασιστικά την αισθητική των καλλιτεχνών και τη δεκτικότητα του κοινού για τις παραστάσεις που θα ακολουθήσουν (Παπανδρέου, 1989). Δρα δυναμικά και συντελεί στη διαμόρφωση της κοινωνικής συνείδησης. Παράλληλα, αφήνει το αποτύπωμά της στην ιστορία του θεάτρου και συμβάλλει στο πολιτισμικό γίγνεσθαι.

Πόσο γλαφυρά αποδίδουν τα λόγια του Κουν αυτή τη διάσταση (Κουν, 1987):

“Δεν κάνουμε θέατρο, για το θέατρο. Δεν κάνουμε θέατρο για να ζήσουμε. Κάνουμε θέατρο για να πλουτίσουμε τους εαυτούς μας, το κοινό που μας παρακολουθεί κι όλοι μαζί να βοηθήσουμε να δημιουργηθεί ένας πλατύς ψυχικά πλούσιος και ακέραιος πολιτισμός στον τόπο μας”.

Το θέατρο παρουσιάζει, αναλύει και συνθέτει τον πολιτισμό. Εστιάζει την προσοχή του σε επιμέρους προβλήματα ή σε διαχρονικές αξίες, θέσεις, θετικά ή αρνητικά σημεία και αίτια που τα προκαλούν. Με τον τρόπο αυτό οδηγεί την κοινωνία στον προβληματισμό της αλλά και στην αυτογνωσία της. Αναδημιουργεί το πολιτισμικό σύστημα επί σκηνής και δίνει ανάγλυφη τη θεατρικότητα της καθημερινής κοινωνικής ζωής.

Έτσι, μια σκηνή που βλέπουμε στο δρόμο ή εκτυλίσσεται στη ζωή μας μπορεί να είναι τόσο καλοπαιγμένη που να μοιάζει με θέατρο. Αντίθετα, μια σκηνή που ζούμε στο θέατρο να είναι τόσο αληθινή που να τη συγχέουμε με την ίδια τη ζωή. Δεν είναι λοιπόν, παράδοξο αν πούμε ότι στο θέατρο παίζουμε τη ζωή και στη ζωή παίζουμε θέατρο.

Το θέατρο όμως, έχει τη δυνατότητα να κινηθεί πέρα από την πραγματικότητα και στο χώρο του φανταστικού. Σε όλους μας υπάρχει η επιθυμία να υπερβούμε τα προσωπικά μας όρια και τον συγκεκριμένο χώρο που μας περιβάλλει. Αυτή η αυταπάτη ή ψευδαίσθηση, η αίσθηση του μαγικού, είναι συναισθήματα που μπορούν να προκύψουν μέσα σε μια παράσταση. Για να γίνει αυτό χρειάζεται να λειτουργήσει η ταύτιση του ηθοποιού με το πρόσωπο που υποδύεται και του θεατή με την παράσταση.

Οι ηθοποιοί και οι θεατές μεταφέρονται και ζουν σε μια άλλη πραγματικότητα, η οποία μπορεί να είναι ανέφικτη για αυτούς, ή να τείνει προς το ιδανικό.

Εκτός από αυτή την εξιδανικευμένη πραγματικότητα, το θέατρο μπορεί να παρουσιάζει μια έντονη δράση, που να οδηγεί τους συμμετέχοντες στην εκτόνωση μέσα από τη βίωση υψηλών τόνων συναισθημάτων.

Ο Πούχγερ (Πούχγερ, 1984) γράφει για το θέατρο του Λόπε ότι ήταν σε θέση να διαμορφώσει τον κόσμο των προσδοκιών των θεατών του, να δώσει συγκεκριμένη μορφή στις νοσταλγίες και στα όνειρά τους, ώστε να ξεχάσουν την οδυνηρή πραγματικότητα και να λησμονήσουν την ανθρώπινη αδυναμία τους.

Πράγματι σε μια κοινωνία φορτισμένη με πολιτικούς αγώνες, με εντάσεις, με ιδανικά που εξωθούνται, με ιερά που υβρίζονται, με εξουσίες που ασκούνται βίαια, με δικαιώματα που καταπατούνται, εκεί η αποφόρτιση μπορεί να γίνει με το θέατρο και με τη λύτρωση που προσφέρει.

Το θέατρο μπορεί να απευθύνεται στο ασυνείδητο και να μας λυτρώνει από συμπλέγματα που έχουν απωθηθεί σ' αυτό. Ο ιδρυτής της ψυχάλυσης Sigmund Freud (Freud, 1913) γράφει για το θέατρο ότι εκτός από την αισθητική απόλαυση, υπάρχει μια πιο ευεργετική συμμετοχή που προέρχεται από την απελευθέρωση των ενστίκτων.

Ο Αντονέν Αρτώ (1987), ο μεγάλος επαναστάτης του θεάτρου, υποστηρίζει πως μόνο το θέατρο είναι αυτό που επιτρέπει στα απωθημένα μας να ζωντανέψουν. Πολύ εύστοχα παραλληλίζει το θέατρο με την πανούκλα και γράφει:

“...όπως η πανούκλα, το θέατρο ξανα-σφυρηλατεί την αλυσίδα ανάμεσα στο υπάρχον και το μη υπάρχον.... Όλες τις συγκρούσεις που λαθροβιώνουν ναρκωμένες μέσα μας, το θέατρο μας τις αφυπνίζει και τις αποκατασταίνει με όλες του τις δυνάμεις...”

Το θέατρο μας αποκαλύπτει τον ίδιο μας τον εαυτό. Παράλληλα, μας παρουσιάζει ανάγλυφα τις σχέσεις των ανθρώπων, τις σχέσεις των ομάδων, συμπεριφορές, καταστάσεις, συνθήκες της πραγματικότητας, συμβάντα. Είναι ο καθρέφτης όπου όχι μόνο ο άνθρωπος αλλά και ολόκληρη η κοινωνία μπορεί να δει το πρόσωπό της.

Αλήθεια, γιατί ο άνθρωπος ενδιαφέρεται τόσο για το θέατρο και την τέχνη;

Την απάντηση θα τη βρούμε στα λόγια μεγάλων δημιουργών.

Κάρολος Κουν (Κουν, 1987):

... για μια πιο πλούσια, πιο ωραία, πιο βαθειά ολοκληρωμένη ζωή, μια αναζήτηση του εαυτού μας, μια πιο πλατεία κατανόηση των γύρω μας μέσα από το θέατρο.

Γιέρτζι Γκροτόφσκι (Γκροτόφσκι, 1982):

Για να παραβιάσουμε τα σύνορά μας, να επεκτείνουμε τα όριά μας, να γεμίσουμε το κενό μας, να ολοκληρωθούμε. Ο θεατής μέσα από την αναμέτρησή του με την παράσταση ζητάει να αυτοαναλυθεί. Είναι αυτός που δεν μένει ευχαριστημένος μέσα στα ασήμαντα πλαίσιά του, αλλά αναζητά την αλήθεια του εαυτού του και της αποστολής του στη ζωή.

... Η τέχνη είναι ένα ωρίμασμα, μια εξέλιξη, μια ανύψωση που μας δίνει την ικανότητα να αναδυθούμε από το σκοτάδι στο αστραφτερό φως. Αγωνιζόμαστε τότε να ανακαλύψουμε, να γευτούμε την αλήθεια για τον εαυτόν μας, να σχίσουμε τις μάσκες που πίσω τους κρυβόμαστε καθημερινά.

Αλέξης Σολομός (Σολομός, 1986):

... γιατί ο άνθρωπος κορεσμένος από τη βιομηχανοποίηση του πνεύματος και από τις κονσέρβες της σύγχρονης ψυχαγωγίας αποζητάει ίσως σήμερα πιο πολύ από χτες και προχτές το μυστήριο της συμμετοχής στην ιεροτελεστία του θεάτρου, το ομαδικό προσκύνημα σε ένα χώρο λατρείας και οραματισμού.

Η τέχνη για τον Freud δεν αποτελεί μόνο μια φυγή αλλά και μια επιστροφή στην πραγματικότητα. Το θέατρο μας παρέχει συγκινήσεις παρόμοιες με αυτές της δικής μας ζωής (ομοιοπαθητική). Ξαναζούμε δικές μας εμπειρίες, που μπορεί να ήταν θετικές και έτσι έχουμε την ευκαιρία να ξαναβιώσουμε τα ίδια συναισθήματα. Ακόμα ξαναζούμε εμπειρίες μας που ήταν αρνητικές και τραυματικές και παίρνουμε απόσταση από αυτές ή τις ζούμε στο θέατρο με άλλη εξέλιξη και έμμεσα θεραπευόμεστε. Αυτή η διαδικασία αποτελεί μια επιστροφή στην πραγματικότητα.

Το θέατρο όμως, μπορεί να μας προσφέρει και συγκινήσεις τελείως διαφορετικές από αυτές που έχουμε ζήσει, ή ακόμα μας επιτρέπει να ζήσουμε όλα αυτά που δεν έχουμε στη ζωή και επειδή μας λείπουν τα αποζητάμε (αλληλοπαθητική). Αυτή η διαδικασία αποτελεί μια φυγή από την πραγματικότητα.

Το θέατρο είναι μια επαναστατική διαδικασία ενατένισης του εαυτού μας, του υποσυνειδήτου, του άλλου, της κοινωνίας και της ιστορίας.

1.3. Θέατρο, ρίζες και εξέλιξη

Οι ρίζες του θεάτρου εντοπίζονται στα τελετουργικά δρώμενα και στα πανηγυριώτικα χορομμοδράματα (Κακούρη, 1974). Για να το αντιληφθούμε αυτό ας ανατρέξουμε με το νου μας στον προ-έμφρονα άνθρωπο (pre-sapiens) μέχρι να καταλήξουμε στις σημερινές πρωτόγονες φυλές με τις ποικίλες εκφράσεις τους, τις μαγικο-θρησκευτικές δραματοποιημένες ιερουργίες και τα αυτοσχέδια δραματοποιημένα θεάματα.

Έχει γίνει αποδεκτό από πολλούς επιστήμονες, με αντιρρήσεις φυσικά ορισμένων, ότι οι τελετουργικοί χοροί και οι μιμικές τελετές των πρωτόγονων λαών αποτελούν την προβαθμίδα του δράματος.

Ας δούμε συνοπτικά πώς το δράμα αναπτύχθηκε και εξελίχθηκε στον ελλαδικό χώρο και συγκεκριμένα στον αττικό. Πρόκειται για μια εξέλιξη ιδιόμορφη, μοναδική και μεγαλειώδη.

1.4. Δράμα

Ο Αριστοτέλης στην “Ποιητική” του γράφει ότι το αρχαίο ελληνικό δράμα προέρχεται από τον αυτοσχεδιασμό και το διθύραμβο. Απ’ αυτά αναπτύσσεται η τραγωδία και η κωμωδία.

Από τον περασμένο αιώνα μέχρι σήμερα συνοψίζονται σε τρεις οι θεωρίες που έχουν επικρατήσει για την προέλευση του αρχαίου ελληνικού δράματος (Κορδάτος, 1974):

- α) από τη διονυσιακή λατρεία.
- β) από τη χορική-λυρική ποίηση.

γ) από την προελληνική ή ελληνική θρησκεία που είχε δραματικά στοιχεία και είναι πρωτότυπο δημιούργημα του ελληνικού πνεύματος.

1.4.1. Διθύραμβος

Ο διθύραμβος είναι τραγούδι στην υπηρεσία του Διονύσου (Lesky, 1985). Είναι ένα χορικό άσμα που συνοδεύεται με μιμητικές χειρονομίες και κινήσεις. Ξεκίνησε από ομάδες ανδρών που μεταμφιέζονταν σε σάτυρους με αυτιά και ουρές αλόγων ή ουρές τράγων και φορούσαν μια μαλλιαρή προβιά, που πάνω της στερεωνόταν ο φαλλός. Οι σάτυροι έπεφταν σε έκσταση, τραγουδούσαν και χόρευαν αυτοσχεδιάζοντας. Είναι ένας απ' τους τρόπους *κοινωνίας* του ανθρώπου με το θεό, που είναι βασικός σκοπός των μυστηρίων (Λεκατσάς, 1963).

Ο διθύραμβος αναφέρεται στη ζωή και τις περιπέτειες του Διονύσου που είναι ο θεός της βλάστησης, ο θεός της ζωής και του θανάτου. Μαζί του γεννιέται, ζει, πεθαίνει ή ανασταίνεται η φύση.

Τα θέματά του αναφέρονται στη βλάστηση της γης, την καρποφορία, την άνοιξη, το καλοκαίρι μα και το μαρασμό της φύσης, το φθινόπωρο και το χειμώνα.

Αρχικά αυτό δεν είναι παρά η πάλη του ανθρώπου προς τη φύση. Με τον τρόπο αυτό, ο άνθρωπος εξευμενίζει τα υπερφυσικά ή κακά πνεύματα, τις υπερφυσικές δυνάμεις που πιστεύει πως υπάρχουν και τις υποτάσσει. Βρισκόμαστε λοιπόν, μπροστά σε μαγικο-θρησκευτικές ιερουργίες.

1.4.2. Τραγωδία

Η πιο πιθανή ετυμολογία της λέξης τραγωδία είναι τράγων *ωδή*. Κατά την ελληνιστική εποχή τραγωδία σημαίνει τραγούδι στη *θυσία τράγων* ή τραγούδι, που το έπαθλό του ήταν ένας *τράγος*. Αρχή της τραγωδίας θεωρεί ο Αριστοτέλης το *διθύραμβο*.

Το θέατρο λοιπόν, προήλθε από το διθύραμβο και αυτό είναι απλή ιστορική διαπίστωση (Πολίτης, 1938). Ένα νέο ποιητικό είδος όμως, δεν μπορεί να προκύψει, αν μια κοινωνία δεν είναι ώριμη γι' αυτό.

Σ' εκείνη τη χρονική περίοδο η ελεύθερη ψυχή του ανθρώπου αντίκριζε το μυστήριο της ζωής. Αντίκριζε τις υπερκόσμιες δυνάμεις, τους τιτάνες,

τους θεούς και την ίδια του την τύχη και ερχόταν σε αντιπαράθεση μαζί της. Μέσα απ' αυτή του την πάλη, μέσα απ' το πάθημα προέκυψε η γνώση. Έτσι, συνέλαβε την τραγική ουσία της ζωής και δημιούργησε τον τραγικό χαρακτήρα.

Ας δούμε πώς εξελικτικά ο διθύραμβος οδηγήθηκε στο δράμα.

Στην αρχή ήταν ένα τραγούδι για τη λατρεία του Διονύσου. Με τον καιρό εμπλουτίστηκε από τους ποικίλους θρύλους, μύθους και γεγονότα. Δημιουργήθηκε λοιπόν, η ανάγκη για μια εισαγωγή στο θέμα. Ήταν απαραίτητος ένας ομιλητής-ηθοποιός που θα κατατόπιζε τους ακροατές. Εξηγούσε την ιστορία από χορικό σε χορικό και με τον τρόπο αυτό το θέαμα έρεε. Αργότερα, ο ομιλητής-ηθοποιός άρχισε να συνομιλεί με το χορό ή τον αρχηγό του χορού και έτσι διαμορφώθηκαν τα διαλογικά στοιχεία.

Ποιοι συνετέλεσαν στη γένεση της τραγωδίας;

Από τους πρώτους ήταν ο Αρίωνας, γιατί μετέτρεψε το διθύραμβο σε τέχνη με τις παρακάτω παρεμβάσεις:

Πρώτος παρουσίασε το χορό, τραγούδησε το διθύραμβο, έδωσε τίτλους στα χορικά άσματα και παρουσίασε σάτυρους που απάγγελναν έμμετρα.

Μια άλλη μεγάλη φυσιογνωμία στο χώρο της τραγωδίας ήταν ο Θέσπης. Ταξίδευε με το άρμα του και το θίασό του και έδινε παραστάσεις σε όλη την Αττική. Εκείνος πρώτος έβαψε τα πρόσωπα των ηθοποιών του με χρώμα, δηλαδή με ανθρακικό μόλυβδο, που ήταν λευκό. Αργότερα καθιέρωσε τα προσωπεία (μάσκες) από λινό ύφασμα και τέλος χρησιμοποίησε τα προσωπεία με ποικίλους τρόπους και καθιέρωσε τους νεωτερισμούς του (Lesky, 1985).

Άλλος σημαντικός συντελεστής υπήρξε ο Χοιρίλος, που έγραψε πολλές τραγωδίες. Ο Φρύνιχος επίσης ήταν πολυγραφότατος. Ήταν ο πρώτος που τόλμησε να αναφερθεί στη σύγχρονη ιστορία με το έργο του, “Μιλήτου Άλωσις”. Το παράδειγμά του ακολούθησε ο μεγάλος τραγικός, Αισχύλος. Τραγωδίες έγραψε και ο Πρατίνας ο Φλειάσιος.

Η αποκορύφωση όμως, της τραγωδίας συντελείται στον αττικό χώρο με τους τρεις ανεπανάληπτους τραγικούς, τον Αισχύλο, το Σοφοκλή και τον Ευριπίδη.

1.4.3. Κωμωδία

Ο Αριστοτέλης δέχεται ότι η λέξη κωμωδία προέρχεται από το *κώμος* και *ωδή*. Ο κώμος ήταν μια ζωντανή συντροφιά, μια παρέα που διασκεδάζε. Αυτή η συντροφιά χαιρόταν, τραγούδαγε και απολάμβανε με υπερβολικό κέφι, μισομεθυσμένη, τη λατρεία του Διονύσου.

Οι *κώμοι* επίσης ήταν εύθυμα τραγούδια που περιείχαν πειράγματα.

Άλλοι παράγουν τη λέξη από την *κώμη* και υποστηρίζουν πως πρόκειται για μια ομάδα χωρικών που πήγαινε στην πόλη, όπου τραγούδαγε και διαμαρτυρόταν για τις αδικίες που είχαν γίνει στους χωρικούς. Επρόκειτο δηλαδή, για ένα εύθυμο τραγούδι διαμαρτυρίας.

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, ο πρωταρχικός πυρήνας της κωμωδίας ήταν τα *φαλλικά*.

Φαλλικά τραγούδια και φαλλικές ιεροτελεστίες θα βρούμε σ' όλους τους αρχαίους λαούς. Με τις φαλλικές ιεροτελεστίες οι άνθρωποι προσπαθούσαν να συμβάλουν, να συντελέσουν και να προκαλέσουν τον οργανισμό της φύσης, τη γονιμότητα, τη ζωή.

Τα *φαλλικά* στον αττικό χώρο ήταν άσεμνα τραγούδια που συνοδεύοντουσαν από κινήσεις που αναπαρίσταναν το σεξουαλικό οργανισμό με αισχρολογίες και πειράγματα (σκώμματα).

Πολλοί υποστηρίζουν πως με τα *φαλλικά* οι καταπιεσμένοι αγρότες έβρισκαν έναν τρόπο για να εκδηλώσουν τα εχθρικά τους συναισθήματα προς την άρχουσα τάξη (Κορδάτος, 1974).

Από τα πειράγματα, τα σκώμματα, προέκυψε ο ίαμβος και από αυτόν η κωμωδία (Αριστοτέλης).

Πατρίδα της κωμωδίας ορισμένοι θεωρούν τα Μέγαρα, χώρα με ταξικές διαμάχες, όπου η εξουσία περιερχόταν μια στα χέρια των αγροτών και μια στα χέρια των ευγενών. Πιθανότατα είναι η πατρίδα του Σουσαρίωνα, αν και οι Αθηναίοι διατείνονταν πως είναι Αθηναίος, που στο κατάλληλο κοινωνικοπολιτικό κλίμα ανέπτυξε και επέβαλε την κωμωδία, μια πολιτική σάτιρα. Διάδοχοί του θεωρούνται οι Μεγαρίτες, Μύλλος και Μαίσιων.

Ορισμένοι θεωρούν πατρίδα της κωμωδίας τη Σικελία, όπου έζησε και έδρασε ο Επίχαρμος και ο Φόρμης. Η άποψη αυτή ενισχύεται από τη μιμική που αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στην κωμωδία και πατρίδα της έχει την ελληνική Δύση.

Η αποκορύφωση όμως, της κωμωδίας συντελέστηκε στον αττικό χώρο με τον εξαιρετικό και μοναδικό δημιουργό, τον Αριστοφάνη.

1.5. Θέατρο και αγωγή

Η θεατρική αγωγή, με την ευρεία της έννοια, αρχίζει σε ένα παιδί αμέσως μετά τη γέννησή του, όταν η μητέρα ή ο πατέρας ή οι σημαντικοί άλλοι στο περιβάλλον του αρχίζουν να κάνουν νεύματα, μορφασμούς, ήχους και να λένε τις πρώτες λέξεις στο παιδί, προκειμένου να επικοινωνήσουν μαζί του. Όταν λοιπόν, το παιδί πηγαίνει στον παιδικό σταθμό ή το νηπιαγωγείο έχει ήδη κατακτήσει το γλωσσικό κώδικα και μαζί με αυτόν έναν άλλο εκφραστικό, επικοινωνιακό, αυτόν που αποκαλούν “γλώσσα του σώματος”.

Ένας παιδαγωγός που ασχολείται με την προσχολική ηλικία μπορεί με κατάλληλες δραστηριότητες, που σχετίζονται με τη θεατρική αγωγή να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις, ώστε τα παιδιά να επεξεργαστούν τον εαυτό τους και τον κόσμο τους, με αποτέλεσμα να αναπτύξουν την προσωπικότητά τους στο μέγιστο βαθμό.

1.5.1. Επίσκεψη ηθοποιού

Ο παιδαγωγός μπορεί να προσκαλέσει έναν ηθοποιό στον παιδικό σταθμό ή νηπιαγωγείο. Αυτό προϋποθέτει μια πρώτη γνωριμία μαζί του, προκειμένου ο παιδαγωγός να διαπιστώσει την παιδαγωγικότητα της συμπεριφοράς του ηθοποιού και να συζητήσει τα θέματα και τον τρόπο εργασίας του με τα παιδιά. Ο ηθοποιός μπορεί να παρουσιάσει απόσπασμα από ένα θεατρικό έργο για παιδιά αλλά και μεμονωμένους ρόλους. Στην παρουσίασή του αυτή καλό είναι να επικοινωνήσει με τα παιδιά και αν είναι δυνατόν να τα παρακινήσει να πάρουν και εκείνα ρόλους. Ο ηθοποιός επίσης μπορεί να επιδείξει απλές τεχνικές, όπως παντομίμα ή ακόμα να προχωρήσει στο βάψιμο προσώπου, στην κατασκευή προσωπείων και να μιλήσει στα παιδιά για το θέατρο ή για προσωπικές του εμπειρίες.

1.5.2. Παράσταση στον παιδικό σταθμό ή νηπιαγωγείο

Η παράσταση ενός θεατρικού έργου στο σχολείο θα αποτελέσει μια έντονη εμπειρία για τα παιδιά. Ο παιδαγωγός είναι απαραίτητο να έχει δει την παράσταση και να έχει θεωρήσει ότι είναι απολύτως κατάλληλη για την συγκεκριμένη ομάδα των παιδιών, που θα την παρακολουθήσει, δηλαδή την αναπτυξιακή φάση, τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες τους. Πρόσφατα, σε χώρες του εξωτερικού έχει δημιουργηθεί το Θέατρο στην Εκπαίδευση (Theatre in Education). Ηθοποιοί - παιδαγωγοί έχουν προετοιμάσει το σκελετό ή μέρος ενός σεναρίου, που συνήθως, αφορά ένα μήνυμα, ή θέμα, που ενδιαφέρει τα παιδιά και κατά την ώρα της θεατρικής δράσης οι ηθοποιοί - παιδαγωγοί εμπλέκουν και τα παιδιά σε αυτή, αναθέτοντάς τους ρόλους ή θέτοντάς τους διλήμματα ή προβλήματα προς επίλυση.

Ο παιδαγωγός μπορεί να συμβουλευτεί έναν κατάλογο με τα εγκεκριμένα για παιδιά θεατρικά έργα που εκπονεί ειδική υπηρεσία του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων κάθε χρόνο.

1.5.3. Επίσκεψη των παιδιών σε θέατρο ή παρακολούθηση θεατρικής παράστασης

Στο πλαίσιο της βιωματικής εκπαίδευσης προωθείται η επικοινωνία με το περιβάλλον και η αλληλεπίδραση με αυτό. Δεν νοείται πλέον εκπαιδευτικός χώρος ο οποίος να κλείνει τα παιδιά “εντός των τειχών”, αντίθετα προτείνεται η εργασία εκτός του σχολικού χώρου στο άμεσο περιβάλλον. Ο παιδαγωγός λοιπόν, μπορεί να οργανώσει μια επίσκεψη με τα παιδιά του σε ένα θέατρο, όπου θα αντιληφθούν τη λειτουργία του χώρου, όπως την πλατεία, τα θεωρεία, τη σκηνή ή τα παρασκήνια. Θα τους δοθεί επίσης η δυνατότητα να παρατηρήσουν τα σκηνικά, τα θεατρικά αντικείμενα, τα κοστούμια, το φωτισμό και να ακούσουν έναν ειδικό να τους μιλήσει γι’ αυτά.

Ο παιδαγωγός με τη συνεργασία και συμβολή των γονέων μπορεί να οργανώσει την ομαδική παρακολούθηση μιας παράστασης. Στην περίπτωση αυτή μπορεί να γίνει επεξεργασία του έργου ή στοιχείων αυτού στο σχολικό χώρο πριν από την παράσταση. Αμέσως μετά την παράσταση τα παιδιά μπορούν να επισκεφτούν τη σκηνή και τα παρασκήνια.

Τις επόμενες μέρες μπορούν να επεξεργαστούν τόσο το θέμα του θεατρικού έργου όσο και να ασχοληθούν με αυτό. Από το σημείο αυτό και πέρα έγκειται στη δημιουργικότητα του παιδαγωγού, αν θα εργαστεί με παιχνίδι ρόλων ή με κατασκευές ή με ζωγραφική ή με πηλοπλαστική ή ακόμα, αν θα φτάσει να δημιουργήσει ένα θεατρικό κείμενο ή μια αυτοσχέδια παράσταση με τα παιδιά.

1.5.4. Μεγάλο βιβλίο με εικόνες περί θεάτρου (κολλάζ)

Σε μεγάλα χαρτιά ή χαρτόνια και στις δύο όψεις τα παιδιά κολλάνε εικόνες και φωτογραφίες σχετικές με το θέατρο. Αυτά δένονται με κορδέλες ή σχοινί και δημιουργείται με τον τρόπο αυτό ένα μεγάλο βιβλίο για το θέατρο. Μετά από καιρό μπορεί να προστεθούν και άλλα φύλλα στο βιβλίο. Ο παιδαγωγός δεν παραλείπει να φιλοτεχνήσει με τα παιδιά ένα εξώφυλλο με τον τίτλο που θα συμφωνήσουν όλοι μαζί.

1.5.5. Έκθεση προσωπίων (μάσκας)

Μια έκθεση μπορεί να οργανωθεί στο σχολικό χώρο με προσωπεία (μάσκες) που έχουν κατασκευαστεί από τα παιδιά. Επειδή η παιδαγωγική σήμερα προτείνει τη συνεργασία των γονέων με το σχολείο, ο παιδαγωγός μπορεί να προσκαλέσει τους γονείς στο σχολείο για να κατασκευάσουν προσωπεία (μάσκες) μαζί με τα παιδιά τους. Έπειτα μπορεί να παροτρύνει τους γονείς να επιμεληθούν το στήσιμο μιας έκθεσης με τις κοινές εργασίες τους στο προαύλιο του σχολικού χώρου ή στο Δημαρχείο ή σε ένα καφενείο της περιοχής.

Προσωπεία μπορούν να κατασκευαστούν με ποικίλους τρόπους. Με χαρτιά, χαρτοσακούλες και χαρτόνια για βάση και επάνω, προκειμένου να διαμορφωθούν τα χαρακτηριστικά του προσώπου, τα παιδιά ζωγραφίζουν ή κολλάνε μικροαντικείμενα, όπως βίδες, κουμπιά, πούπουλα, συρματάκια, καλώδια, κομματάκια από διάφορα χαρτιά, κουρέλια κ.ά.

Η τεχνική με τη γυψόγαζα είναι πολύ εύκολη, αλλά απαιτεί μία μάσκα καλούπι ή ακόμα μπορεί να γίνει απευθείας στο πρόσωπο των παιδιών, αν το θελήσουν. Αν αλειφτεί η μάσκα-καλούπι με λάδι, το παιδί τοποθετεί πάνω σε αυτή τη γυψόγαζα κομμένη σε κομματάκια, αφού πρώτα τα βουτήξει στο νερό. Απαιτούνται γύρω στα πέντε ή έξι στρώ-

ματα γυψόγαζας, προκειμένου η μάσκα να γίνει σταθερή. Σε λίγες ώρες είναι τελείως στεγνή και μπορεί να βαφτεί με πλαστικά ή άλλα χρώματα.

Η τεχνική του papier-mache προσφέρεται για την κατασκευή μάσκας, αλλά χρειάζεται καλούπι και περισσότερη δεξιοτεχνία. Ακόμα μπορεί να κατασκευαστεί μια μάσκα με καλούπι, χαρτοβάμβακα και κόλλα ταπετσαρίας.

Μάσκες μπορούν να κατασκευαστούν με πολλούς άλλους τρόπους. Αν τα παιδιά κόψουν μεγάλες φωτογραφίες προσώπων από περιοδικά και τις κολλήσουν πάνω σε χαρτόνι που θα κόψουν γύρω γύρω, τότε πολύ γρήγορα θα αποκτήσουν μια σειρά από μάσκες χωρίς να χρειαστεί να διαμορφώσουν τα πρόσωπα.

Τα προσωπεία (μάσκες) μπορεί να εφάπτονται στα πρόσωπα των παιδιών και να τις δένουν με μια κορδέλα ή ένα λάστιχο, μπορεί όμως, να στερεώνονται σε ένα ξυλαράκι από την κάτω μεριά και τα παιδιά να τις κρατάνε μπροστά από το πρόσωπό τους. Αυτό είναι προτιμητέο γιατί μερικά παιδιά δεν αισθάνονται άνετα αποκλεισμένα πίσω από μάσκα. Ο παιδαγωγός επίσης θα πρέπει να σεβαστεί τις ανησυχίες και τους φόβους των παιδιών. Αν ανάμεσα τους υπάρχει έστω και ένα που να τρομάζει βλέποντας μια μάσκα, τότε είναι σαφές ότι θα πρέπει να την αποκλείσει από τις δραστηριότητές του.

1.5.6. Συλλογές θεατρικών αντικειμένων

Ο παιδαγωγός μπορεί να διαμορφώσει ένα χώρο, που να δημιουργεί την αίσθηση θεάτρου (π.χ. ένα κόκκινο πανί ή βελουτέ χαρτί, ή κουρτίνες από γκοφρέ ή τούλια) και να ζητήσει από τα παιδιά να φέρουν από το σπίτι τους και να τοποθετήσουν στο συγκεκριμένο χώρο αντικείμενα σχετικά με το θέατρο. Τα προσωπεία (μάσκες) προσφέρονται γι' αυτό όπως και οι κούκλες κουκλοθεάτρου. Συλλογή μπορεί να γίνει και επίσης με εικόνες από περιοδικά ή εφημερίδες, με κάρτες από μουσεια ζωγραφικής, θεάτρου, μοντέρνας τέχνης, από καπέλα, προγράμματα θεάτρου κ.ά.

1.5.7. Γωνιά θεάτρου ή μουσείο θεάτρου στο σχολείο

Οι συλλογές μπορεί με την πάροδο του χρόνου να οδηγήσουν στη δημιουργία μιας γωνιάς ή ακόμα ενός μουσείου θεάτρου μέσα στην τάξη ή το σχολείο. Τα παιδιά και οι γονείς μαζεύουν υλικό το οποίο ο παιδαγωγός με τα παιδιά τοποθετούν κατάλληλα στο χώρο. Καλό είναι τα παιδιά να συζητούν για κάθε αντικείμενο μαζί με τον παιδαγωγό καθώς καταγράφεται το υλικό. Με τον τρόπο αυτό τα παιδιά θα λειτουργούν ως “αποθηκάριοι” μουσείου και θα εισάγονται στις καταγραφές. Μπορούν να ετοιμάζουν επιγραφές με επεξηγήσεις, ώστε να ωθούνται, εκτός των άλλων, στην πρώτη γραφή και ανάγνωση.

Η γωνιά αυτή μπορεί να εμπλουτιστεί με ένα μπαούλο ή κούτα και εκεί να μαζεύονται ρούχα και αντικείμενα που θα χρησιμοποιούν τα παιδιά για τα δραματικά τους παιχνίδια.

1.5.8. Εργασία με αφίσες σχετικές με το θέατρο

Ο παιδαγωγός μαζεύει αφίσες με θέμα το θέατρο από μουσεία ή θέατρα και εργάζεται με ποικίλους τρόπους με αυτές. Οι αφίσες μπορεί να προέρχονται από Πινακοθήκες (Εγγονόπουλος), από μουσεία μοντέρνας τέχνης, αρχιτεκτονικής, από αρχαίους χώρους (Επίδαυρος) και αλλού. Μπορεί τα παιδιά να φτιάξουν ιστορίες ή παραμύθια που θα τους εμπνεύσει η αφίσα (ένα ποντικάκι που ζούσε σ’ αυτό το θέατρο), ποιήματα, συναρμολογούμενα παιχνίδια, κατασκευές μακετών κ.ά.).

Το θέατρο από τη στιγμή που προέκυψε μέχρι σήμερα παίζει καθοριστικό ρόλο στη λειτουργία μιας κοινωνίας. Είναι ένας κώδικας επικοινωνίας και αποτελεί μια έκφραση του πολιτισμού μέσα στον οποίο αναπτύσσεται. Από τις πρώτες του μορφές, τις τελετουργίες, σήμερα έχει εξελιχθεί σε ποικίλες μορφές θεατρικής έκφρασης που αντικατοπτρίζουν τους ποικίλους πολιτισμικούς τομείς.

Το θέατρο είναι μια σύμβαση, μια αποδοχή μιας ένθετης πράξης, μιας πλαστής πραγματικότητας μέσα στην πραγματικότητα που ζούμε.

Όσοι συμμετέχουν σε αυτό, θεατές, ηθοποιοί, συντελεστές, μοιράζονται έντονα συναισθήματα που δημιουργούνται από τη βαθύτερη κατανόηση των αξιών της ζωής.

Κάθε παράσταση χαρακτηρίζεται από τη συλλογικότητα, το ανεπανάληπτο, την αμεσότητα και το εφήμερο.

Πέρα όμως, από τα όρια κάθε παράστασης το θέατρο γενικά δρα δυναμικά και διαμορφώνει προσωπική και κοινωνική συνείδηση. Δίνει τη δυνατότητα στον άνθρωπο να υπερβεί τα προσωπικά του όρια και να ζήσει το ανέφικτο ή το ιδανικό. Τον οδηγεί να ανακαλύψει τον ίδιο του τον εαυτό και την κοινωνία στην οποία ζει.

Προβαθμίδα του θεάτρου αποτελούν οι τελετουργικοί χοροί και οι μιμικές τελετές των πρωτόγονων λαών. Στο χώρο μας από το διθύραμβο, που ήταν ένα χορικό άσμα με μιμητικές χειρονομίες και κινήσεις αφιερωμένο στο Διόνυσο, προέκυψε το δράμα, δηλαδή η τραγωδία και η κωμωδία.

Η αποκορύφωση της τραγωδίας συντελέστηκε στον αττικό χώρο με τους τρεις ανεπανάληπτους τραγικούς, τον Αισχύλο, το Σοφοκλή και τον Ευριπίδη και της κωμωδίας με τον Αριστοφάνη.

Ερωτήσεις

---

1. Τι είναι για σένα το θέατρο;
2. Τι προσφέρει το θέατρο στο θεατή;
3. Τι προσφέρει το θέατρο στον ηθοποιό;
4. Μπορείς να περιγράψεις μια τελετουργία;
5. Από πού προέρχεται το αρχαίο ελληνικό δράμα;
6. Τι είναι ο διθύραμβος και ποια είναι τα θέματά του;
7. Ποιοι είναι οι μεγάλοι τραγικοί συγγραφείς της αρχαιότητας;
8. Αν εργαζόσουν σ' ένα παιδικό κέντρο ποιες δραστηριότητες θα εφάρμοζες για να ευαισθητοποιήσεις τα παιδιά ως προς το θέατρο;
9. Θέλεις να δημιουργήσεις ένα θεατρικό μουσείο μέσα στην τάξη σου. Μπορείς να συνεργαστείς μ' ένα συμμαθητή σου και να συγγράψετε τη μελέτη γι' αυτό το έργο.
10. Γράψε όσες λέξεις γνωρίζεις για το θέατρο και τη θεατρική αγωγή.

Ασκήσεις χαλάρωσης.

Η κοκκινοσκουφίτσα αγοράζει μια τούρτα για τη γιαγιά της και ένα γλειφιτζούρι για το λύκο...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Δραματική τέχνη στην εκπαίδευση

Η Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση είναι μία μορφή τέχνης και ένα μέσο μάθησης που μπορεί να εφαρμοστεί σ' όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης.

Κάθε μορφή τέχνης έχει τη δική της ερμηνεία για τον κόσμο (Gifford, 1997). Το θέατρο ή το δράμα, περισσότερο από κάθε μορφή τέχνης, συνδέεται άμεσα με τα ανθρώπινα όντα, με τις εμπειρίες της ζωής και την πραγματικότητά τους. Παρέχει τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι μπορούν να επεξεργάζονται και να ανασυνθέτουν τις εμπειρίες τους σε συνάφεια με τη φαντασία τους, τον εσωτερικό τους κόσμο και το περιβάλλον. Το θέατρο σε κάθε εποχή και στις περισσότερες χώρες, μέχρι σήμερα, έχει αποβεί σημαντικό μέσο για τη διάδοση των ιδεών, για τη διαμόρφωση ρόλων και προτύπων, υποδειγμάτων προσωπικής ή συλλογικής ανθρώπινης συμπεριφοράς και για την αναζήτηση και τον καθορισμό ανθρωπινων αξιών, ονείρων και ιδανικών (Esslin, 1987).

Η Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση, όπως έχει οριστεί από την D. Heathcote (1985) είναι η επιλεκτική έκφραση της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης κατά την οποία μπορούν να επανεξεταστούν κώδικες και σχήματα συμπεριφοράς. Για ορισμένους θεωρητικούς η Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση είναι η αναπαράσταση πραγματικών και φανταστικών γεγονότων με δραματική μορφή (Art Syllabus, 1998).

Σύμφωνα με το Αναλυτικό πρόγραμμα της Αγγλίας, που περίπου μισό αιώνα κατέχει την πρωτοπορία στο χώρο αυτό, η Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση είναι ένα πρακτικό καλλιτεχνικό αντικείμενο-μάθημα που εκτείνεται από το δομημένο παιχνίδι, τους αυτοσχεδιασμούς της τάξης και τα δρώμενα με επινοημένο υλικό στις θεατρικές παραστάσεις (Somers, 1994).

Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι η Δραματική Τέχνη αρχίζει με τα παι-

χνίδια των παιδιών. Χαρακτηριστικά όταν λέμε “ας προσποιηθούμε ότι είμαστε...” ή “*τώρα* ας γίνουμε...” ή ακόμα όταν λέμε, “*εγώ* .... *μέσα σε μία ιστορία*” (Warren, 1999), έχουμε προχωρήσει στο παιχνίδι ρόλων.

Τα παιδιά παίρνουν τους ρόλους που επιθυμούν και ικανοποιούν άμεσα τις ανάγκες τους, ενώ έχουν την ευκαιρία να κατανοήσουν τον κόσμο τους και τους άλλους, να επικοινωνήσουν με αυτούς, να επιλύσουν προβλήματα που τους απασχολούν, να εξερευνήσουν το παρελθόν με τις αξίες και τις παραδόσεις, το παρόν με τις προκλήσεις της καθημερινότητας και το μέλλον όπως το φαντάζονται.

Η θεατρική παιδεία ξεκινά για το παιδί από τη στιγμή που η μητέρα, ο πατέρας ή τα άλλα σημαντικά πρόσωπα του κάνουν νεύματα, μορφασμούς και του λένε κουβέντες ή τραγούδια, πάνω από την κούνια προκειμένου να επικοινωνήσουν μαζί του.

Αν παρατηρήσουμε τα βρέφη, θα δούμε ότι μιμούνται απλές πράξεις των προσώπων του περιβάλλοντός τους και επαναλαμβάνουν κινήσεις της δικής τους ζωής. Μάλιστα περιμένουν ένα χαμόγελο ή νεύμα επιβεβαίωσης από τα πρόσωπα που έχουν γύρω τους.

Από τον 15^ο - 18^ο μήνα της ζωής τους αρχίζουν να κάνουν κάτι σκόπιμα και να προσποιούνται ότι πίνουν νερό με ένα ποτήρι ή ότι μιλάνε στο τηλέφωνο. Αυτό όμως, στην ηλικία αυτή είναι ένα παιχνίδι που παίζουν μόνα τους, ακόμα κι αν υπάρχουν άλλοι γύρω τους. Αργότερα, και γύρω στα τρία τους χρόνια αρχίζουν να αναλαμβάνουν ρόλους στο παιχνίδι τους. Αναπαριστούν αλληπάλληλες σκηνές πάνω σ’ ένα θέμα με ρόλους από τα σημαντικά πρόσωπα της ζωής τους. Έχουν ήδη αφομοιώσει και κατακτήσει, ανάλογα φυσικά με το περιβάλλον τους, έναν εκφραστικό κώδικα κινήσεων, χειρονομιών και μορφασμών και συγχρόνως αρχίζουν να κινούνται στο χώρο των συμβόλων, αφού μαθαίνουν τη γλώσσα και εκφράζονται σ’ αυτή. Με το παιχνίδι τους, που εκφράζεται με πράξεις και λόγια, αρχίζουν τώρα να παρεμβαίνουν στο περιβάλλον. Η δραστηριότητά τους αυτή παίρνει μία κοινωνική διάσταση. Οι ρόλοι που αναδύονται σ’ αυτό το [κοινωνικο-δραματικό] παιχνίδι είναι πρώτα η μαμά, ο μπαμπάς και ακολουθούν άλλα πρόσωπα της οικογένειας. Οι ρόλοι συνεχώς διευρύνονται και αφορούν και άλλα πρόσωπα του περιβάλλοντος όπως, ο γιατρός, η νοσοκόμα, ο φούρναρης, ο αστυνομικός ή ο γείτονας. Το παιχνίδι των παιδιών, γύρω στα τέσσερα με πέντε χρόνια

τους, γίνεται ιδιαίτερα πολύπλοκο στα θέματά τους, στις εναλλαγές των ρόλων και στην πλοκή του (Dau, 1991).

Το κοινωνικό περιβάλλον των παιδιών επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την πολυπλοκότητα των ρόλων και τον τρόπο που θα τους αναπαραστήσουν. Ορισμένοι παιδαγωγοί μάλιστα αναφέρουν ως αρνητικό παράγοντα στην εξέλιξη του παιδιού την έλλειψη παιχνιδιών στο σπίτι, το φτωχό γλωσσικό περιβάλλον και την έλλειψη επιβράβευσης και ενθάρρυνσης από τους γονείς. Άλλοι επισημαίνουν ότι ορισμένα παιδιά δεν έχουν αποκτήσει από μικρά την ικανότητα να παίζουν και έτσι δεν μπορούν να αναλάβουν ρόλους (Smilansky, 1971). Στις περιπτώσεις αυτές ο παιδαγωγός οφείλει να προσφέρει πολλές δυνατότητες στα παιδιά να δοκιμάσουν ρόλους, να χρησιμοποιήσουν αντικείμενα από την πραγματική ζωή ή άλλα με συμβολικό τρόπο, να μιλήσουν πολύ και να εκφράσουν τις απορίες τους. Τέλος ο παιδαγωγός καλό είναι να ενθαρρύνει τα παιδιά σε κάθε προσπάθειά τους ανεξάρτητα από το αποτέλεσμα, να δεχτεί και να συζητήσει κάθε τους πρόταση με κατανόηση, ενδιαφέρον και θαυμασμό, ώστε να τους δημιουργήσει κίνητρα για νέους πειραματισμούς.

2.1. Ο ρόλος της Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση

Η προσχολική εκπαίδευση στηρίζεται όλο και περισσότερο στη βιοματική προσέγγιση της μάθησης. Η Δραματική Τέχνη μπορεί να μετατρέψει τη μάθηση από νοητική διαδικασία ζωντανό βίωμα. Η μάθηση που έχει κατακτηθεί με τέτοιους τρόπους έχει προσφέρει χαρά και ικανοποίηση στα παιδιά. Συντελεί λοιπόν, στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού και συνδέει δημιουργικά τις γνώσεις και τις δεξιότητές του με το συναισθηματικό του κόσμο. Ενώ προωθεί τη συνεργασία και επικοινωνία του με τους άλλους.

Η Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση εκτός από τις ασκήσεις και τεχνικές της που αποτελούν μία μέθοδο για την κατάκτηση της μάθησης, εμπεριέχει πολλές άλλες διαδικασίες:

- 1** **Συμβολικά παιχνίδια.** Δίνουμε τη δυνατότητα στα παιδιά σε ειδικά διαμορφωμένη γωνιά στο χώρο της προσχολικής τάξης (κουκλόσπιτο) και στο προαύλιο (το σπίτι του παραμυθιού) να εμπνευστούν πολλά συμβολικά παιχνίδια.

2. *Ελεύθερο παιχνίδι με θεατρικά αντικείμενα.* Με μία κασέλα και διάφορα αντικείμενα, όπως ομπρέλες, παπούτσια, μπότες, βάλιτσα, τσάντες κ.ά., προσφέρουμε ευκαιρίες στα παιδιά να μεταμφιεστούν και να δοκιμάσουν διάφορους ρόλους.
3. *Επίσκεψη ηθοποιού στο σχολείο.* Καλούμε έναν ηθοποιό για να παίξει με τα παιδιά, να τους παρουσιάσει σε μιμική μία σκηνή, να τους δείξει τον τρόπο που βάφεται.
4. *Επίσκεψη σε θέατρο για παιδιά.* Επισκεπτόμαστε ένα θέατρο στη γειτονιά μας, παρακολουθούμε μία παράσταση για παιδιά, πηγαίνουμε στα καμαρίνια και συζητάμε με τους ηθοποιούς ή παρατηρούμε τα αντικείμενα που υπάρχουν σε αυτό το χώρο.
5. *Πρόσκληση σε γονέα που το επάγγελμά του είναι σχετικό με το θέατρο.* Μας μιλάει για τις εμπειρίες από την εργασία του.
6. *Επίσκεψη σ' ένα Θεατρικό Μουσείο* (Αλκηστis, 1989).
7. *Επίσκεψη σ' ένα εργαστήρι κατασκευής μάσκας, σ' έναν γλύπτη, ένα ζωγράφο, ένα ραδιοφωνικό σταθμό, ένα τηλεοπτικό σταθμό.*
8. *Οργάνωση Θεατρικού Μουσείου μέσα στην τάξη.* Τα παιδιά συλλέγουν εικόνες, βιβλία και αντικείμενα σχετικά με το θέατρο, τα ταξινομούν, τα καταγράφουν, και διαμορφώνουν μία γωνιά στο χώρο τους την οποία συνεχώς εμπλουτίζουν με αντικείμενα, κείμενα από εφημερίδες και περιοδικά σχετικά με το θέατρο, προγράμματα θεάτρου, δικές τους ζωγραφίες κ.ά.

Οι ασκήσεις και τεχνικές της Δραματικής Τέχνης, συνδεδεμένες με το Αναλυτικό πρόγραμμα, αποτελούν ένα τρόπο εργασίας ή ζωής στον παιδικό σταθμό ή το νηπιαγωγείο. Προσφέρουν πολλά στο παιδί, στο πρόγραμμα, στον παιδαγωγό και γενικά στην εκπαίδευση. Στο βιβλίο αυτό θα ασχοληθούμε με το ρόλο που μπορεί να παίξουν στη μάθηση των παιδιών και θα τις αναφέρουμε διεξοδικά.

2.2. Η Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση και η σημασία της για το παιδί

Το παιδί αποκτά άλλη σχέση με το σώμα του

Έχει τη δυνατότητα να χαλαρώσει και να αισθανθεί όμορφα με όλο του το σώμα αλλά και με κάθε μέλος του, να αισθανθεί το χώρο μέσα και έξω αυτό, να συνειδητοποιήσει τις λειτουργίες που γίνονται συνεχώς σε αυτό και ιδιαίτερα της αναπνοής του. Αρχίζει επίσης να αποκτά την αίσθηση του προσανατολισμού, ενώ κατακτά έννοιες χώρου όπως κέντρο, δεξιά, αριστερά, απέναντι, ψηλά, πάνω, κάτω, ανάποδα. Εξελίσσει την κίνησή του, τις χειρονομίες και στάσεις του, ενώ αντιλαμβάνεται ότι μπορεί να εκφράζει τα συναισθήματά του, τις σκέψεις του και τις ιδέες του, να επικοινωνεί και να νιώθει τους άλλους με το σώμα του και με τις αισθήσεις του. Με τις ασκήσεις βρίσκει το ρυθμό του σώματός του και συνδυάζει το ρυθμό με την κίνησή του, με τη φωνή του, με την ποίηση, τη μελωδία και τα συναισθήματά του.

Το παιδί αλλάζει τη σχέση με τον εαυτό του

Το παιδί με τους ποικίλους πειραματισμούς ανακαλύπτει πλευρές του εαυτού του που δεν τις έχει γνωρίσει και αρχίζει να ζει σ' αυτή την καινούργια διάσταση. Ακούει τους άλλους, τους προσέχει και κατανοεί ότι εκτός από τον δικό του κόσμο και τρόπο σκέψης ή ζωής υπάρχουν άλλες διαστάσεις. Αρχίζει λοιπόν να κατανοεί τους άλλους. Ο κόσμος του είναι επόμενο να διευρύνεται και το παιδί συνεχώς να εξελίσσεται. Με τη βοήθεια των άλλων δίνει λύσεις σε προβλήματα, γίνεται περισσότερο αποτελεσματικό μέσα στην ομάδα, ενώ η αποδοχή των άλλων δημιουργεί στο ίδιο καλύτερη εικόνα για τον εαυτό του. Αυτή η αυτο-εκτίμηση το οδηγεί σε καλύτερες σχέσεις με τους άλλους. Παράλληλα το ενθουσιάζει η δυνατότητα που του δίνει η Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση να πραγματώνει αμέσως μία επιθυμία του και να γίνεται ό,τι και όποιος θέλει “εδώ και τώρα”, να μεταφέρεται δηλαδή από το χώρο της πραγματικότητας στο χώρο του φανταστικού και να “σκηνοθετεί” μόνο του ένα μέρος της ζωής του. Αυτό μάλιστα έχει τη δυνατότητα να

το δοκιμάσει εκεί μαζί με τους άλλους με ασφάλεια, γιατί γνωρίζει ότι δεν είναι παρά ένα παιχνίδι. Το παιδί γίνεται δημιουργός των ρόλων που επιθυμεί να ζήσει και των ιστοριών που εφευρίσκει και που σχετίζονται με τις ανάγκες, τις επιθυμίες και ιδιαίτερα τις εμπειρίες του. Τις περισσότερες όμως φορές, πρόκειται για δημιουργία από κοινού με τα άλλα παιδιά. Αυτό το βοηθά να ξεπερνά τους φόβους του ή τους δισταγμούς του και συγχρόνως να απολαμβάνει τη χαρά της δημιουργίας αλλά και της συνδημιουργίας. Με τις διεργασίες αυτές το παιδί ζει διαφορετικά τον ίδιο του τον εαυτό, αποκτά το θάρρος της γνώμης του, επιλύει τα προβλήματά του, γίνεται πιο δημιουργικό, αποκτά εμπιστοσύνη στον εαυτό του και πλησιάζει τους άλλους με θετικό τρόπο.

Το παιδί προωθεί τις σχέσεις του με τους άλλους

Το παιδί μαθαίνει να ακούει τους άλλους και να δέχεται τις απόψεις τους, τις διαφορετικές τους εμπειρίες, τις γνώσεις, τις προτάσεις και τις λύσεις. Συζητάει, μιλάει για τον εαυτό του και διαμορφώνει άποψη. Συνεργάζεται μαζί με τα άλλα παιδιά για να δημιουργήσει μία ιστορία, ένα ρόλο, ένα νέο περιβάλλον της φαντασίας του. Αρχίζει η αλληλεπίδραση με τα άλλα παιδιά η οποία είναι αποτελεσματική για τις συγκεκριμένες δραστηριότητες και για τις σχέσεις του. Το παιδί χτίζει μαζί με τα άλλα παιδιά μία κοινή εμπειρία, που θα τη θυμάται αλλά και θα τον δένει με τους άλλους. Παράλληλα του δίνεται η ευκαιρία να διαπραγματευτεί μαζί τους, να υποχωρήσει, να διεκδικήσει ή να ονειρευτεί.

Έρχεται σε επαφή με παιδιά που προέρχονται από άλλη οικογένεια, άλλη νοοτροπία ή άλλη χώρα και έχουν διαφορετική πολιτισμική κληρονομιά. Με τη Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση ενδιαφέρεται, μαθαίνει και συνειδητοποιεί το ποιος είναι, ποιες είναι οι ρίζες του και ποιος ο πολιτισμός του. Παράλληλα γνωρίζει τη γλώσσα, τον πλούτο και την παράδοση άλλων λαών και ο νους του διευρύνεται καθώς και ο προβληματισμός του. Μαθαίνει μέσα από την επαφή και τη δημιουργία να σέβεται τους άλλους και να αποδέχεται τις αξίες του. Είναι οι βάσεις για τη δημιουργία υγιούς δημοκρατικής προσωπικότητας με πλούσιες γνώσεις, με αξίες, ήθος και όνειρα για το μέλλον.

Το παιδί κατακτά τη μάθηση

Το παιδί μπορεί να μάθει τον εαυτό του και τους άλλους, τον τρόπο που λειτουργεί η κοινωνία του αλλά και να αναλογιστεί και να υποθέσει πώς αυτό μπορεί να συνέβαινε σε μία άλλη εποχή ή χώρα. Μπορεί να υποδυθεί ρόλους και να μάθει για τη ζωή, την εξέλιξή της, τους νόμους που τη διέπουν ή να προβληματιστεί γύρω από φιλοσοφικά θέματα που έχουν απασχολήσει κάθε άνθρωπο, μικρό ή μεγάλο. Εκτός όμως, από αυτά το παιδί μπορεί μέσα από το παιχνίδι ρόλων σε συνεργασία με τα άλλα παιδιά, να κατακτήσει τη μάθηση σχετικά με τα φυσικά ή τεχνητά φαινόμενα του περιβάλλοντός του, τον πολιτισμικό πλούτο, τις αξίες, τα ήθη, τα έθιμα, την κοινωνία, τους νόμους και κανονισμούς, τις σχέσεις των ανθρώπων και της ύλης, την ιστορία και τις επιστήμες. Με την κατάλληλη καθοδήγηση του παιδαγωγού μπορεί να διαχειριστεί την ύλη του σχολικού αναλυτικού προγράμματος και να κινηθεί πέρα απ' αυτή.

Η παρατηρητικότητα του, η αντιληπτικότητα, η συγκέντρωση, η μνήμη, η προσοχή, η ταχύτητα ανταπόκρισης, η φαντασία, η επινοητικότητα, η δημιουργικότητα, η αποκλίνουσα σκέψη, η μεθοδικότητα, η συνέπεια, η υπευθυνότητα, η ευαισθησία, η ευελιξία, η ετοιμότητα, η προβλεπτικότητα, η συνδυαστικότητα προωθούνται και βελτιώνονται.

Όλες οι ασκήσεις και οι τεχνικές που οδηγούν σε ρόλους και δράματα διέπονται από τη γλώσσα. Η φωνή του παιδιού μπορεί να αναπτύξει τις αποχρώσεις του ρυθμού, του τόνου, του παλμού και της τονικότητας και η άρθρωσή του να βελτιώνεται. Οι λέξεις ή οι προτάσεις και γενικά ο εκφωνούμενος λόγος του παιδιού γίνεται ζωντανός, άμεσος, εκφραστικός, δημιουργικός και πλούσιος.

Το παιδί ευαισθητοποιείται ως προς τις τέχνες

Η επαφή του παιδιού με τον ποιητικό λόγο, τα απλά λογοτεχνικά κείμενα, τους θρύλους, τους μύθους, τις παροιμίες και τα παραμύθια από τη λαϊκή παράδοση, τη μουσική από διάφορες χώρες και άλλες εποχές, τους ήχους και τα μουσικά όργανα κάθε είδους, τις μορφές θεάτρου και τα αντικείμενα όπως μάσκες, καπέλα, σκηνικά, κοστούμια, κούκλες, φιγούρες, κατασκευές, με ζωγραφική, φωτογραφίες, κινηματογραφικές

ταινίες, συνθέσεις, εικονογραφήσεις, διαφημίσεις του παρέχουν τη δυνατότητα να αναπτύξει ευαισθησία, ενδιαφέρον, αγάπη και γνώσεις.

Το παιδί με τη Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση έχει την ευκαιρία να γίνει το ίδιο δημιουργός της τέχνης, να εξερευνήσει υλικά, να τους δώσει μορφή και να αποκτήσει τις προσωπικές του εμπειρίες.

Το παιδί διευρύνει τον εσωτερικό του κόσμο

Το παιδί με τις διαδικασίες της Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση ανανεώνει τα σύμβολά του, τα διευρύνει και τα μεταλλάσσει, ενώ οι επιθυμίες του πραγματώνονται αμέσως. Έχει τη δυνατότητα να ξαναζήσει μία δική του ευχάριστη εμπειρία και να τη χαρεί πάλι, ή μία αρνητική εμπειρία του και να την αλλάξει όπως θα ήθελε, επομένως να θεραπευτεί απ' αυτή και το φορτίο της. Έχει όμως, και τη δυνατότητα να ζηήσει πρόσωπα και πράγματα που ποτέ του δεν θα ζούσε στην πραγματική του ζωή.

Μπορεί να δοκιμάσει τους φόβους του, τις αγωνίες, τα άγχη έχοντας τη γνώση και τη σιγουριά ότι αυτό δεν είναι παρά ένα παιχνίδι. Με τον τρόπο αυτό κινητοποιεί και αποδεσμεύει τα συναισθήματά του.

Με την υποστήριξη των άλλων και το δυναμικό που αναπτύσσεται μέσα σε μία ομάδα, ξεπερνά τις αναστολές του, παίρνει πρωτοβουλίες και γίνεται περισσότερο θαρραλέο στο να προβάλλει τον εαυτό του και να αρθρώνει το λόγο του.

Το παιδί με τα παιχνίδια ρόλων και τα δρώμενα παίρνει απόσταση από τις δεδομένες παραστάσεις που έχει αφομοιώσει μέσα στην οικογένεια και το περιβάλλον του. Οι εγγραφές και οι σφραγίδες που έχουν αποτυπωθεί σ' αυτό από τις επιθυμίες των γονέων και των συγγενών του κλυδωνίζονται. Ακόμα και η εικόνα που έχει το ίδιο διαμορφώσει για τον εαυτό του επανεξετάζεται. Αργά, αλλά σταθερά το παιδί ανακαλύπτει τη νέα του ταυτότητα.

Οι προσωπικές συγκρούσεις του αλλά και αυτές που δημιουργούνται με τα άλλα μέλη της ομάδας καθημερινά εκφράζονται στα δρώμενα. Με τον τρόπο αυτό μπορεί να τις επεξεργαστεί και να εκτονωθεί απ' αυτές, καθώς και από το άγχος που συσσωρεύει συνεχώς από το περιβάλλον και τις υποχρεώσεις που οφείλει να εκπληρώσει.

Το παιδί με την επίλυση προβλημάτων και τη δημιουργικότητα που αναπτύσσει μαζί με τα άλλα μέλη ζει στιγμές χαράς, που το οδηγούν στην αγαλλίαση του είναι του. Αυτό είναι πολύ σημαντικό γιατί η μάθησή του παύει να είναι άψυχη και μηχανιστική· αντίθετα συνδυάζεται με τη χαρά, τον ενθουσιασμό και την απόλαυση που οφείλει να αποτελεί την πύλη της αληθινής μάθησης και εκπαίδευσης.

2.3. Ασκήσεις και τεχνικές της Δραματικής τέχνης στην Εκπαίδευση

Υπάρχουν πολλές ασκήσεις και τεχνικές της Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση που αναπτύσσουν την εκφραστικότητα και δημιουργικότητα των παιδιών και συγχρόνως τα οδηγούν στη μάθηση. Θα αναφέρουμε ορισμένες από αυτές:

Ασκήσεις γνωριμίας

Στόχος των ασκήσεων αυτών είναι τα παιδιά να αποκτήσουν την άνεση να παρουσιάζονται σε μία ομάδα, να ακούνε τους άλλους, να ενδιαφέρονται γι' αυτούς και να έχουν την ευκαιρία να μιλάνε για τον εαυτό τους και τις εμπειρίες τους. Επομένως, οι ασκήσεις γνωριμίας δεν γίνονται μόνο κατά τις πρώτες ημέρες του σχολείου αλλά σ' όλη τη διάρκεια του έτους. Μπορεί όμως, κάθε φορά να χρησιμοποιούνται για αρχή μίας δραστηριότητας της Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση. Τα παιδιά μπορεί να κάθονται σε κύκλο και να αρχίζουν με μία άσκηση γνωριμίας, που ουσιαστικά αποτελεί και την είσοδό τους στο χώρο μεταξύ της πραγματικότητας που ζουν και της φανταστικής κατάστασης που πρόκειται να δημιουργήσουν και να ζήσουν μεταξύ τους.

Επιδίωξη του παιδαγωγού είναι να προσφέρει ευκαιρίες στα παιδιά με ποικίλους τρόπους να παρουσιάσουν τον εαυτό τους, ξεκινώντας από το όνομά τους, μιλώντας για τα ίδια, τα παιχνίδια τους, την καθημερινότητα, τις συνήθειες, τις προτιμήσεις, τις εμπειρίες, τα συναισθήματα και τις ανάγκες τους.

Για τις ασκήσεις γνωριμίας μπορεί ο παιδαγωγός να χρησιμοποιήσει ένα αντικείμενο, όπως ένα λουλούδι, ένα φτερό, μία

κούκλα κουκλοθέατρου, μία μπάλα, μία εικόνα, ένα παιχνίδι κ.ά. Το αντικείμενο αυτό μπορεί να περνά από το ένα παιδί στο άλλο και με τον τρόπο αυτό να μαθαίνουν τα παιδιά να περιμένουν και να μιλάνε όταν έρθει η σειρά τους. Παραδείγματος χάριν:

1. Σήμερα έχω εδώ ένα βαλιτσάκι το οποίο έχει ταξιδέψει πολύ μέχρι να φτάσει εδώ. Σήμερα θα γνωρίσει εσάς. Ίσως να είναι μία πολύ όμορφη μέρα γι' αυτό. Θα το περάσουμε από χέρι σε χέρι και κάθε παιδί θα πει πρώτα το όνομά του και θα μιλήσει για την οικογένειά του. Μετά θα μας πει τι θα ήθελε να έχει αυτό το βαλιτσάκι μέσα. Μπορώ να αρχίσω πρώτη;
  2. Σήμερα σας έχω φέρει ένα κοχύλι που έχει ζήσει στη θάλασσά μας και έχει ποτιστεί από τα παραμύθια της. Σήμερα θέλει να σας γνωρίσει. Νομίζω ότι θα του αρέσει πάρα πολύ αν ακούσει μία μουσική πρώτα που να του θυμίζει τη θάλασσα. Μετά, κάθε παιδί, όταν θα το παίρνει στο χέρι του, μπορεί αν θέλει να λέει μία δική του ιστορία που να έχει σχέση με τη θάλασσα, κάτι που έζησε και που το θυμάται και που θα ήθελε να το πει. Τώρα θα κλείσουμε τα μάτια μας, θα ακούσουμε τη μουσική και θα θυμηθούμε. Μπορώ να αρχίσω εγώ;
- Κοχύλι μου, με λένε... και θα σου πω κάτι που μου ήρθε στο μυαλό. Ήταν ένα καλοκαίρι σε μία παραλία, όταν άρχισα να μαζεύω αχιβάδες. Τότε...

Ασκήσεις χαλάρωσης

Στόχος των ασκήσεων αυτών είναι τα παιδιά να χαλαρώσουν, να αποφορτιστούν από την υπερένταση που έχουν, ώστε να μπορέσουν να συγκεντρωθούν, να αισθανθούν όμορφα και να μεταφερθούν πιθανότατα με τη φαντασία τους αλλού. Οι ασκήσεις αυτές είναι περισσότερο αποτελεσματικές αν συνδυάζονται με κατάλληλη μουσική. Τα λόγια και τα μηνύματα του παιδαγωγού μπορούν να εμπνέονται από το θέμα που εξεργαζόταν η ομάδα των παιδιών πριν ή που υπάρχει επιδίωξη να εξεργαστεί στο μέλλον, μπορεί όμως να είναι και τελείως ανεξάρτητα από αυτό. Η φωνή και το ύφος του παιδαγωγού πρέπει να αποδίδει το νόημα του μηνύματος και να το διαμορφώνει. Οι ασκήσεις χαλάρωσης μπορεί να πραγματοποιηθούν

οποιαδήποτε ώρα κατά τη διάρκεια του προγράμματος ακόμα και ανεξάρτητα από θεατρικές δραστηριότητες, μπορεί όμως να αποτελούν την αρχή γι' αυτές. Παραδείγματος χάριν:

1. Εισπνέουμε και σφίγγουμε το σώμα μας, εκπνέουμε και χαλαρώνουμε.
2. Σφιγγόμαστε και γινόμαστε “σιδερένιοι” και μετά αφήνουμε τη δύναμή μας να φύγει από το σώμα μας.
3. Ο ήλιος μας χαϊδεύει το πρόσωπο, τα χέρια, τα πόδια, όλο μας το σώμα και μας λέει ένα μυστικό.
4. Το σώμα μας είναι ένα μαλακό πουπουλένιο πάπλωμα, τώρα γίνεται ένα σκληρό ελατήριο και μετά ένα τεράστιο ελαφρύ πούπουλο που ξεκουράζεται στο πάτωμα.

Οι ασκήσεις χαλάρωσης μπορεί να αποτελέσουν μία μικρή ιστορία ή παραμύθι:

1. Στο χέρι μου έχω ένα βότσαλο της θάλασσας που έχει νιώσει τη δροσιά της και την αλμύρα της. Θέλει να έρθει να σας ακουμπήσει στο μάγουλο και να σας πει για την ομορφιά του βυθού, για τα φύκια, τις νεράιδες, τις αχιβάδες, τις πίνες, τα χταπόδια, τα χελιδονόψαρα. Μία φορά λοιπόν ήταν ένας ναυτίλος. Αυτός ο ναυτίλος ήταν ένα αγοράκι ...
2. Ο ήλιος στέλνει μία μικρή του αγαπημένη αχτίδα, ζεστούλα και γλυκιά, είναι μία ηλιαχτίδα για σένα, κάνει μία βόλτα στο λαιμό σου και σου αφήνει ένα πέταλο για να σε αγαπά... το νιώθεις; Αυτή η αχτίδα ήταν κόρη του ήλιου, γι' αυτό τη λένε ηλιαχτίδα. Κάθε μέρα φορούσε ένα χρυσό φόρεμα με πούλιες και χάντρες και χτένιζε με χρυσή τσατσάρα τα λαμπερά της μαλλιά...

Ασκήσεις αναπνοής

Στόχος των ασκήσεων αυτών είναι τα παιδιά να ανακαλύψουν το ρυθμό της αναπνοής τους, του σώματός τους και των λειτουργιών του καθώς και της φωνής τους.

Με τις ασκήσεις αυτές τα παιδιά μπορούν να ηρεμήσουν, να συγκεντρωθούν, να ξεκουραστούν και να αναζωογονηθούν σωματικά και πνευματικά.

Οι ασκήσεις αυτές μπορεί να πραγματοποιηθούν με τα παιδιά ανάσκελα στο πάτωμα ή οκλαδόν ή σε όποια θέση βολεύει το καθένα. Μπορεί επίσης να συνδυαστούν με ασκήσεις χαλάρωσης ή συγκέντρωσης.

Η αναπνοή έχει τρεις φάσεις, την εισπνοή, την εκπνοή και την παύση. Έτσι κάθε άσκηση μπορεί να αποτελείται από τρεις διαδοχικές κινήσεις:

1. Εισπνέουμε και ανοίγουμε σαν ένα τεράστιο λουλούδι που θέλει να δει για πρώτη φορά τον ήλιο, τώρα εκπνέουμε και το λουλούδι μας κλείνει και κρατά όλο τον ήλιο μέσα μας, τώρα το λουλούδι μένει ακίνητο και ζεστό.

Οι ασκήσεις αναπνοής μπορεί να μη χωρίζονται σε τρεις κινήσεις αλλά να προσφέρουν τη δυνατότητα στα παιδιά να αισθάνονται τη λειτουργία της αναπνοής τους ακόμα και να επενεργούν σ' αυτή, όπως για παράδειγμα:

1. Αναπνέουμε σαν μία μηχανή, ρυθμικά.
2. Αναπνέουμε σε διάφορους ρυθμούς και με διάφορους τρόπους, αργά, γρήγορα, αργά, δυνατά, αθόρυβα, διακοπτόμενα, με αναστεναγμούς.
3. Εισπνέουμε και η κοιλιά μας γίνεται ένα ηφαίστειο, εκπνέουμε και η κοιλιά μας μικραίνει, μικραίνει μέχρι που βγαίνει όλος ο αέρας.
4. Η αναπνοή μας είναι μία χαρά που ταξιδεύει, τώρα μπαίνει από τη μύτη μας και αρχίζει το ταξίδι μέσα στο σώμα μας, πηγαίνει σε κάθε γωνίτσα, τη χαϊδεύει και προχωρεί. Μετά αρχίζει το ταξίδι της επιστροφής.
5. Γινόμαστε ένα μπαλόνι που όσο παίρνει αέρα φουσκώνει, φουσκώνει και μετά μία καρφίτσα το τρυπάει και ο αέρας αρχίζει και βγαίνει μέχρι που ξεφουσκώνει τελείως.

Στόχος των ασκήσεων αυτών είναι τα παιδιά να ασκηθούν να συγκεντρώνουν την προσοχή τους σ' ένα αντικείμενο ή σε μία εικόνα ή σε μία έννοια ή σε μία εργασία που κάνουν και να μη σκέπτονται κάτι άλλο συγχρόνως. Παράλληλα οι ασκήσεις επιδιώκουν και την ανάπτυξη της παρατηρητικότητάς τους. Επομένως, ο παιδαγωγός παρουσιάζει μία εικόνα, ένα αντικείμενο, ένα σημείο της τάξης, εκφέρει μία λέξη και προσπαθεί να στρέψει το

ενδιαφέρον των παιδιών σ' αυτό. Ο πρωτότυπος τρόπος παρουσίασης θα συντελέσει πολύ στην πρόκληση του ενδιαφέροντός τους, όπως για παράδειγμα:

1. Μπροστά μας έχουμε ένα κερί. Η φλόγα του μας κοιτά και εμείς δεν κοιτάμε τίποτε άλλο στον κόσμο παρά μόνο αυτή τη φλογίτσα.
2. Κλείνουμε τα μάτια μας και προσπαθούμε να ακούσουμε το χτύπο της καρδιάς μας.
3. Κλείνουμε τα μάτια μας, καταπίνουμε μία μικρή τόση “χαρά-χαρούλα” και την αισθανόμαστε που πάει και κρύβεται στο στομάχι μας.
4. Σήμερα καθώς έβαλα το χέρι στην τσάντα νιώθω να με τσιμπάει κάτι. Τι είναι; Η βούρτσα μου, σκέφτηκα. Κοιτάω και τι να δω! Σκεφτείτε την έκπληξή μου. Τι να θέλει άραγε εδώ ένας σκαντζόχοιρος; Τώρα θα τον γυρίσω να δείτε το μουσουδάκι του. Κοιτάμε μόνο αυτό, τίποτε άλλο. Τώρα κοιτάμε τα μάτια του...
5. Σήμερα σας προβάλλω μία εικόνα, είναι το πρόσωπο ενός παιδιού από τη Βραζιλία. Τώρα συγκεντρωνόμαστε και κοιτάμε μόνο τα μάτια του.

Κινητικές ασκήσεις

Στόχος των κινητικών ασκήσεων είναι τα παιδιά να αποκτήσουν διαφορετική σχέση με το σώμα τους, να εναρμονίσουν τις κινήσεις τους, να τις ελέγξουν, να εκφραστούν με αυτές ώστε να διοχετεύσουν τον εσωτερικό τους κόσμο και τις ψυχικές τους καταστάσεις μέσα απ' αυτές. Παράλληλα μπορεί να ευαισθητοποιήσουν το σώμα τους και να διευρύνουν τις δυνατότητές του, να διαστείνουν την αισθαντικότητά τους, να δοκιμάσουν νέα όρια και να βρουν τον προσωπικό τους ρυθμό. Με τις ασκήσεις αυτές αποκτούν άλλη σχέση με το χώρο γύρω τους που τελικά ελέγχουν και έτσι αποκτούν αυτοπεποίθηση.

Ο παιδαγωγός μπορεί να ξεκινήσει με ασκήσεις για ολόκληρο το σώμα και μετά να προχωρήσει με επιμέρους ασκήσεις του κεφαλιού, των χεριών, των ποδιών κ.ά. Ας δούμε τώρα ορισμένα παραδείγματα τέτοιων ασκήσεων:

● *Ασκήσεις ολόκληρου του σώματος*

1. Το σώμα μας γίνεται ένα ελατήριο και πηδά προς τα πάνω.
2. Το σώμα μας γίνεται ένα φτερό που το παίρνει ο αέρας.
3. Το σώμα μας γίνεται μία μαριονέτα, ένας λαστιχένιος κούκλος, ένας μολυβένιος στρατιώτης, ένα κουρδιστό παιχνίδι, ένα ξύλινο αλογάκι, μία μοτοσικλέτα, ένας μύλος, ένας εκσκαφέας, ένα κουλουριασμένο ζωάκι, μία σαύρα, ένας στύλος κ.ά.
4. Το σώμα μας γίνεται μία μπάλα παγωτό που λιώνει και χύνεται στο πάτωμα και στο τέλος ένας “παγωτο-ποταμός”.
5. Το σώμα μας γίνεται ένας θυμός που απλώνεται στο πάτωμα, που κολλά στον τοίχο, ένα μπλεγμένο σχοινί που αργά ξεμπερδεύεται.
6. Το σώμα μας γίνεται μία χαρά που τρέχει παντού και γεμίζει γρήγορα όλο το χώρο.

● *Ασκήσεις χεριών*

1. Τα χέρια μας γίνονται στάχυα, που τα κάνει ο αέρας να κινούνται, φλόγες που μεγαλώνουν και στο τέλος σβήνουν, αγκαθωτοί δεινόσαυροι, τεράστια πουλιά που τρέχουν πίσω από ένα πλοίο και μιλάνε με μία φάλαινα.
2. Τα χέρια μας γίνονται κύματα που χορεύουν, που αγριεύουν, που γαληνεύουν.
3. Τα χέρια μας χαιρετάνε, διαμαρτύρονται, φωνάζουν, στέλνουν σημάτα σ’ έναν εξωγήινο.
4. Τα χέρια μας παίζουν πιάνο, γράφουν σε μία τεράστια γραφομηχανή, σφραγίζουν χαρτιά, ανοίγουν μία πόρτα, γυρίζουν ένα τεράστιο μύλο στον ουρανό, ανακατεύουν μία τεράστια μακαρονάδα.
5. Τα χέρια μας κρατάνε ένα ποτήρι ή ένα λουλούδι, σηκώνουν μία τεράστια πέτρα, παίζουν με βότσαλα, χτίζουν έναν πύργο στην άμμο, φτιάχνουν ένα χιονάνθρωπο, τρίβουν καρότα, πιάνουν ένα κουνούπι στον αέρα, μαζεύουν καρφίτσες από το πάτωμα, νανουρίζουν ένα μωρό, ζυμώνουν ψωμί.
6. Τα χέρια μας χαϊδεύουν το πρόσωπό μας, μία φανταστική κούκλα, ένα γυαλόχαρτο, ένα παγωμένο γυαλί, μία ζεστή κατσαρόλα.
7. Τα χέρια μας κρατάνε ένα μπαλόνι ή ένα παγωτό χωνάκι, στηρίζουν ένα τεράστιο πλανήτη.

8. Τα χέρια μας φοράνε ένα δαχτυλίδι ή τα γάντια μας, κρύβονται σε δυο μανίκια, συζητάνε μεταξύ τους.
9. Τα χέρια μας γελάνε, κλαίνε, κάνουν βόλτα, σκαρφαλώνουν, κρυώνουν, ζεσταίνονται, θαυμάζουν, απορούν, τρέμουν από το κακό τους, διώχνουν ό,τι τους κυνηγά, εκνευρίζονται.

• *Ασκήσεις ποδιών*

1. Τα πόδια μας περπατάνε στην άμμο και βουλιάζουν, περπατάνε σ' έναν καθρέφτη, σκαρφαλώνουν σ' ένα δέντρο, ανεβαίνουν τα σκαλοπάτια ενός σπιτιού, σκαρφαλώνουν σ' έναν άγριο τοίχο, περπατάνε στο χιόνι.
2. Τα πόδια μας περπατάνε όπως διάφορα ζώα, τίγρη, ελέφαντας, κάμπια ή χταπόδι.
3. Περπατάμε ή ξαπλώνουμε και τα πόδια μας γίνονται ρόδες, κουπιά, πινέλα, αγκίστρια ή γράμματα.
4. Τα πόδια μας κλαίνε, γελάνε, διαμαρτύρονται, συζητάνε το ένα με το άλλο ή με άλλα μέρη του σώματος.
5. Τα πόδια μας καθαρίζουν τα τζάμια στην πόρτα μπροστά μας, διαβάζουν εφημερίδα, βάζουν ένα τοίχο, παρακολουθούν τηλεόραση, συγυρίζουν τα παιχνίδια, ανάβουν το φως.

• *Ασκήσεις προσώπου*

1. Το πρόσωπό μας παίρνει διάφορες εκφράσεις, γίνεται λυπημένο, θυμωμένο, στενοχωρημένο, εκνευρισμένο, θλιμμένο, χαρούμενο, γελαστό, ευτυχισμένο, παραμορφωμένο.
2. Βλέπουμε φωτογραφίες και προσπαθούμε να μιμηθούμε τις εκφράσεις των προσώπων σ' αυτές.
3. Το πρόσωπό μας γίνεται ρολόι, αποθήκη, βαρέλι, μακαρόνι, ελατήριο, σκαντζόχοιρος, γούνα, χάδι, αγλάδι, μπανάνα.
4. Το πρόσωπό μας λέει διάφορες προτάσεις όπως, “θέλω νερό”, “σε αγαπώ”, “μη φεύγεις”, “έλα γρήγορα”, “μη το κάνεις αυτό”, “θα σε μαλώσω”, “σε παρακαλώ, μην ανακατεύεις όλα τα πράγματα”.

● *Ασκήσεις ματιών και βλέμματος*

1. Συγκεντρώνουμε το βλέμμα μας σε ένα σημείο στο ταβάνι, σ' ένα διακόπτη, σ' ένα χερούλι, σ' ένα αντικείμενο.
2. Κοιτάμε τον τοίχο απέναντί μας και τον βλέπουμε με τη φαντασία μας μ' ένα χρώμα.
3. Κοιτάμε ένα μπαλάκι που πηγαινοέρχεται, δύο μάτια απέναντί μας, ένα κουνούπι, μία μπάλα, τον καπνό από μία πίπα, το αεροπλάνο που απογειώνεται.
4. Τα μάτια μας γυρίζουν γύρω-γύρω, κλείνουν, ανοίγουν διάπλατα, γίνονται πολύ μικρά, ανοιγοκλείνουν.
5. Τα μάτια μας κοιτάνε μέσα από μία φωτογραφική μηχανή ή μέσα από μία κάμερα τηλεόρασης. Τώρα κοιτάνε από πάνω προς τα κάτω, μετά από αριστερά προς τα δεξιά ή από τη μία άκρη στην άλλη.

● *Ασκήσεις γλώσσας και στόματος*

1. Η γλώσσα μας κάνει βόλτες, κάνει επίσκεψη στα δόντια, λέει μυστικά στον ουρανίσκο, ανεβοκατεβαίνει σα μπαλάκι, γυαλίζει τα ούλα, χαίρεται, τραγουδά, λυπάται, κλαίει, νευριάζει.
2. Η γλώσσα μας είναι κλεισμένη σε ένα πύργο. Βγάζει διάφορους ήχους για να την ακούσουν και να την ελευθερώσουν.
3. Η γλώσσα μας θέλει να δραπετεύσει αλλά τα δόντια που είναι οι φύλακες του πύργου κλείνουν και δεν την αφήνουν να φύγει.
4. Τα χείλια μας γίνονται ένα μπαλάκι, ένα μαστούνι, ένα ποτάμι που τρέχει, μία γατούλα που έχει φαγούρα, ένα πουλί με μακρύ ράμφος.
5. Αναπνέουμε με το στόμα, χασμουριόμαστε, τρώμε, γελάμε χωρίς να ακούγεται τίποτε, πίνουμε νερό από μία πηγή, ρουφάμε με ένα καλαμάκι.

● *Ασκήσεις ακινησίας*

Στόχος των ασκήσεων αυτών είναι τα παιδιά να κατανοήσουν μέσα από την ακινησία τον κόσμο γύρω τους που βρίσκεται σε συνεχή κίνηση. Η ακινησία επίσης αποτελεί έναν έλεγχο στην ίδια την κίνηση του παιδιού και οδηγεί στην ανάπτυξη τη συγκέντρωσής του.

1. Τρέχουμε. Με ένα χτύπημα ή με το σταμάτημα της μουσικής μένουμε ακίνητοι, γινόμαστε ένα βουνό, μία πέτρα, μία γλάστρα.
2. Κοιμόμαστε και προσπαθούμε να μην κουνιόμαστε καθόλου. Το αίμα μας, η καρδιά μας, οι λειτουργίες του σώματός μας σαν να σταματούν.
3. Ισορροπούμε ακίνητοι σε μία στάση για ορισμένο χρονικό διάστημα.
4. Με την προβολή διαφανειών μιμούμεθα τις στάσεις προσώπων και μένουμε ακίνητοι κατά τη διάρκεια της προβολής της διαφάνειας.

• *Αισθητηριακές ασκήσεις*

Στόχος των αισθητηριακών ασκήσεων είναι να οξυνθούν οι αισθήσεις των παιδιών ώστε να δέχονται και να επεξεργάζονται τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος με αποτέλεσμα την απόλαυση των αισθήσεων και τη διεύρυνση του εσωτερικού και εξωτερικού τους κόσμου.

Οι αισθητηριακές ασκήσεις μπορεί να συνδυαστούν με ασκήσεις παρατηρητικότητας, συγκέντρωσης, φαντασίας.

• *Ασκήσεις όρασης*

1. Κοιτάμε το χέρι μας, με τη φαντασία μας το ζωγραφίζουμε.
2. Κοιτάμε την πόρτα και σκεφτόμαστε ποιους έχει δει από τότε που βρίσκεται εκεί.
3. Κοιτάμε ένα λουλούδι. Τώρα αφήνουμε το λουλούδι να μας κοιτάξει.
4. Κοιτάμε από ένα παράθυρο ή από μία κορνίζα. Τι βλέπουμε;
5. Το σώμα μας έχει μάτια. Τώρα κοιτάζουμε με τους αγκώνες, με τους ώμους, με τα γόνατα, με την κοιλιά.
6. Κοιτάζουμε γύρω μας και βλέπουμε σχήματα.
7. Κοιτάζουμε γύρω μας και ψάχνουμε για χρώματα.

• *Ασκήσεις ακοής*

1. Κλείνουμε τα μάτια μας και ακούμε τους θορύβους γύρω μας.
2. Δημιουργούμε ήχους με το στόμα μας ή το σώμα μας και κινιόμαστε με αυτούς.
3. Ακούμε ένα μουσικό κομμάτι και λέμε τι μας θυμίζει.
4. Βλέπουμε εικόνες και τις περιγράφουμε με ήχους.

● *Ασκήσεις αφής και κιναισθησης*

1. Κάθε παιδί παίρνει ένα αντικείμενο στα χέρια του, το χαϊδεύει και μετά το περιγράφει στους άλλους. Η ίδια άσκηση γίνεται με αντικείμενα μέσα σε σακούλες που τα παιδιά μαντεύουν τι είναι.
2. Τα χέρια μας θυμούνται τι έκαναν σήμερα το πρωί μόλις ξύπνησαν και το παριστάνουν, όπως παριστάνουν μία χαρτοπετσέτα, μία εφημερίδα, μία σκούπα.
3. Τα χέρια μας χαϊδεύουν διάφορα υλικά.
4. Τα χέρια χαϊδεύουν τον κορμό ενός δέντρου, ένα αστέρι, ένα βράχο, ένα λείο βότσαλο, μία γυάλινη κανάτα.
5. Ψηλαφούμε ένα αντικείμενο, όπως ένα μήλο, ένα πεπόνι, ένα μαξιλάρι, ένα στύλο, ένα κουβά και το περιγράφουμε.
6. Φανταζόμαστε ότι φτιάχνουμε κάτι, σκαλίζουμε ένα μάρμαρο και το δείχνουμε με τις κινήσεις μας. Το μετακινούμε, μεταφέρουμε κάτι άλλο δίπλα του.
7. Θέλουμε να φτιάξουμε ένα σκηνικό για την ιστορία μας ή το παραμύθι μας και αρχίζουμε να το δημιουργούμε με τη φαντασία μας και με τις κινήσεις μας.

● *Ασκήσεις γεύσης*

1. Γλείφουμε τη φλούδα ενός λεμονιού, ενός κομματιού κανέλας, και αισθανόμαστε σε ολόκληρο το σώμα μας αυτή τη γεύση.
2. Δοκιμάζουμε μία τροφή και παρακολουθούμε το ταξίδι της, πώς καταπίνεται, πώς κατεβαίνει στο στομάχι.
3. Φανταζόμαστε τη γεύση διαφόρων αντικειμένων γύρω μας.

● *Ασκήσεις όσφρησης*

1. Μυρίζουμε διάφορα αντικείμενα όπως, γαρύφαλλο, καφέ, δυόσμο, τσάι, τυρί κ.ά. και λέμε τι μας θυμίζουν.
2. Φανταζόμαστε ότι μυρίζουμε διάφορα αντικείμενα που είναι γύρω μας όπως, ένα παλιό κουτί, μία φωτογραφία, ένα βιβλίο, ένα λουράκι ενός σκύλου, ένα κομμάτι ξύλου, ένα γλυκό που ψήνεται στο φούρνο, ένα περιβόλι με ντομάτες κ.ά.

● *Ασκήσεις προσανατολισμού στο χώρο*

Στόχος των ασκήσεων αυτών είναι τα παιδιά να αποκτήσουν την αίσθηση του χώρου και του προσανατολισμού σε σχέση με το σώμα τους και τους άλλους. Με τις ασκήσεις αυτές αντιλαμβάνονται το σώμα τους, τον έσω και έξω χώρο και μαθαίνουν να ελέγχουν τις κινήσεις τους.

1. Κινούμαστε με διάφορους τρόπους, σαν να μην έχουμε καθόλου βάρος, σαν να είμαστε βαριά τεράστια όντα, πολύ αργά, πολύ γρήγορα, σαν να είμαστε στο νερό, σαν να μας σπρώχνει κάτι προς τα εμπρός, προς τα πίσω, προς τα πάνω, προς τα κάτω.
2. Τρέχουμε για να καταλάβουμε όσο περισσότερο χώρο μπορούμε.
3. Ζωγραφίζουμε με το σώμα μας το χώρο, με τα πόδια μας, με τα χέρια μας, με τη μύτη μας, με την κοιλιά μας.
4. Γυρίζουμε γύρω από τον εαυτό μας σαν να είμαστε σ' ένα πλυντήριο.
5. Τρέχουμε προς τον τοίχο και αφήνουμε τη σφραγίδα του σώματός μας σ' αυτόν.
6. Γνωρίζουμε το χώρο έρποντας μπρούμυτα με την κοιλιά μας ή ανάσκελα με την πλάτη μας.
7. Τρέχουμε και μαζευόμαστε όλοι στο κέντρο και μ' ένα χτύπημα τρέχουμε όσο πιο μακριά μπορούμε.

● *Ασκήσεις εμπιστοσύνης*

Στόχος των ασκήσεων αυτών είναι τα παιδιά να αναπτύξουν συναίσθημα εμπιστοσύνης το ένα για το άλλο και όλα μεταξύ τους. Απαιτούνται πολλές συζητήσεις, ασκήσεις γνωριμίας και εργασία σε ζευγάρια για να δημιουργηθεί κλίμα σεβασμού και εμπιστοσύνης. Προτείνουμε μερικές ασκήσεις που θα βοηθήσουν τα παιδιά να εμπιστευτούν το σώμα τους στους άλλους.

1. Τα παιδιά σε μικρές ομάδες των έξι κάνουν κλειστούς κύκλους, έρχονται κοντά ώμο με ώμο και στη μέση ταλαντεύεται όρθιο ένα παιδί, από τον έναν που το σπρώχνει στον άλλον.
2. Τα παιδιά σε ζευγάρια, το ένα είναι ένας τυφλός και το άλλο ένας οδηγός του στο χώρο. Τα παιδιά μετά την άσκηση μας λένε πώς ένιωσαν.

3. Δύο παιδιά μαζί με κλειστά τα μάτια και πιασμένα από το χέρι προχωράνε στο χώρο και τον εξερευνούν. Μετά μας λένε τι συνάντησαν στο δρόμο τους.
4. Ένα παιδί είναι στο πάτωμα ξαπλωμένο και τα υπόλοιπα προσπαθούν να το σηκώσουν σαν να ήταν τραυματίας. Τα παιδιά της ομάδας το σηκώνουν τόσο προσεχτικά που εκείνο νιώθει ωραία και τους εμπιστεύεται το σώμα του.

● *Ασκήσεις φαντασίας*

Στόχος των ασκήσεων αυτών είναι τα παιδιά να ενισχύσουν και να ελευθερώσουν την αναπλαστική ικανότητά τους ώστε να δημιουργούν δικούς τους νέους τρόπους έκφρασης και να δίνουν επιτυχημένες λύσεις σε καταστάσεις προβληματισμού, σε προβλήματα και θέματα που προκύπτουν καθημερινά στη ζωή τους.

1. Τα παιδιά παίζουν με τις λέξεις, δημιουργούν νέες ή σύνθετες, βρίσκουν ομοιοκατάληκτες, επιχειρούν να δημιουργήσουν ποιητικούς στίχους, τις ομαδοποιούν όπως, λέξεις που κινούνται, που ξεκουράζονται, που μυρίζουν, που παίζουν διάφορα παιχνίδια, που αγαπάνε, που τσουλάνε.
2. Φαντάζονται πράγματα και όντα που δεν υπάρχουν όπως, παράξενος μурμουρόσαυρος, αχλαδοντοφάγος, ελικοπόντικας.
Μπορούνε να περιγράψουν ή να ζωγραφίσουν ή να παραστήσουν μία περίεργη μηχανή, μία περίεργη θήκη για τηλέφωνο, ένα παντελόνι για υδραυλικό ή για τραγουδιστή.
3. Δημιουργούν με τη φαντασία τους παράξενα ταξίδια σε μέρη που δεν υπάρχουν.
4. Δίνουν ιδέες, λογικές και μη λογικές, σε τι μπορεί να χρησιμοποιηθούν διάφορα αντικείμενα όπως, μία βούρτσα, μία χαρτοπετσέτα, ένα μολύβι, μία κάλτσα, ένα μπουκάλι, μία οδοντόβουρτσα.
5. Απαντάνε σε ερωτήσεις όπως, τι θα έκανες αν έχανες τα κλειδιά του σπιτιού σου, τι θα έκανες αν σου ξεκολλούσε η σόλα από το παπούτσι σου και ήσουν στο δρόμο, τι θα έκανες αν ένας σκύλος γάβγιζε κάτω από το παράθυρό σου όλο το βράδυ, τι θα έκανες αν ήσουν μόνος σου στο σπίτι, τι θα έκανες αν η Μαρία έκλαιγε, τι θα έκανες αν έβρισκες κλειστή μία πόρτα και συ ήθελες να μπεις μέσα.

6. Τελειώνουν μία ιστορία που εμείς έχουμε αρχίσει.
7. Φτιάχνουν ιστορίες ή παραμύθια, με λέξεις που λέμε ή γράφουμε και δεν σχετίζονται μεταξύ τους.
8. Δημιουργούν μία ιστορία με κάρτες από παιχνίδια ή φωτογραφίες.
9. Τα παιδιά ζωγραφίζουν χωρισμένα σε μικρές ομάδες και καθένα στο χαρτί του ένα όνειρό του. Μετά καθένα διηγείται με τη σειρά του το όνειρο που ζωγράφησε. Η ομάδα με στοιχεία που παίρνει από τα όνειρα δημιουργεί μία καινούργια ιστορία ή ένα παραμύθι το οποίο μπορεί να δραματοποιηθεί.

● *Ασκήσεις ρυθμού*

Στόχος των ασκήσεων αυτών είναι τα παιδιά να κατανοήσουν τους διάφορους ρυθμούς που διέπουν το σώμα, τη φωνή, την κίνησή τους αλλά και τους ρυθμούς των άλλων και του περιβάλλοντος. Ζούνε αυτούς τους ρυθμούς, τους μεταγράφουν και προσπαθούν να τους συνδυάσουν μεταξύ τους.

1. Ακούμε και βρίσκουμε τους ρυθμούς όπως του σώματός μας, της αναπνοής μας, της καρδιάς μας, του περπατήματός μας.
Ακούμε και βρίσκουμε τους ρυθμούς, όπως του περιβάλλοντος, των μηχανών, των αυτοκινήτων, των λουλουδιών, του σκύλου, των λέξεων. Σ' ένα μουσικό όργανο χτυπάμε τους ρυθμούς που ακούσαμε ή τους ζωγραφίζουμε ή τους μετατρέπουμε σε κίνηση.
2. Ακούμε μία μουσική και χτυπάμε το ρυθμό της, τον ζωγραφίζουμε και κινούμαστε μ' αυτόν.
3. Συνδυάζουμε κίνηση και χτύπημα ρυθμού.
4. Απαγγέλλουμε λέξεις, παροιμίες, ποιήματα, δημοτικά τραγούδια. Μετά βρίσκουμε το ρυθμό τους και τον χτυπάμε.

Παρακολουθούμε την
άλλη ομάδα.

Καθρέφτες.

Ασκήσεις βλέματος.

• **Φωνητικές ασκήσεις**

Στόχος των ασκήσεων αυτών είναι τα παιδιά να αναπτύξουν την εκφορά του λόγου τους και την εκφραστικότητα της φωνής και του λόγου. Οι ασκήσεις αυτές συνδυάζονται με τις ασκήσεις αναπνοής και τις ασκήσεις ρυθμού.

1. Εισπνέουμε βαθιά και εκπνέουμε ένα α που χτυπάει στο ταβάνι, που κάνει κύκλους σ' ένα βαρέλι, που τρέμει, που αναβοσβήνει, που πηδά, που κατεβαίνει μία σκάλα, που τρέχει σαν τρένο, που κλαίει, που γελάει, που φοβάται, που παραπονιέται, που είναι μία γραμμή, που χτυπά σαν μία καρδιά κ.ά.
2. Διαλέγουμε μία λέξη από μία εφημερίδα ή γράφουμε μία λέξη σε μία λουρίδα χαρτί και τη διαβάζουμε ρυθμικά ή με διαφορετικούς τρόπους, διακοπτόμενα, μακρόσυρτα, με τονισμό σε ορισμένα σύμφωνα ή φωνήεντα, τραγουδιστά, με επανάληψη μίας συλλαβής, με αλλαγή της θέσης των συλλαβών, με απορία, με απογοήτευση, με χαρά όπως θάλασσα, θά-λα-σσα, θαααααααααααααααα, ΘΑ-λασ-σα, θάλασσα; θάλασσα!, λάθασσα, σάθαλα.
3. Διαλέγουμε μία πρόταση. Την απαγγέλλουμε με διαφορετικούς τρόπους επιτονισμού, με απογοήτευση, με εκνευρισμό, με απορία, με θαυμασμό, με υπονοούμενα.
4. Διαλέγουμε λέξεις ή προτάσεις με παρηχήσεις και γλωσσοδέτες που προφέρουμε με διαφορετικούς τρόπους.
5. Τραγουδάμε τα ονόματά μας, τραγουδάμε λέξεις ή παροιμίες.
6. Τραγουδάμε αυτό που βλέπουμε γύρω μας, αυτό που βλέπουμε σε ένα βιβλίο.
7. Τραγουδάμε γνωστά τραγούδια αλλά με μία δική μας μελωδία.
8. Η παιδαγωγός απευθύνει μία ερώτηση με τραγουδιστό τρόπο σε κάθε παιδί και εκείνο απαντά πάλι τραγουδιστά.

• **Ασκήσεις συνεργασίας**

Στόχος των ασκήσεων αυτών είναι τα παιδιά να επικοινωνήσουν και να συνεργαστούν, να κατανοήσουν τις δεσμεύσεις και υποχρεώσεις τους, αλλά και τα πλεονεκτήματα που προσφέρει η συν-δημιουργία.

1. Τα παιδιά σε ζευγάρια συζητάνε για κάτι συγκεκριμένο όπως για το

όνομά τους, τη μπλούζα τους, την οικογένειά τους, το χωριό που πηγαίνουν διακοπές κ.ά.

2. Τα παιδιά σε ζευγάρια χορεύουν κρατώντας ένα ύφασμα.
3. Τα παιδιά σε ζευγάρια ή σε μικρή ομάδα διαμορφώνουν ένα χώρο με άχρηστα αντικείμενα.
4. Τα παιδιά σε ζευγάρια και με το σταμάτημα της μουσικής παίρνουν μία στάση που να σημαίνει κάτι, όπως π.χ. το ένα να προσφέρει νερό και το άλλο να το δέχεται, το ένα να ζητά να παίξουνε μαζί και το άλλο να αρνείται.
5. Τα παιδιά σε μικρές ομάδες κινούνται με τη μουσική. Με το σταμάτημά της μπλέκουν τα σώματά τους μ' ένα δικό τους τρόπο.
6. Τα παιδιά σε μικρές ομάδες σχηματίζουν όλα μαζί ένα άγαλμα που θα στηθεί στην πλατεία του χωριού ή της πόλης τους και αυτό κάτι σημαίνει, όπως συνεργασία - κρατιόμαστε όλοι μαζί, αγάπη - σφιχταγκαλιαζόμαστε, το ποτάμι - μας ενώνει και μας χωρίζει.
7. Τα παιδιά συνεργάζονται σε μικρές ομάδες και αποδίδουν όλα μαζί σε ακινησία μία λέξη με συγκεκριμένη ή αφηρημένη έννοια όπως, για τη λέξη κλειδί ξαπλώνουν όλα στο πάτωμα και με το σώμα τους σχηματίζουν ένα τεράστιο κλειδί, ένα τρένο, μία γέφυρα, ένα κουτί, ένα άστρο, ένα δέντρο, μία βεντάλια, ένας τοίχος, στενοχώρια, εργασία κ.ά.
8. Τα παιδιά συνεργάζονται σε μικρές ή μεγαλύτερες ομάδες και αποδίδουν όλα μαζί σε κίνηση μία λέξη με συγκεκριμένη ή αφηρημένη έννοια, όπως πλυντήριο, μύλος, ομπρέλα, αερόστατο, ελικόπτερο, σαρκοβόρο λουλούδι κ.ά.

Στις ασκήσεις συνεργασίας ανήκουν και πολλές άλλες ασκήσεις που όμως, μπορεί να είναι γνωστές με άλλη ονομασία όπως:

● **Αντιθέσεις**

Οι ασκήσεις αυτές γίνονται σε ζευγάρια. Στηρίζονται σε αντίθετες έννοιες όπως:

Περπατώ - στέκομαι, ναι - όχι, αγάπη - μίσος, άσπρο - μαύρο, αρχίζω - τελειώνω, φως - σκοτάδι, χαρούμενο - δυσάρεστο, κλαίω - γελάω, θέλω - δεν θέλω, σηκώνομαι - πέφτω, πετώ - σέρνομαι, ανατολή - δύση, δεξιά - αριστερά, πάνω - κάτω, τραβώ - αφήνω.

● **Καθρέφτες**

Στόχος των ασκήσεων αυτών είναι τα παιδιά να αποκτήσουν ετοιμότητα και έλεγχο των κινήσεών τους ώστε να μπορέσουν να μιμηθούν εκφράσεις και κινήσεις άλλων.

1. Τα παιδιά πηγαίνουν μπροστά από καθρέφτες που έχουμε τοποθετήσει στο χώρο και κοιτάζονται. Τα παροτρύνουμε να δοκιμάσουν διάφορες εκφράσεις και κινήσεις.
2. Τα παιδιά σε ζευγάρια και αντιμέτωπα, το ένα γίνεται ο καθρέφτης και το άλλο το είδωλο, δηλαδή το παιδί που κοιτάει στον καθρέφτη. Το παιδί αυτό παίρνει διάφορες εκφράσεις, γίνεται χαρούμενο, αδιάφορο, θυμωμένο, αναστατωμένο, αστείο, παλιάτσος, φουσκωμένος, μακρόστενος, ολοστρόγγυλος. Μπορεί επίσης να μιμηθεί την έκφραση διαφόρων ζώων ή τις εκφράσεις φανταστικών όντων, όπως δεινολιόνταρος, αστραποτίγρις, ουρανόλυκος και άλλες που θα δοκιμάσει και θα βρει μόνο του. Τα παιδιά απέναντί του, που είναι ο καθρέφτης προσπαθεί να πάρει ακριβώς την ίδια έκφραση ταυτόχρονα.
3. Τα παιδιά σε ζευγάρια κάνουν την ίδια άσκηση, όπως και προηγουμένως αλλά τώρα κινούν το κεφάλι και τα χέρια τους.
4. Τα παιδιά σε ζευγάρια κάνουν την ίδια άσκηση, όπως και προηγουμένως αλλά τώρα κινούν το κεφάλι, τα χέρια και το σώμα τους.

● **Συνεντεύξεις και βιογραφίες**

Στόχος των ασκήσεων αυτών είναι τα παιδιά να αποκτήσουν την ικανότητα να παρουσιάζουν τον εαυτό τους, να μιλάνε για τη ζωή τους, τις συνήθειές τους, τις προτιμήσεις τους, τους φίλους τους, την οικογένειά τους. Οι ασκήσεις αυτές προσφέρουν τη δυνατότητα στα παιδιά να δημιουργούν ένα ρόλο ενός πραγματικού ή φανταστικού προσώπου και να τον παρουσιάζουν σύμφωνα με τις ερωτήσεις που τους υποβάλλει ένα άλλο παιδί στο ρόλο του δημοσιογράφου. Η τεχνική αυτή προωθεί τη συνεργασία και επικοινωνία των παιδιών μεταξύ τους.

1. Τα παιδιά χωρίζονται σε ζευγάρια. Το ένα παιδί γίνεται δημοσιογράφος και παίρνει συνέντευξη από το άλλο.
2. Κάθε παιδί γίνεται δημοσιογράφος και αφηγείται τη συνάντησή του και τη συνέντευξη που πήρε από ένα φανταστικό πρόσωπο.

3. Κάθε παιδί παρουσιάζει τη ζωή του από τη μέρα που γεννήθηκε μέχρι σήμερα, χωρίς λόγια.
4. Κάθε παιδί ζωγραφίζει τη ζωή του από τη μέρα που γεννήθηκε μέχρι σήμερα και μετά μιλά γι' αυτή.
5. Κάθε παιδί ζωγραφίζει ό,τι είναι πολύ σημαντικό στη ζωή του μέχρι σήμερα.
6. Τα παιδιά χωρίζονται σε ζευγάρια και συζητάνε για τη ζωή τους. Μετά καθένα παρουσιάζει τη ζωή του άλλου. Η ίδια άσκηση μπορεί να γίνει και με ζωγραφική.
7. Κάθε παιδί διαλέγει ένα πρόσωπο από την ιστορία ή τη σύγχρονη ζωή ή την οικογένειά του και το παρουσιάζει.

● **Εμπόδια - κίνδυνοι**

Στόχος των ασκήσεων αυτών είναι τα παιδιά να δώσουν με κινητικό τρόπο λύσεις σε θέματα που προκύπτουν ή τα απασχολούν, ενώ συγχρόνως οι λύσεις προκύπτουν μέσα από τη συνεργασία, η οποία με τον τρόπο αυτό προωθείται.

Οι ασκήσεις αυτές δίνουν στα παιδιά την ικανοποίηση της υπερνίκησης ενός εμποδίου ή κινδύνου και της εξεύρεσης λύσης ή αντιμετώπισης ενός προβλήματος.

Τα παιδιά μπορούν να εργαστούν σε ζευγάρια ή μικρές ομάδες. Τα θέματα ή τα προβλήματα τα θέτει ο παιδαγωγός. Μπορεί να τα συζητήσει με κάθε παιδί ξεχωριστά και μετά να ζητήσει να παρουσιάσει κάθε ομάδα τη λύση της. Μπορεί όμως, σε όλες τις περιπτώσεις και μετά από ορισμένη εξάσκηση τα παιδιά να προτείνουν τις ασκήσεις τους, όπως για παράδειγμα:

1. Έχουμε χαθεί τη νύχτα σε ένα βουνό. Τι θα κάνουμε;
2. Κολυμπάμε σε ένα ποτάμι αντίθετα προς το ρεύμα του που όλο μας γυρίζει πίσω. Πώς θα σωθούμε;
3. Είμαστε σε ένα καϊκι. Προσπαθούμε να σηκώσουμε τα πανιά, αλλά δεν τα καταφέρνουμε με τον αέρα που φυσά. Τι θα κάνουμε;
4. Οδηγούμε σ' ένα δρόμο που γλιστρά πολύ και το αυτοκίνητό μας πηγαίνει σα βάρκα. Τι μπορούμε να κάνουμε;
5. Είμαστε ναυαγοί σ' ένα νησάκι. Βλέπουμε ένα καράβι που περνά

κοντά μας. Προσπαθούμε να τους στείλουμε ένα σήμα για να μας δούνε. Πώς όμως;

6. Περπατάμε στο πεζούλι ενός ουρανοξύστη, ή στα λασπόνερα, ή σε ένα γυαλί που γλιστράει. Πώς κινούμαστε, τι κάνουμε;
7. Γινόμαστε ένα παγώνι που του πέφτουν όλα τα φτερά, μία μύγα που πιάστηκε από μία αράχνη και προσπαθεί να ξεφύγει, ένας κλόουν που έχασε τα ρούχα του, ένα αυτοκίνητο χωρίς πετρέλαιο, ένας γιατρός χωρίς ακουστικά, ένας ορειβάτης πάνω σε μία κορφή που έχει παγώσει και δεν μπορεί να προχωρήσει άλλο. Τι θα κάνουμε, πώς θα γλιτώσουμε;
8. Πηδάμε ψηλούς τοίχους που δεν μπορεί να τους δει κανείς, πετάμε στον ουρανό και κρατιόμαστε ψηλά, προσπαθούμε να πηδήξουμε πάνω από ποτάμια, να δέσουμε ένα αστέρι, να πιαστούμε από τη σελήνη, να γυρίσουμε σε άλλη εποχή ή να πηδήξουμε από τον ένα πύργο στον άλλο. Πώς θα το κάνουμε αυτό;

• Μηχανές

Στόχος των ασκήσεων αυτών είναι η επικοινωνία, η συνεργασία των μελών της ομάδας, επίσης η όξυνση της συγκέντρωσης, της επινοητικότητας και της φαντασίας των παιδιών.

1. Τα παιδιά όλα μαζί θα κατασκευάσουν μία μηχανή σαν αυτές που βλέπουν γύρω τους, θα την ονομάσουν και θα συμφωνήσουν πώς θα την παρουσιάσουν.

Μία τεράστια σκουπιδομηχανή, ένα τεράστιο ρολόι, η μηχανή των στρογγυλών μακαρονιών, η μηχανή του ήλιου, της βροχής ή του χιονιού.

2. Τα παιδιά όλα μαζί θα κατασκευάσουν μία περίεργη μηχανή που δεν υπάρχει γύρω τους, αλλά τους χρειάζεται για κάποιο λόγο, θα την ονομάσουν και θα συμφωνήσουν πώς θα την παρουσιάσουν.

Μία μηχανή των γλυκών χαδιών, της ζεστής αγάπης, του γκρεμίσματος πολύ ψηλών τοίχων, της διάλυσης της στενοχωρίας, της αλλαγής του χρόνου, της κατασκευής ποταμών παιχνιδιών, των αστείων φαντασμάτων κ.ά.

● *Μεταμορφώσεις*

Στόχος των ασκήσεων αυτών είναι τα παιδιά να κατανοήσουν ότι, όπως η φύση βρίσκεται συνεχώς σε μία κατάσταση αλλαγής, το ίδιο συμβαίνει και σε εκείνα που μπορούν να επενεργούν και να βελτιώνουν κάθε κατάσταση.

Ο παιδαγωγός μπορεί να δώσει στα παιδιά θέματα από τις μεταμορφώσεις της φύσης και μετά να περάσει στη μεταμόρφωση συναισθημάτων ή ψυχικών καταστάσεων, στη μεταμόρφωση λέξεων, στις μεταμορφώσεις που αναφέρονται στη μυθολογία και τέλος σε φανταστικές μεταμορφώσεις. Οι ασκήσεις αυτές μπορούν να γίνουν ατομικά αλλά και ομαδικά σε συνεργασία των παιδιών μεταξύ τους.

1. Το νερό γίνεται πάγος, ο πάγος λιώνει, γίνεται νερό.
2. Το σύννεφο γίνεται βροχή, ποτάμι, θάλασσα.
3. Το λουλούδι γίνεται καρπός.
4. Ο σπόρος γίνεται φυτό.
5. Το χόμα γίνεται πηλός, κανάτα.
6. Οι σπάγκοι γίνονται χορδές.
7. Ο θυμός γίνεται τρένο, η χαρά ήλιος, η δύναμη τόξο, η στενοχώρια γίνεται αράχνη.
8. Το κόκκινο χρώμα γίνεται ουράνιο τόξο, ήχοι, λουλούδι ή άρμα.
9. Ο Δίας μεταμορφώνεται σε χρυσή βροχή.
10. Η Δάφνη μεταμορφώνεται σε δέντρο.
11. Ένα όνειρο μεταμορφώνεται σε αχιβάδα.
12. Μία καρδιά μεταμορφώνεται σε υποβρύχιο.

● *Αυτοσχέδια όπερα*

Πρόκειται για διαλόγους και αυτοσχέδιες σκηνές που τα παιδιά αποδίδουν τραγουδιστά.

- Γιατί το φεγγάρι είναι σαν βάρκα απόψε;
- Θέλεις να φτιάξουμε μία σκάλα, να σκαρφαλώσουμε, να φτάσουμε στο αφτί του ελέφαντα και να το ρωτήσουμε;

● *Ιδεοθύελλα*

Στόχος αυτής της τεχνικής είναι η προώθηση της επεξεργασίας ενός θέματος, η αποκάλυψη των πτυχών του καθώς και των γνώσεων και εμπειριών που έχουν τα παιδιά γι' αυτό.

1. Γράφουμε μία λέξη για την οποία τα παιδιά έχουν αρχίσει να δείχνουν ενδιαφέρον. Τη λέξη αυτή μπορεί να την προτείνει ο παιδαγωγός, να την τραγουδήσει, να την πει μέσα σ' ένα χωνί ή να την έχει κρύψει σ' ένα καλάθι όπως τη λέξη “αστέρι”. Έπειτα καλεί τα παιδιά να πουν άλλες λέξεις που τους έρχονται συνειρμικά στο νου με τη δοσμένη λέξη και τις καταγράφει, όπως ουρανός, ήλιος, Δίας, σελήνη κ.ά.
Τα παιδιά μπορεί να φτιάξουν ένα πίνακα με τις λέξεις τους που στη συνέχεια θα εικονογραφήσουν, ή μπορεί να οδηγηθούν να δημιουργήσουν ένα λεξικό. Σε κάθε περίπτωση πρέπει να κρατηθούν σ' ένα χαρτόνι ή χαρτί γραμμένες οι προτάσεις των παιδιών καθ' όλη τη διάρκεια επεξεργασίας του θέματος.
2. Συζητάμε με τα παιδιά για τις λέξεις που έχουν να προτείνουν. Προχωράμε στην ομαδοποίηση των λέξεων, είτε ως προς την ηχητική τους εικόνα (τα σημαίνοντα), είτε ως προς τη σημασία τους (τα σημαινόμενα).
3. Στη συνέχεια τα παιδιά μπορεί να καταθέσουν τις εμπειρίες τους που σχετίζονται με τις λέξεις.
4. Προχωράμε στη σύνθεση μίας νέας ιστορίας που έχει προκύψει από την ιδεοθύελλα και εμπεριέχει πολλά στοιχεία από αυτή.
Η ιδεοθύελλα μπορεί να μην αφορά μόνο λέξεις, αλλά ολόκληρες προτάσεις ή και παροιμίες.

● *Εργασία με παροιμίες*

Οι παροιμίες προσφέρονται για εργασία και μπορεί να μας οδηγήσουν σε μουσικοκινητικές και φωνητικές ασκήσεις, λόγω του ρυθμού που εμπεριέχουν, σε μιμική, αυτοσχεδιασμό, παιχνίδι ρόλων και δραματοποίηση. Μπορεί να παρουσιαστεί η ίδια η παροιμία ή μία ιστορία που να καταλήγει σ' αυτή. Δεν μπορούν να δραματοποιηθούν όλες οι παροιμίες αλλά ορισμένες από αυτές. Καλό είναι μικρές ομάδες παιδιών να παρουσιάζουν την ίδια παροιμία.

● *Αγάλματα*

Στόχος των ασκήσεων αυτών είναι τα παιδιά να αναπτύξουν την ετοιμότητα και εκφραστικότητα τους. Είναι ασκήσεις που γίνονται μεμονωμένα ή σε ζευγάρια ή σε μικρή ομάδα.

1. Τα παιδιά κινούνται στο χώρο και μόλις ακουστεί ένα χτύπημα ή σταματήσει η μουσική, μένουν ακίνητα. Η άσκηση επαναλαμβάνεται, αλλά αυτή τη φορά τα παιδιά επιλέγουν μία στάση που έχουν σκεφτεί και δηλώνει κάτι.
2. Τα παιδιά σε ζευγάρια ή σε ομάδα συζητούν και αποφασίζουν για ένα άγαλμα που θα στηθεί στην πλατεία έξω από το σχολείο και θα παρουσιάζει ένα αντικείμενο ή μία έννοια, όπως το πλοίο ή το βουνό, αγάπη ή συνεργασία.
3. Τα παιδιά γίνονται αγάλματα σε ένα μουσείο και το βράδυ ζωντανεύουν.
4. Τα παιδιά γίνονται αγάλματα σε μία παγκόσμια έκθεση και το βράδυ σχολιάζουν τους επισκέπτες και πώς εκείνοι είδαν τα εκθέματα.

● *Θεματικά στιγμιότυπα*

Στόχος τους είναι τα παιδιά να αναπτύξουν την κριτική ικανότητα και τη σωματική τους έκφραση. Τα παιδιά αφού συνθέσουν μία ιστορία ή την παρουσιάσουν αξιολογούν με κάποιο κριτήριο την ιστορία αυτή και απομονώνουν μία σημαντική στιγμή την οποία παρουσιάζουν σε ακινησία.

Τα θεματικά στιγμιότυπα τα γνωρίζουμε ως “ταμπλό βιβάν”, λέγονται όμως, και παγωμένες εικόνες ή εικόνες ακινησίας. Είναι λοιπόν, εικόνες που παρουσιάζονται στατικά, μπορεί όμως μετά να ζωντανεύουν για λίγο και να καταλήγουν σε ακινησία και πάλι. Μπορεί επίσης, να αποτελούν και το εναρκτήριο σημείο μίας δραματοποίησης, όπως και το κλείσιμό της.

Τα θεματικά στιγμιότυπα μπορεί να σχετίζονται με μία ιστορία που δημιουργούν τα παιδιά, μπορεί όμως, και να είναι ανεξάρτητα από αυτή. Μπορεί να αναφέρονται σε οικογενειακές στιγμές, εμπειρίες από το σχολείο, την εργασία, την καθημερινότητα, το περιβάλλον, την προσωπική ζωή, τη φαντασία, τα όνειρα, τα παραμύθια, τις

ιστορίες και τα ποιήματα, τα βιβλία, την εφημερίδα, τις διαφημίσεις, όπως για παράδειγμα:

1. Μία ευχάριστη οικογενειακή στιγμή όπου όλη η οικογένεια γιορτάζει τα γενέθλια του παιδιού.
2. Ένα οικογενειακό γεύμα.
3. Μία στιγμή στο σχολείο, μία απορία των μαθητών από μία έκπληξη που τους έκανε η δασκάλα.
4. Ένας χώρος εργασίας, όπου ο διευθυντής κάνει παρατήρηση στους εργαζόμενους.
5. Ένας τσακωμός στο χώρο της εργασίας.
6. Ένα περιβάλλον, μία σκηνή στο δρόμο, ένας κλέφτης, ένας άνθρωπος που λιποθυμά, μία διαδρομή σ' ένα λεωφορείο.
7. Ένας εγκλωβισμός σ' έναν ανελκυστήρα μαζί με άλλους.
8. Μία συζήτηση πολιτικών όπως φαίνεται σε μία φωτογραφία στην εφημερίδα.
9. Μία διαφήμιση, π.χ. μία ομάδα που τρώει μακαρόνια.

• **Μιμική (παντομίμα)**

Σύμφωνα με το μεγάλο μίμο M. Marceau η παντομίμα είναι η τέχνη να εκφράζεις συναισθήματα με κινήσεις και μέσα από τις κινήσεις, χωρίς ο λόγος να αναπληρώνεται μ' αυτές.

Με την παντομίμα ο ηθοποιός δημιουργεί με το κορμί του και με τη φαντασία του χώρους και αντικείμενα και φτιάχνει μία ατμόσφαιρα γεμάτη διάθεση και συναισθηματική φόρτιση, που θα βοηθήσει τις καταστάσεις να ωριμάσουν στη φαντασία του θεατή (Muller, 86)

Στην εκπαίδευση έχει επικρατήσει ο όρος μιμική αντί της παντομίμας. Τα παιδιά χωρίς να ακολουθούν συγκεκριμένες κινήσεις, αλλά αυτοσχεδιάζοντας, αποδίδουν με χειρονομίες, μορφασμούς, εκφράσεις και κινήσεις, χωρίς λόγο, τα συναισθήματα και τις εμπειρίες τους, τη συμπεριφορά και τους κώδικες της έκφρασης και επικοινωνίας των ανθρώπων.

Στόχος της τεχνικής αυτής είναι τα παιδιά να αναπτύξουν την παρατηρητικότητά τους ως προς την ανθρώπινη έκφραση και συμπεριφορά και να ασκηθούν στη δημιουργική σωματική έκφραση αυτής.

● Προετοιμασία

Τα παιδιά παρακολουθούν συγκεκριμένες ενέργειες και εκφράσεις ανθρώπων στην καθημερινή ζωή όπως, τον τρόπο του περπατήματος, του χαιρετισμού, του φαγητού, του αγκαλιάσματος κ.ά.

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι που μπορεί να χρησιμοποιήσει ένας παιδαγωγός για να αναπτύξει την παρατηρητικότητα των παιδιών. Μπορεί να τα οδηγήσει πίσω από ένα παράθυρο και να τα παροτρύνει να παρατηρήσουν τις κινήσεις και τις εκφράσεις των περαστικών, όπως έκανε καθημερινά και ο Τσάρλι Τσάπλιν. Μπορεί να τα παροτρύνει να κάνουν μία συλλογή από φωτογραφίες περιοδικών ή εφημερίδων ή καρτών, να βρουν παλιές φωτογραφίες ή κάρτες από το σπίτι τους και να τις φέρουν στο σχολείο. Ακόμα μπορεί να προβάλει διαφάνειες ή μέρος μίας ταινίας που τα παιδιά προσεχτικά θα παρατηρούν. Μπορεί εύκολα να τοποθετήσει καθρέφτες στην αίθουσα ώστε τα παιδιά να μπορούν να ασκούνται σε διάφορες εκφράσεις και κινήσεις, που τα ίδια θα παρατηρούν.

Ασκήσεις

Ο παιδαγωγός εργάζεται με ποικίλους τρόπους. Αρχίζει από απλές και εύκολες ασκήσεις και προχωρεί σε συνθετότερες.

1. Ο παιδαγωγός στέκεται απέναντι από τα παιδιά και κάνει κινήσεις και εκφράσεις που εκείνα επαναλαμβάνουν όπως, χαιρετάει κάποιον, καλεί κάποιον να έρθει κοντά, διώχνει κάποιον, είναι χαρούμενος, θυμωμένος, ανυπόμονος, καθαρίζει τα τζάμια, χάνει το πορτοφόλι του. Κατόπιν τη θέση του παιδαγωγού παίρνουν τα παιδιά με τη σειρά, ένα-ένα.
2. Ο παιδαγωγός σχεδιάζει σ' έναν πίνακα ή χαρτόνι γραμμές και σχήματα. Τα παιδιά αποδίδουν τις γραμμές με κινήσεις του σώματός τους στο χώρο.
3. Ο παιδαγωγός δείχνει στα παιδιά καρτέλες από παιχνίδια (καρτέλα: ήλιος, καρτέλα: ποδήλατο, καρτέλα: λιοντάρι). Τα παιδιά αποδίδουν με τον τρόπο τους την κάρτα.
4. Ο παιδαγωγός δείχνει στα παιδιά και συγχρόνως διαβάζει καρτέλες

με λέξεις, όπως σηκώνω, τρέχω, γελάω, γέφυρα, μαντήλι, φαγητό, αστέρι, τρώω παγωτό χωνάκι, δένω τα παπούτσια μου κ.ά. Η άσκηση αυτή μπορεί να συνδυαστεί με γραφή ή ανάγνωση λέξεων ή σύντομων εντολών.

5. Ο παιδαγωγός εκφωνεί λέξεις που μπορεί να διαβάζει από το περιβάλλον ή από μία εφημερίδα, όπως νοσοκόμος, οδοστρωτήρας, οδοντίατρος, τσιγγάνος κ.ά.
6. Ο παιδαγωγός απαγγέλλει στίχους από ποιήματα ή παροιμίες π.χ. τα καρύδια φόρεσαν ρόδες και έγιναν καρυδοπάτινα, στου κουφού την πόρτα όσο θέλεις βρόντα.

Πράξεις από την καθημερινή ζωή και την πραγματικότητα προσφέρονται για τη μιμική. Μπορούμε όμως να δώσουμε στα παιδιά ή να τα οδηγήσουμε να δημιουργήσουν μόνα τους εικόνες και γεγονότα από τον κόσμο της φαντασίας τους. Ασκήσεις μιμικής από:

1. Επαγγέλματα όπως, ένας ζωγράφος, ένας αστροναύτης, ένας εκφωνητής, ένας χορευτής.
2. Σκηνές καθημερινής ζωής, όπως το πρωινό ξύπνημα, το φαγητό, ή η αγορά τροφίμων.
3. Αντικείμενα καθημερινής ζωής, όπως μία βάλιτσα, μία σκούπα, ένα καπέλο.
4. Φωτογραφίες γνωστών ανθρώπων.
5. Ιστορικά γεγονότα, όπως το κρυφό σχολειό, ο όρκος των Φιλικών, μία συνέλευση στη Βουλή.
6. Σκηνές της μυθολογίας και μυθολογικά πρόσωπα, όπως το όνομα της Αθήνας, ο Απόλλωνας, ο Ήφαιστος.
7. Ζώα και αντικείμενα, όπως το λιοντάρι, ο δεινόσαυρος, η γάτα, το πλυντήριο, ή η σημαία.
8. Εικόνες ή σκηνές από φανταστικούς χώρους, όπως η σοκολατοχώρα, η νεραϊδοχώρα ή τα ιπτάμενα λιβάδια.
9. Φανταστικά όντα που δημιουργούμε, όπως τα σαραντοξυλοπόδαρα, οι πρασινοπέπονες ή οι οδοντοφάγοι.
10. Εικόνες ή σκηνές που προέρχονται από τη συνένωση πραγματικών και φανταστικών στοιχείων, όπως το ουράνιο τόξο σε εργοστάσιο κορδέλας, το όνειρο που έγινε σούπα με αστέρια.

● **Συγκεκριμένα θέματα μιμικής:**

1. Ανοίγω μία πόρτα ή ένα παράθυρο. Η πόρτα είναι βαριά και τρίζει. Το παράθυρο έχει κολλήσει και δυσκολεύομαι.
2. Σηκώνω μία πέτρα, ένα μαξιλάρι, ένα βράχο, ένα μικρό κουτί, μία γλάστρα, ένα μπαστούνι, μερικές καρφίτσες σκορπισμένες στο πάτωμα, μία εφημερίδα, ένα φτερό.
3. Ξαπλώνω στο κρεβάτι μου, ονειρεύομαι, πετάω σαν πούπουλο, τρέχω να φύγω, θέλω να ξεφύγω από εκεί που με έχουνε κλείσει, περπατώ στο χιόνι, στην άμμο, σε μία ταράτσα που γλιστρά, παίζω ποδόσφαιρο, κολυμπώ, φυτεύω λουλούδια, τα ποτίζω, τα προσφέρω, διώχνω μία μύγα, ένα κουνούπι.
4. Μαγειρεύω, στρώνω το τραπέζι, τρώω ένα σουβλάκι, μία μακαρονάδα, μία σούπα, πίνω νερό από ένα ποτήρι, από τη χούφτα μου, από μία πηγή, πνίγομαι από το νερό, βήχω, γαργαλιέμαι, λούζομαι, μου μπαίνει σαπουνάδα στα μάτια, ξεμπλέκω τα μαλλιά μου, τα στεγνώνω, φέρνω μία τούρτα με κεράκια.
5. Ακούω κάτι δυσάρεστο και λιποθυμώ, ακούω κάτι ευχάριστο και χαίρομαι, χορεύω, ενθουσιάζομαι ή φωνάζω, θαυμάζω κάτι.
6. Γίνομαι ο υποψήφιος Δήμαρχος που βγάζει λόγο, ένας οδηγός που τσακώνεται με έναν άλλον, παίρνω μέρος σε μία διαδήλωση.
7. Γίνομαι μία αρκούδα που μπαίνει σε μία σπηλιά, που θέλει να το σκάσει από ένα ζωολογικό κήπο, ένα πουλί που πετά από βράχο σε βράχο.

Αυτοσχεδιάζουμε.

Γινόμαστε ένα αστέρι.

Ασκήσεις μιμικής σε ζευγάρια:

1. Παίζω μπάλα με έναν άλλον.
2. Πετάω κάτω τα φλούδια από τη μπανάνα μου και ο άλλος γλιστρά και με μαλώνει.
3. Βήχω στο πρόσωπο του άλλου και εκείνος κολλάει συνάχι.
4. Κοιμάμαι μαζί μ' ένα φίλο μου αλλά ροχαλίζει και με ενοχλεί.
5. Περπατώ στη βροχή κάτω από την ομπρέλα μου, συναντώ ένα φίλο μου που τον παίρνω μαζί μου.
6. Σκηνές με δυο κλόουν.

● Διάλογος της ομάδας

Στόχος της τεχνικής αυτής είναι τα παιδιά να συνεργαστούν, να εκφράσουν τις ιδέες τους, να συμφωνήσουν και να διαμορφώσουν όλα μαζί ένα διάλογο που σχετίζεται με την ιστορία που έχουν συνθέσει. Η τεχνική αυτή αποτελεί μέρος της επεξεργασίας μίας ιστορίας ή μίας ιδέας και οδηγεί στη διαμόρφωση τόσο της ιστορίας όσο και των ρόλων που εμπεριέχονται σε αυτή.

Ο διάλογος αυτός, ενώ έχει συμφωνηθεί να προκύψει από τις ιδέες όλων των παιδιών τελικά παρουσιάζεται από δυο μέλη της ομάδας, που εκφράζουν όμως, την άποψη όλης της ομάδας.

● *Μονόλογος της ομάδας*

Στόχος της τεχνικής αυτής είναι τα παιδιά να συνεργαστούν, να ανταλλάξουν απόψεις και ιδέες, να συμφωνήσουν και να διαμορφώσουν όλα μαζί ένα μονόλογο ενός ήρωα της ιστορίας που έχουν συνθέσει. Η τεχνική αυτή αποτελεί μέρος της επεξεργασίας μίας ιστορίας ή ιδέας και οδηγεί τόσο στη διαμόρφωση της ιστορίας όσο και του συγκεκριμένου ρόλου που εμπεριέχεται σ' αυτή.

Ο μονόλογος αυτός, ενώ έχει συμφωνηθεί από τις ιδέες όλων των παιδιών τελικά παρουσιάζεται από ένα μέλος της ομάδας, που εκφράζει όμως, την άποψη όλης της ομάδας. Το παιδί που παρουσιάζει το ρόλο μονολογεί και εκφράζει τις σκέψεις, τα όνειρα, τους φόβους και τις επιθυμίες του ήρωα της ιστορίας.

● *Καυτή καρέκλα*

Στόχος της τεχνικής αυτής είναι τα παιδιά με ερωτήσεις που υποβάλλουν σε ένα παιδί της ομάδας, που υποδύεται ένα συγκεκριμένο ήρωα της διαμορφωμένης ιστορίας, να δομήσουν αυτό το ρόλο και να εμβυθύνουν σ' αυτόν.

Ένα παιδί έρχεται στο κέντρο του κύκλου και γίνεται ένας ήρωας της ιστορίας. Τα άλλα παιδιά του υποβάλλουν ερωτήσεις για τη ζωή του, τις σκέψεις του, τις εμπειρίες του, τη σχέση του με τα άλλα πρόσωπα της ιστορίας και εκείνο απαντά. Τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να υποβάλλουν οποιαδήποτε ερώτηση θέλουν για τον ήρωα. Με τον τρόπο αυτό δομούν τον αντίστοιχο ρόλο.

● *Τελετουργικό δρώμενο*

Στόχος της τεχνικής αυτής είναι τα παιδιά να επισημάνουν ό,τι σχετίζεται με την επιβίωση του ανθρώπου και είναι αναγκαίο γι' αυτή, να επικεντρωθούν στην πολιτισμική τους κληρονομιά, να την αντιδιαστείλουν με άλλες συγχρονικά και διαχρονικά, να παρατηρήσουν τους τρόπους

που οι μικροκοινωνίες μετέρχονται προκειμένου να επιλύσουν προβλήματα που αντιμετωπίζουν και να προτείνουν τις δικές τους παρεμβάσεις, ιδέες, λύσεις ή εξελίξεις που επιβάλλει η εποχή τους. Παράλληλα τα παιδιά ασκούνται στη συνεργασία, την αποδοχή των άλλων και στην κοινή δημιουργία.

Το τελετουργικό δρώμενο είναι μία ομαδική έκφραση που χρησιμοποιεί την κίνηση, το ρυθμό, τις κραυγές ή τη ρυθμική έκφραση λόγου και περιστρέφεται γύρω από ένα θέμα σχετικό με την επιβίωση του ανθρώπου. Η εξασφάλιση τροφής, η δύναμη των στοιχείων της φύσης, τα κρίσιμα περάσματα της ζωής του ανθρώπου, οι καταστάσεις ανάγκης, η σχέση με μία ανώτερη δύναμη μπορεί να αποτελούν το θέμα ενός τελετουργικού δρώμενου.

Πολλά θέματα μπορούν να αντληθούν από τη μυθολογία, τα τελετουργικά δρώμενα πολλών λαών, τη λαϊκή παράδοση και τα έθιμά μας. Τα παιδιά μπορούν να ενημερωθούν γι' αυτά και κατόπιν να τα εκφράσουν με το δικό τους τρόπο. Θα αναφέρουμε μερικά χαρακτηριστικά θέματα:

1. Το ψάρεμα, το κυνήγι.
2. Η βροχή, ο αέρας.
3. Η θάλασσα, ο ουρανός.
4. Η σπορά, ο θερισμός, η συγκομιδή φρούτων ή καρπών.
5. Η αλλαγή της φύσης, οι εποχές.
6. Η γέννηση, η βάφτιση, η ενηλικίωση, ο γάμος, ο θάνατος.
7. Η αρρώστια, η πείνα, ο σεισμός, η πλημμύρα.

● *Αυτοσχεδιασμός*

Στόχος της τεχνικής αυτής είναι τα παιδιά να εκφραστούν με την κίνηση και το λόγο, να συνεργαστούν, να διευρύνουν τη φαντασία τους και να δημιουργήσουν ένα δρώμενο, ανταποκρινόμενα ελεύθερα, σύμφωνα με τις γνώσεις και εμπειρίες τους σ' ένα ερέθισμα ή θέμα που έχει σχέση με τη ζωή.

Ένας αυτοσχεδιασμός μπορεί να είναι *ελεύθερος* ή *κατευθυνόμενος*.

Κατά τον *ελεύθερο* αυτοσχεδιασμό τα παιδιά εκφράζονται και αντιδρούν ελεύθερα αλλά σε συνεργασία πάνω σε δοσμένο θέμα ή θέμα που τους προκύπτει ή ανακαλύπτουν μόνα τους. Κατά τον *κατευθυνό-*

μενο αυτοσχεδιασμό τα παιδιά εκφράζονται και αντιδρούν σ' ένα θέμα σύμφωνα με τις οδηγίες που δίνει ο παιδαγωγός. Ορισμένα θέματα που μπορεί να αποτελέσουν αντικείμενο αυτοσχεδιασμού είναι τα εξής:

1. Τα παιδιά παίρνουν ένα ρούχο ή αντικείμενο το φοράνε και πηγαίνουν μπροστά στον καθρέφτη και αυτοσχεδιάζουν.
2. Τα παιδιά επιλέγουν αντικείμενα από ένα καλάθι και τα χρησιμοποιούν παίρνοντας ένα ρόλο.
3. Τα παιδιά αντιδρούν σύμφωνα με τις λέξεις που εκφωνεί ο παιδαγωγός όπως, γέφυρα, εργοστάσιο, τσακώνομα, ζητάω.
4. Τα παιδιά σε ζευγάρια, αντιδρούν σε λέξεις που εκφωνεί ο παιδαγωγός όπως μαύρο - άσπρο.
5. Ένα ταξίδι στο τρένο.
6. Ένα ταξίδι σε άλλη χώρα.
7. Μία επίσκεψη στον οδοντογιατρό.
8. Το όνειρό μου και ένας σκύλος.
9. Το όνειρό μου συναντάει το κόκκινο χρώμα.
10. Μία επίσκεψη στη λαϊκή αγορά.
11. Τα αγάλματα του μουσείου.
12. Οι δεινόσαυροι που ξυπνάνε.
13. Θα ήθελα να ήμουννα...

● *Παιχνίδι ρόλων*

Στόχος της τεχνικής αυτής είναι τα παιδιά να δοκιμάσουν ένα ρόλο και μέσα από αυτό να αναπτύξουν την ευρηματικότητά τους, να πειραματιστούν με τη γνώση που έχουν για τον κόσμο γύρω τους και την προσωπική τους ζωή στο ασφαλές περιβάλλον της τάξης (Ladousse, 1987). Με την τεχνική αυτή τα παιδιά βελτιώνουν την αυτο-εικόνα και αυτοπεποίθησή τους, ενώ συγχρόνως αναπτύσσουν τις σχέσεις τους με τους άλλους και αλληλεπιδρούν με αποτέλεσμα να διευρύνεται ο κόσμος τους. Το παιχνίδι ρόλων μπορεί να συντελέσει στην ανάπτυξη της συνεργατικότητας και της δημιουργικότητας.

Ο όρος “παιχνίδι ρόλων” αφορά στην κατανόηση μίας κοινωνικής κατάστασης, όπως επαγγέλματος, σχέσης, ιεραρχίας και διαπλοκής προσώπων. Είναι η δοκιμή ή η απόκτηση εμπειριών με τη δημιουργία μίας φανταστικής πραγματικότητας που αφορά κοινωνικές καταστάσεις. Τα

παιδιά μπορούν να ταυτιστούν με άλλους και να ξαναζήσουν ή να ζήσουν εκ των προτέρων σημαντικές καταστάσεις (Johnson, O'Neil 1984).

Γενικότερα όμως, κάθε τεχνική της Δραματικής τέχνης στην Εκπαίδευση μπορούμε να πούμε ότι είναι και ένα παιχνίδι ρόλων ή πολλά αλληπάλληλα παιχνίδια, όπως για παράδειγμα:

1. Δυο φίλοι ή δυο γονείς που συναντιούνται.
2. Ορισμένοι συμφοιτητές, συνάδελφοι, στρατιώτες, συμμαθητές που διαφωνούν σε ένα θέμα.
3. Δρώμενα σε επαγγελματικούς χώρους μεταξύ πωλητών ή εργαζομένων και πελατών.
4. Ένα επεισόδιο στο σταθμό του τρένου, στο λεωφορείο, στο πλοίο, στο αεροπλάνο.
5. Ειδήσεις από μέσα ενημέρωσης και δρώμενα.
6. Επισκέψεις σε επαγγελματικούς χώρους, όπως ιατρείο, νοσοκομείο, τράπεζα, φούρνο, ινστιτούτο ξένων γλωσσών, δημοτικό.
7. Συναντήσεις και δρώμενα με μεγάλα πρόσωπα της ιστορίας και του πολιτισμού.
8. Δρώμενα σε μέλλοντα ή παρελθόντα χρόνο, όπως η σχέση μας με εξωγήινους ή μία οικογένεια εκατό χρόνια μετά.

Η Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση αποτελεί μία μορφή τέχνης και ένα μέσο μάθησης. Χρησιμοποιείται παγκοσμίως και σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης με εντυπωσιακά αποτελέσματα. Στα παιδιά προσφέρει τη δυνατότητα να αποκτήσουν άλλη σχέση με το σώμα τους, με τον εαυτό τους και τους άλλους, με τη μάθηση και το σχολείο. Στον παιδαγωγό δίνει τη δυνατότητα να παρέχει στα παιδιά ένα βιωματικό τρόπο για την κατάκτηση της μάθησής τους που συνδέεται με τα συναισθήματά τους.

Η Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση αξιοποιεί ασκήσεις και τεχνικές του θεάτρου που συνδυάζονται με παιδαγωγικές αρχές και μεθόδους. Εμπεριέχει ασκήσεις χαλάρωσης, αναπνοής, συγκέντρωσης, γνωριμίας, συνεργασίας, εμπιστοσύνης, χώρου, αισθητηριακές, κινητικές, φαντασίας, γλωσσικές, ακινησίας κ.ά. και τεχνικές, όπως συνεντεύξεις, βιογραφίες, μηχανές, θεματικά στιγμιότυπα, τελετουργικά δρώμενα, αυτοσχεδιασμούς, διάλογο της ομάδας, μονόλογο της ομάδας, μιμική, παιχνίδι ρόλων, δραματοποίηση κ.ά.

Οι ασκήσεις και τεχνικές μπορούν να σχετίζονται με κάθε μαθησιακό αντικείμενο, αλλά συγχρόνως να δίνουν τη δυνατότητα στο παιδί να εκφραστεί και να δημιουργήσει στο πλαίσιο της ομάδας.

Ερωτήσεις

---

1. Πότε αρχίζει η Θεατρική Αγωγή στο παιδί;
2. Τι προσφέρει η Δραματική Τέχνη στην εκπαίδευση;
3. Τι προσφέρει η Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση στο παιδί της προσχολικής ηλικίας;
4. Ποιες από τις ασκήσεις της Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση κρίνεις ότι προσφέρονται για εργασία με τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας και γιατί;
5. Ποιες από τις τεχνικές της Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση κρίνεις ότι προσφέρονται για εργασία με τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας και γιατί;
6. Γιατί θα εφαρμόζες μία άσκηση χαλάρωσης;
7. Εργάζεσαι με τα παιδιά στο θέμα “Ανοιξη”. Τι άσκηση χαλάρωσης θα έκανες;
8. Είσαι με μία ομάδα μικρών παιδιών στην αυλή του σχολείου σου και εσύ τους κάνεις κινητικές ασκήσεις. Θέλεις να γράψεις τρεις δικές σου τέτοιες ασκήσεις;
9. Εσύ είσαι ένας μαθητής από την Ελλάδα και έχεις γνωρίσει ένα μαθητή από την Κίνα. Τι θα μπορούσατε να λέγατε μεταξύ σας;
10. Ποιες ασκήσεις νομίζεις ότι βοηθάνε περισσότερο στη συνεργασία των παιδιών;
11. Αν έπαιζες τις “μηχανές”, τι μηχανή θα πρότεινες στην ομάδα σου να φτιάξετε όλοι μαζί;
12. Τι είναι τα θεματικά στιγμιότυπα και γιατί τα χρησιμοποιούμε;
13. Θέλεις να βρεις τρεις παροιμίες που προσφέρονται για μιμική;
14. Μπορείς να γράψεις ένα τελετουργικό δρώμενο που να το έχεις εμπνευστεί από την ελληνική μυθολογία;
15. Έχεις είκοσι λεπτά στη διάθεσή σου για να εργαστείς με μία ομάδα δεκαπέντε παιδιών ηλικίας τεσσάρων ετών. Σήμερα αλλά και όλη την εβδομάδα το θέμα εργασίας είναι “το σώμα μας” και όλη την ημέρα κάνουν διάφορες δραστηριότητες σχετικές με το θέμα αυτό. Μπορείς να επιλέξεις από τις ασκήσεις και να γράψεις περιληπτικά ένα πρόγραμμα Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση;

Ο γάμος: Προσφιλές θέμα στα παιδιά της προσχολικής ηλικίας.

Παιχνίδι ρόλων σε ζευγάρια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Δραματοποίηση

Από την ελεύθερη και αυθόρμητη έκφραση τα παιδιά ωθούνται σε μία ποικίλη και δομημένη δράση. Δημιουργούν μία ιστορία ή παραμύθι με αρχή, μέση και τέλος, επιλέγουν ρόλους, τους παρουσιάζουν με εκφωνούμενο λόγο και τέλος τους αναλύουν και τους εκφράζουν με άλλους τρόπους. Αυτή είναι η σύνθετη διαδικασία της δραματοποίησης. Αντί να δημιουργήσουν τα παιδιά μία ιστορία μπορούν να χρησιμοποιήσουν ένα γνωστό παραμύθι ή μία ιστορία από ένα λογοτεχνικό βιβλίο ή από τα θέματα που επεξεργάζονται μέσα στην τάξη. Τα παιδιά όμως, είναι καλύτερα να συνθέτουν τις δικές τους ιστορίες ή παραμύθια, γιατί έτσι συσχετίζουν τον εξωτερικό τους κόσμο με τα προσωπικά τους προβλήματα, τις αγωνίες τους, τις επιθυμίες τους, τα άγχη ή τα όνειρά τους. Ακόμα μέσα από τις ιστορίες που δημιουργούν μπορούν να επεξεργαστούν τις πληροφορίες που λαμβάνουν, να δομήσουν τις γνώσεις τους και να αναπτύξουν τα ενδιαφέροντά τους για τον κόσμο γύρω τους. Με τον τρόπο αυτό θα εκφράσουν τις ιδέες τους, θα κατανοήσουν τους άλλους, θα συνεργαστούν μαζί τους, ενώ παράλληλα θα έχουν την ευκαιρία να χειριστούν δικά τους προβλήματα, θα προτείνουν λύσεις, θα εκτονώσουν τη συναισθηματική τους φόρτιση, θα αναπτύξουν τις γλωσσικές τους δεξιότητες, θα έρθουν σε επαφή με τις τέχνες και θα ψυχαγωγηθούν.

3.1. Δημιουργία ιστορίας ή παραμυθιού

Ο παιδαγωγός αξιοποιεί διάφορα ερεθίσματα προκειμένου να οδηγήσει τα παιδιά στη σύνθεση μίας ιστορίας ή ενός παραμυθιού, όπως για παράδειγμα:

α) Ερεθίσματα που προέρχονται από τα παιδιά

1. Ερωτήσεις των παιδιών όπως, “τι είναι υπερωκεάνιο;”. Η ερώτηση αυτή μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά να δημιουργήσουν μία ιστορία από τις πληροφορίες που θα συλλέξουν.
2. Επιθυμίες των παιδιών, όπως θέλω να γίνω οδοντογιατρός.
3. Κουκλοθέατρο: Μία ή περισσότερες κούκλες κουκλοθεάτρου ή φιγούρες θεάτρου σκιών παίζουν και κάνουν ερωτήσεις στα παιδιά.
4. Ζωγραφική: Κάθε παιδί μόνο του ζωγραφίζει μία συγκεκριμένη επιθυμία του ή ένα όνειρό του ή μία εμπειρία του. Κάθε παιδί παρουσιάζει τη ζωγραφική του και μιλά γι’ αυτή. Μετά όλα τα παιδιά της ομάδας συνθέτουν μία ιστορία με στοιχεία απ’ όλες τις ζωγραφιές.
5. Μιμική: Κάθε παιδί εκφράζει μία επιθυμία του με μιμική σε σχέση με το επάγγελμα που θα ήθελε να κάνει, με την οικογένειά του, με τους φίλους του.
6. Ο παιδαγωγός σε ρόλο: Ο παιδαγωγός προκειμένου να εκμαιεύσει τις επιθυμίες των παιδιών παίρνει ένα ρόλο, όπως οδηγός τρένου που ρωτά τους επιβάτες του πού θα ήθελαν να ταξιδέψουν, μάγος που τους μεταφέρει στη χώρα των ονείρων.
7. Αφήγηση ονείρου: Κάθε παιδί αφηγείται το πιο όμορφο όνειρό του. Τα παιδιά σε ομάδες συνθέτουν ένα νέο όνειρο.
8. Αφήγηση ιστορίας ή παραμυθιού: Αρχίζει ο παιδαγωγός να λέει μία ιστορία και μετά συνεχίζουν τα παιδιά με τη σειρά τους.
9. Συναισθήματα: Τα παιδιά παρουσιάζουν με κινήσεις και εκφράσεις ένα συναίσθημα. Μετά μιλάνε γι’ αυτό. Συνθέτουν μία ιστορία ή παραμύθι που να έχει σχέση με τα συναισθήματά τους. Τα παιδιά ντύνουν τα συναισθήματά τους με χρώματα. Από τα χρώματα συνθέτουν ιστορίες ή παραμύθια.
Τα παιδιά επιλέγουν φωτογραφίες που ταιριάζουν με τα συναισθήματά τους. Με τις φωτογραφίες συνθέτουν μία ιστορία ή παραμύθι.
10. Εμπειρίες: Τα παιδιά συχνά αναφέρονται σε εμπειρίες τους. Ο δάσκαλος τις αξιοποιεί και όλοι μαζί συνθέτουν μία ιστορία.
11. Η κασέλα μας: Μέσα σε μία κασέλα τα παιδιά βάζουν αντικείμενα που έχουν σημασία γι’ αυτά και τα αγαπούν ιδιαίτερα για κάποιο

λόγο. Τα παιδιά παίρνουν αντικείμενα από την κασέλα και φτιάχνουν μία ιστορία.

12. Φωτογραφίες των παιδιών: Τα παιδιά φτιάχνουν ιστορίες από φωτογραφίες τους.

β) Ερεθίσματα που προέρχονται από τον παιδαγωγό

Ο παιδαγωγός παρέχει πολλά ερεθίσματα στα παιδιά που σχετίζονται με τα ενδιαφέροντά τους, τις ανάγκες τους ή το πρόγραμμα εργασίας της τάξης. Μεγάλη σημασία έχει ο τρόπος που παρουσιάζεται ένα ερέθισμα. Ο τρόπος και μόνο μπορεί να αποτελέσει ένα γεγονός, να προκαλέσει έκπληξη, απορία και ενθουσιασμό στα παιδιά και να κινηήσει το ενδιαφέρον τους, όπως για παράδειγμα:

1. Μία φωτογραφία κλειδωμένη σε ένα περίεργο κουτί.
2. Μία λέξη γραμμένη πάνω σε ένα κουτί ή κρυμμένη στην αυλή του σχολείου.
3. Ένα παράθυρο που κρέμεται από το ταβάνι της αίθουσας.
4. Ένα αντικείμενο κρυμμένο σ' ένα ντουλάπι ή μία γωνιά της τάξης, που τα παιδιά πρέπει να ανακαλύψουν.
5. Ορισμένες συλλογές από οπτικά, ακουστικά και οπτικοακουστικά ερεθίσματα σε φακέλους, κουτιά ή θήκες.

γ) Οπτικά ερεθίσματα

1. Εικονογραφικό υλικό: Εικόνες από εφημερίδες και περιοδικά με πρόσωπα, γεγονότα, σκηνές από την καθημερινή ζωή και το περιβάλλον, εικόνες σχετικές με ιστορίες προσώπων και σχέσεων, θέματα περιβαλλοντικά, λαογραφικά και κοινωνικά.
2. Φωτογραφίες ασπρόμαυρες και έγχρωμες.
3. Κάρτες από διάφορα μέρη του κόσμου, έργα τέχνης, πρόσωπα ή σχέδια.
4. Αφίσες με διάφορα θέματα και έργα τέχνης από πινακοθήκες, μουσεία, αίθουσες τέχνης και πολιτιστικά κέντρα.
5. Γραφικές παραστάσεις από αρχιτεκτονικά σχέδια, ιατρικά γραφήματα, γελοιογραφίες, σύμβολα και σχήματα.
6. Διαφημίσεις σε μικρά φυλλάδια ή πανό ή μικρά αντικείμενα.

7. Έργα ζωγράφων, λιθογραφίες, χαρακτικά, υδατογραφίες, ελαιογραφίες και συνθέσεις από διάφορα υλικά.
8. Έντυπο υλικό, όπως βιβλία, φυλλάδια, ημερολόγια ή εικονογραφήσεις.
9. Αντικείμενα: Κάθε αντικείμενο μόνο του ή σε συνδυασμό με ένα άλλο προσφέρεται ως ερέθισμα για τη δημιουργία μίας ιστορίας ή ενός παραμυθιού, όπως εφημερίδες, υφάσματα, κοστούμια, μάσκες, παιχνίδια, βαλίτσες, τσάντες, ρούχα, εξαρτήματα, μηχανές, μαγειρικά σκεύη, μικροαντικείμενα, κούκλες.
10. Κάρτες από παιδαγωγικά παιχνίδια.
11. Διαφάνειες με διάφορα θέματα, ακτινογραφίες, πλάνα από κινηματογραφικές ταινίες ή τηλεοπτικές εκπομπές.
12. Γράμματα της αλφαβήτου και γράμματα αλληλογραφίας.
13. Λέξεις γραμμένες σε λουρίδες χαρτί, σε επιφάνεια κουτιού, σε πίνακα ή τοίχο.
14. Παροιμίες γραμμένες σε χαρτί ή εικονογραφημένες.
15. Τίτλοι από εφημερίδες, περιοδικά, βιβλία και τίτλοι κινηματογραφικών ή θεατρικών έργων.
16. Ανακοινώσεις, αγγελίες από εφημερίδες και περιοδικά, όπως δελτίο καιρού, αναχωρήσεις πλοίων, εφημερεύοντα φαρμακεία, αγγελίες εργασίας, κοινωνικά.

δ) Ακουστικά ερεθίσματα

1. Μαγνητοφωνημένα στιγμιότυπα από την καθημερινή ζωή, όπως καβγάδες από μικροπωλητές στη λαϊκή αγορά, συνομιλίες από ένα πανηγύρι, από ανακοινώσεις αεροδρομίου, από αποσπάσματα ραδιοφωνικών ή τηλεοπτικών εκπομπών, από συνομιλίες σε ξένη γλώσσα.
2. Ηχητικός ή μουσικός αυτοσχεδιασμός: Ο παιδαγωγός και τα παιδιά αυτοσχεδιάζουν με διάφορα μουσικά όργανα ή αντικείμενα που βρίσκουν γύρω τους και συνθέτουν μία ιστορία που ταιριάζει με τους ήχους ή τη μουσική.
3. Μουσική ακρόαση: Τα παιδιά ακούνε ένα μουσικό κομμάτι και μετά δημιουργούν την ιστορία ή το παραμύθι σύμφωνα με το άκουσμα.

4. Τραγούδια: Τα παιδιά επιλέγουν δημοτικά, λαϊκά, ελαφρολαϊκά τραγούδια με κριτήριο στίχους που εμπεριέχουν δράση. Μπορούν να παρουσιάσουν την ιστορία του τραγουδιού (π.χ. ξεκινά μία ψαρούλα) ή να εμπνευστούν και να δημιουργήσουν μία δική τους.
5. Αυτοσχέδιο μουσικό θέατρο: Τα παιδιά ακούν ένα απόσπασμα από μία όπερα και μετά συνθέτουν τη δική τους ιστορία που την αποδίδουν τραγουδιστά.

ε) Οπτικοακουστικά ερεθίσματα

Οπτικά και ακουστικά ερεθίσματα μπορούν να δοθούν σε συνδυασμό, όπως μία διαφάνεια και ένα μουσικό κομμάτι.

Τα παιδιά από τα ερεθίσματα που έχουν δημιουργούν τη δική τους ιστορία ή παραμύθι. Ο παιδαγωγός είναι συντονιστής. Παρεμβαίνει με ερωτήσεις (Heathcote, 1985) στην ιστορία των παιδιών. Με τον τρόπο αυτό μπορεί να επικεντρώνει το ενδιαφέρον τους σε επιμέρους θέματα, τάσεις και στάσεις που προάγουν τη μάθηση ή ακόμα να θέτει δυσκολίες και προβλήματα προς επίλυση, ώστε να δημιουργείται η πλοκή της ιστορίας (Προπ, 1987)

3.2. Στοιχεία της Δραματοποίησης - Ανάλυση στοιχείων

Ο παιδαγωγός με τα παιδιά αρχίζουν την επεξεργασία της ιστορίας ή του παραμυθιού που έχουν συνθέσει. Πρώτα επαναλαμβάνουν την ιστορία περιληπτικά. Μπορεί να προσθέσουν κάποια στοιχεία ή να αφαιρέσουν ορισμένα αν πλατειάζει. Από το σημείο αυτό και μετά θα γίνεται η διαμόρφωση των ρόλων και του περιβάλλοντος. Για το λόγο αυτό επεξεργαζόμαστε με διαφορετικούς τρόπους τα εξής στοιχεία:

1. Πρόσωπο (ποιος)
2. Χώρος (πού)
3. Χρόνος (πότε)
4. Τρόπος (πώς και γιατί)

Πρόσωπο

Προσδιορίζουμε τα πρόσωπα της ιστορίας μας. Ξεκινάμε από το κυρίαρχο της ιστορίας.

1. Συζήτηση: Τα παιδιά συζητάνε σε ομάδα για τον κυρίαρχο ήρωα της ιστορίας.
2. Βιογραφικό: Τα παιδιά προσπαθούν να γράψουν ή να υπαγορεύσουν στον παιδαγωγό το βιογραφικό του κυρίαρχου ήρωα ή συνθέτουν το βιογραφικό του και το μαγνητοφωνούν.
3. Ζωγραφική: Τα παιδιά ζωγραφίζουν τον κυρίαρχο ήρωα ή τα άλλα πρόσωπα της ιστορίας. Κατόπιν συζητούνε γι' αυτά.
4. Κουκλοθέατρο: Τα παιδιά φτιάχνουν κούκλες που αντιστοιχούν στους ήρωες της ιστορίας ή χαρτονένιες φιγούρες. Κατόπιν κάθε κούκλα παρουσιάζεται και μιλά για τον εαυτό της.

Χώρος

Τα παιδιά προσδιορίζουν το χώρο της ιστορίας.

1. Συζήτηση: Τα παιδιά συζητούν για το χώρο που εκτυλίσσεται η ιστορία τους και προσπαθούν να περιγράψουν τον γενικότερο χώρο σαν να είναι ένα ευρύ πλαίσιο και μετά προσδιορίζουν συγκεκριμένα και με λεπτομέρειες κάθε επιμέρους χώρο της ιστορίας.
2. Ζωγραφική: Τα παιδιά ζωγραφίζουν στοιχεία της ιστορίας, το σπίτι του ήρωα, τα δέντρα, το περιβάλλον. Αυτά μπορεί να τα κόψουν και να τα κολλήσουν σε ένα μεγάλο χαρτί του μέτρου ή να τα τοποθετήσουν στο πάτωμα. Με τον τρόπο αυτό επεξεργάζονται και δημιουργούν το περιβάλλον της ιστορίας.

Χρόνος

Τα παιδιά προσπαθούν να προσδιορίσουν το χρόνο της ιστορίας τους και το πλαίσιο, δηλαδή τι άλλο συμβαίνει εκείνο τον καιρό, όπως τα ήθη, τα έθιμα, τις συνθήκες, τη δομή της κοινωνίας.

Επίσης προσδιορίζουν το χρόνο που διαρκεί η ιστορία και πότε εκτυλίσσεται.

1. Συζήτηση: Τα παιδιά συζητούν για το χρόνο κατά τον οποίο εκτυλίσ-

σεται η ιστορία τους, για το περιβάλλον και τη διαμόρφωσή του, για τους ανθρώπους και τις σχέσεις τους, για τον τρόπο ζωής τους, όπως για το 3000 μ.Χ. πώς έχει διαμορφωθεί η πόλη, τα μέσα συγκοινωνίας, οι επικοινωνίες με άλλους πλανήτες, οι σχέσεις των ανθρώπων, οι εργασίες τους, τι άλλο συνέβαινε αλλού κ.ά.

2. Ζωγραφική: Τα παιδιά μπορεί να ζωγραφίσουν το χρόνο της ιστορίας, δηλαδή την εξέλιξη των γεγονότων.

Τρόπος

Τα παιδιά προσδιορίζουν τον τρόπο, το πώς, κάτω από ποιες συνθήκες και σε ποιο πλέγμα σχέσεων τελείται η ιστορία. Για να γίνει αυτό αρχίζουμε από το “πώς” του κυρίαρχου ήρωα και μετά επεξεργαζόμαστε το “πώς” των άλλων προσώπων της ιστορίας. Πώς νιώθουν και γιατί νιώθουν έτσι; Τι τους συμβαίνει; Προχωράμε σε μία ανάλυση των συναισθημάτων τους και προσπαθούμε να βρούμε την αιτία τους.

1. Συζήτηση: ξεκινάμε από τον κεντρικό ήρωα της ιστορίας. Πώς άραγε να νιώθει; Τι του έχει συμβεί;
2. Γράμμα: Τα παιδιά υπαγορεύουν ένα γράμμα στο κασετόφωνο. Είναι το γράμμα που γράφει ο κυρίαρχος ήρωας σ’ ένα φίλο του.

Χωρισμός της ιστορίας σε ενότητες

Τα παιδιά επαναλαμβάνουν την ιστορία. Με τη βοήθεια του παιδαγωγού τη χωρίζουν τώρα σε σκηνικές νοηματικές ενότητες. Κατόπιν ο παιδαγωγός μπορεί να επεξεργαστεί την πρώτη ενότητα με τα παιδιά.

1. Διάλογος: Ο παιδαγωγός απομονώνει μία συνάντηση ή ένα διάλογο μεταξύ δύο ηρώων και ζητά από τα παιδιά σε ζευγάρια να παρουσιάσουν αυτό το διάλογο ή τη σκηνή.
2. Διάλογος της ομάδας: Τα παιδιά χωρισμένα σε ομάδες συζητούν και αποφασίζουν όλα μαζί το διάλογο που θα παρουσιάσουν δυο μέλη της ομάδας τους.
3. Μονόλογος της ομάδας: Τα παιδιά σε ομάδες συζητούν και αποφασίζουν όλα μαζί το μονόλογο που θα παρουσιάσει ένα μέλος της ομάδας.

4. “Καυτή καρέκλα”: Ένα παιδί έρχεται στο κέντρο του κύκλου και γίνεται ένας ήρωας της ιστορίας. Τα άλλα παιδιά του υποβάλλουν ερωτήσεις για τη ζωή του, τις σκέψεις, τις εμπειρίες, τη σχέση του με τα άλλα πρόσωπα της ιστορίας και εκείνο απαντά. Με τον τρόπο αυτό δομείται ο αντίστοιχος ρόλος.
5. Εικονογραφημένος διάλογος: Τα παιδιά ζωγραφίζουν δυο ήρωες της ιστορίας και γράφουν το διάλόγό τους.

Η επεξεργασία αυτή μπορεί να γίνει για κάθε ενότητα ή για κάθε ενότητα να χρησιμοποιηθεί μία από τις προτεινόμενες τεχνικές.

Επιλογή ρόλων

Μετά το χωρισμό της ιστορίας σε ενότητες τα παιδιά επιλέγουν τους ρόλους. Ένας ρόλος μπορεί να είναι ατομικός ή ομαδικός, ανάλογα με την ιστορία και τον αριθμό των παιδιών. Ο παιδαγωγός διευκολύνει τα παιδιά στην επιλογή των ρόλων αν υπάρξουν προβλήματα. Ακόμα μπορεί και ο ίδιος να πάρει ένα ρόλο.

Αφού τα παιδιά αναλάβουν το ρόλο τους αρχίζουν την προετοιμασία του ρόλου και των αυτοσχέδιων κοστούμιών από απλά υλικά που βρίσκονται γύρω τους, όπως εφημερίδες, χαρτιά, υφάσματα, παλιά ρούχα, εξαρτήματα κ.ά. και φροντίζουν για τη μουσική, το φωτισμό, τα προσώπια, τα ανδρείκελα και ό,τι άλλο τους χρειάζεται.

Τώρα είναι έτοιμα να περάσουν στη σύνθετη δραματική πράξη.

Δραματοποίηση χωρίς λόγια

Διευκολύνεται ιδιαίτερα η συγκέντρωση, ο συντονισμός, η σύνθεση, η άσκηση, η εκφραστικότητα και η συνεργασία, αν η ομάδα δραματοποιήσει την ιστορία χωρίς λόγια. Προτείνουμε η δραματοποίηση χωρίς λόγια να γίνει για κάθε σκηνική νοηματική ενότητα χωριστά.

Καθαυτό δραματοποίηση

1. Ο παιδαγωγός μπορεί να αφηγείται μέρος της ιστορίας και να συνεχίζουν τα παιδιά με δράση.
2. Τα παιδιά μπορεί να παρουσιάζουν τη μία μετά την άλλη τις σκηνές

της ιστορίας και ενδιάμεσα ο παιδαγωγός να λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος.

3. Μπορεί ακόμα ο παιδαγωγός να πάρει ένα ρόλο και μέσα απ' αυτόν να προωθεί τη δράση όλης της ομάδας.
4. Τον παιδαγωγό μπορεί να αντικαταστήσει μία κούκλα κουκλοθέατρου.
5. Μία ομάδα παιδιών μπορεί να πάρει το ρόλο των μουσικών και να αυτοσχεδιάζει μουσικά, συνδέοντας τις σκηνές της ιστορίας.

Ανάλυση και έκφραση με άλλους τρόπους

Μετά το τέλος της δραματοποίησης τα παιδιά καλό είναι να ασχοληθούν με τη διαδικασία ή εξέλιξη της δραματοποίησης καθώς και με τους ρόλους τους ή τα συναισθήματά τους κατά τη διάρκεια αυτής. Αυτό μπορεί να γίνει με πολλούς τρόπους:

1. Συζήτηση: Η ομάδα μετά τη δραματοποίηση συζητά σε κύκλο τη διαδικασία, τις επιδράσεις, τη σχέση της ιστορίας με προσωπικές εμπειρίες. Τα παιδιά υποβάλλουν ερωτήσεις το ένα στο άλλο.
2. Θεματικά στιγμιότυπα: Τα παιδιά, χωρισμένα σε μικρές ομάδες, διαλέγουν από τη δραματοποίηση μία σκηνή που τα ενδιέφερε περισσότερο και προσπαθούν να την αποδώσουν σε ακινησία, σαν να πρόκειται να φωτογραφηθούν.
3. Ζωγραφική: Τα παιδιά ζωγραφίζουν, ατομικά ή ομαδικά, ελεύθερα ό,τι επιθυμούν απ' αυτό που έζησαν.
4. Εικονογραφημένα: Τα παιδιά γράφουν ή υπαγορεύουν στον παιδαγωγό ένα σύντομο κείμενο σε διαλόγους και το εικονογραφούν (κόμικς).
5. Κολλητική (κολάζ): Τα παιδιά εργάζονται ομαδικά, ζωγραφίζουν και κολλούν ό,τι θέλουν απ' αυτά που αντιπροσωπεύουν την προηγούμενη δράση τους, όπως μία κάρτα, μία αγγελία από εφημερίδα που χρησιμοποίησαν, φωτογραφίες από περιοδικά σχετικές με το θέμα τους, ένα κομμάτι τούλι κ.ά. Αυτά τα κολλάνε σ' ένα μεγάλο χαρτόνι ή σε μία επιφάνεια μέσα στην τάξη όπως σε ένα μπαούλο, έναν σκουπιδοτενεκέ, μία χάρτινη κουρτίνα, μία κούτα.
6. Στίχοι - ποίημα: Τα παιδιά σε ομάδες γράφουν στίχους σχετικά με

αυτό που έπαιζαν ή προσπαθούν να δημιουργήσουν ένα ποίημα. Μπορούν μετά να τα αποδώσουν ρυθμικά ή προσωδιακά ή διαλογικά.

7. Γράμμα: Τα παιδιά γράφουν ή υπαγορεύουν ένα γράμμα σ' ένα πραγματικό ή φανταστικό πρόσωπο που έχει σχέση με την ιστορία.
8. Ημερολόγιο τάξης: Τα παιδιά μπορούν να γράφουν ή να υπαγορεύουν σχόλια, παρατηρήσεις, ανακοινώσεις, εντυπώσεις γι' αυτό που έζησαν και επίσης να κολλούν φωτογραφίες, μικροαντικείμενα, ζωγραφίες.
9. Προσωπικό ημερολόγιο: Κάθε παιδί μπορεί να έχει το δικό του ημερολόγιο όπου κάθε φορά μετά από τη δραματοποίηση μπορεί να ζωγραφίζει, να σχεδιάζει ή να κολλά κάτι σχετικό με το ρόλο του και να γράφει ή να υπαγορεύει κάτι για αυτόν.
10. Εφημερίδα της τάξης: Τα παιδιά καταγράφουν σε κασετόφωνο συνεντεύξεις, άρθρα, ποιήματα, κριτικές, αγγελίες, γράμματα, διαφημίσεις που ο παιδαγωγός τα γράφει για την εφημερίδα της τάξης και τα παιδιά προσθέτουν την σχετική εικονογράφηση γι' αυτά.
11. Κουκλοθέατρο ή θέατρο σκιών: Τα παιδιά ετοιμάζουν κούκλες για τους ρόλους της ιστορίας και αυτοσχεδιάζουν. Μπορούν επίσης με τη βοήθεια του παιδαγωγού να ετοιμάσουν χαρτονένιες φιγούρες και να αυτοσχεδιάσουν ένα διάλογο.
12. Αναμνηστικό: Τα παιδιά κατασκευάζουν ένα αναμνηστικό, μία κονκάρδα, ένα χαρτί με την υπογραφή τους, ένα σήμα, μία σφραγίδα που να έχει σχέση με το θέμα που παρουσίασαν.
13. Ακρόαση: Τα παιδιά ακούνε μαγνητοφωνημένα στιγμιότυπα από τη δραματοποίησή τους.
14. Φωτογραφίες: Ένα παιδί μπορεί να επιλέξει το ρόλο του φωτογράφου ή του δημοσιογράφου και να τραβήξει φωτογραφίες κατά τη δραματοποίηση.
15. Προτάσεις - ιδέες: Τα παιδιά προτείνουν ιδέες τους για αλλαγή της ιστορίας, αλλαγή για την αρχή μόνο ή το τέλος, για μεταφορά σε άλλη χώρα, σε άλλο πλανήτη, σε άλλη εποχή.
16. Ραδιοφωνικός σταθμός: Τα παιδιά σε ομάδες παίζουν τους ραδιοφωνικούς σταθμούς, αναμεταδίδουν τα νέα από τη δραματοποίηση, ένα τραγούδι, μία αγγελία ή ένα ποίημα σχετικό με αυτήν.

3.3. Εκτίμηση, ανάλυση και παιδαγωγός

Ο παιδαγωγός καλό είναι να κάνει τις δικές του εκτιμήσεις μετά από κάθε δραματοποίηση και να καταγράφει με διάφορους τρόπους το θέμα, τη συμμετοχή των παιδιών, τις αναδράσεις τους, τα προβλήματα που προέκυψαν και πώς τα επέλυσαν τα παιδιά, την ευρηματικότητα και τη φαντασία που ανέπτυξαν. Καλό είναι όμως, να καταγράφει και τη δική του άποψη και συμπεριφορά καθώς και θέματα που τον απασχόλησαν καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας, όπως για παράδειγμα με:

1. Ημερολόγιο: Ο παιδαγωγός κρατά ημερολόγιο της δραματοποίησης κάθε φορά.
2. Κάρτες: Διαμορφώνει κάρτες όπου καταγράφει όσα στοιχεία είναι ενδιαφέροντα για κάθε παιδί ξεχωριστά.
3. Ερωτηματολόγια: Ο παιδαγωγός συνθέτει ερωτηματολόγια για τους γονείς σχετικά με τη δραματοποίηση, π.χ. κατά πόσο επηρεάζει ή διαμορφώνει τη συμπεριφορά των παιδιών στο σπίτι.

Η δραματοποίηση αποτελεί μία δομημένη δράση και είναι η αναπαράσταση με δραματικό τρόπο μίας ιστορίας ή ενός παραμυθιού με αρχή, μέση και τέλος, με επιλεγμένους από τα παιδιά ρόλους και εκφωνούμενο λόγο. Η ιστορία ή το παραμύθι μπορεί να προέρχεται από τη λογοτεχνία, τη μυθολογία, την ιστορία ή οποιοδήποτε μαθησιακό αντικείμενο, αλλά συνήθως δημιουργείται από τα παιδιά. Αυτό τους προσφέρει τη δυνατότητα να καταθέτουν προσωπικές εμπειρίες τις οποίες με τον τρόπο αυτό μπορούν να επεξεργάζονται. Τους δίνει επίσης τη δυνατότητα να αισθάνονται δημιουργοί και να ξεπερνούν δειλίες, δισταγμούς ή τυχόν ανασφάλειές τους με αποτέλεσμα να αποκτούν στο τέλος αυτοπεποίθηση και να βελτιώνουν τη σχέση τους με τους άλλους.

Ο παιδαγωγός προκειμένου να οδηγήσει τα παιδιά στη σύνθεση μίας ιστορίας ή ενός παραμυθιού τους παρέχει οπτικά ή ακουστικά ερεθίσματα ή συνδυασμό αυτών. Η ιστορία διαμορφώνεται με ερωτήσεις που υποβάλλει ο παιδαγωγός. Κατόπιν, χωρίζεται σε σκηνικές νοηματικές ενότητες. Κάθε ενότητα παρέχει πολλές δυνατότητες για επεξεργασία ρόλων. Τα στοιχεία της δραματοποίησης που ερευνούν τα παιδιά είναι το πρόσωπο, ο χώρος, ο χρόνος και ο τρόπος. Οι ρόλοι αρχίζουν να διαμορφώνονται. Ο παιδαγωγός προτείνει τεχνικές για την επεξεργασία αυτή. Έπειτα τα παιδιά επιλέγουν τους ρόλους που επιθυμούν και προετοιμάζονται γι' αυτούς. Κατασκευάζουν τα αυτοσχέδια κοστούμια και διαμορφώνουν το σκηνικό τους χώρο, επιλέγουν τη μουσική και αποφασίζουν για το φωτισμό. Ο παιδαγωγός μπορεί να πάρει ένα ρόλο για να μπορεί μέσα από αυτόν να συντονίζει τη δραματοποίηση. Εναλλακτικά μία κούκλα μπορεί να έχει το ρόλο του διασυνδετή της ιστορίας ή του εν μέρει αφηγητή.

Μετά τη δραματοποίηση τα παιδιά αναλύουν τους ρόλους, τη διαδικασία και τα συναισθήματά τους. Η ανάλυση αυτή γίνεται με συζήτηση ή με έκφραση με άλλους τρόπους, όπως ζωγραφική, κολλητική, δημιουργία ποιημάτων, τραγουδιών, συγγραφή γραμμάτων, κατασκευή αναμνηστικών, παρουσίαση θεματικών στιγμιότυπων κ.ά.

Ο παιδαγωγός καλό είναι να καταγράφει σ' ένα ημερολόγιο ή με όποιο τρόπο μπορεί κάθε δραματοποίηση, το θέμα της, την εξέλιξή της, τις αντιδράσεις των παιδιών, τις δυσκολίες που αντιμετώπισε και ό,τι άλλο κρίνει ενδιαφέρον.

Ερωτήσεις

---

1. Πώς θα ορίζατε τη Δραματοποίηση με απλά λόγια;
2. Τι οπτικά ερεθίσματα θα δίνατε στα παιδιά για τη δημιουργία μίας ιστορίας;
3. Τι ακουστικά ερεθίσματα θα δίνατε στα παιδιά για τη δημιουργία ενός παραμυθιού;
4. Ποια είναι τα στοιχεία της Δραματοποίησης που επεξεργαζόμαστε σε μία ιστορία ή ένα παραμύθι;
5. Πώς παρεμβαίνει ο παιδαγωγός στη δημιουργία μίας ιστορίας και γιατί;
6. Μπορείτε να συνθέσετε μία ιστορία με δυο αντικείμενα που έχετε επάνω σας;
7. Μπορείτε να γράψετε ένα βιογραφικό για έναν ήρωα σας;
8. Μετά τη δραματοποίηση ποιους τρόπους θα χρησιμοποιούσατε για να οδηγήσετε τα παιδιά να αναλύσουν αυτό που έπαιξαν και να το εκφράσουν με άλλο τρόπο;
9. Είναι κάποια τεχνική της Δραματικής Τέχνης στην Εκπαίδευση που μπορεί να χρησιμοποιηθεί και μετά τη Δραματοποίηση για να εκφράσουν τα παιδιά αυτό που έζησαν μ' έναν άλλο τρόπο, ποια και γιατί;
10. Έχετε να γράψετε ένα σύντομο άρθρο για την εφημερίδα του Λυκείου σας για το μάθημά σας αυτό. Αλήθεια, τι και πώς θα το γράφατε;

Η παρέα του Μπάριπα-Μυτούση. Κουκλοθέατρο Αθηνών.
Κούκλες της Ελένης Θεοχάρη-Περράκη.

Από το κουκλοθέατρο Αθηνών, ο «Μπαρμπα-Μυτούσης».
Κούκλος της Ελένης Θεοχάρι-Περράκη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Το κουκλοθέατρο και το θέατρο σκιών

4.1. Το κουκλοθέατρο και η ιστορία του

Στην αναζήτησή μας για τις ρίζες του κουκλοθεάτρου θα ανατρέξουμε στον πρωτόγονο άνθρωπο. Μέσα στα σπήλαια χαράσσει, αποτυπώνει την ύπαρξή του και την επικυρώνει. Εξημερώνει και υποτάσσει τις δυνάμεις της φύσης μέσα από τη δυνατότητα αναπαράστασης και συμβολισμού. Λατρεύει διάφορα αντικείμενα και θεότητες. Σε μια πέτρα, σε ένα κομμάτι ξύλο, σ' ένα δέντρο, εκεί γι' αυτόν εδράζεται η θεότητα.

Με την πάροδο του χρόνου ο άνθρωπος οδηγήθηκε στη δημιουργία υποτυπωδών ομοιωμάτων της ανθρώπινης μορφής, που τα λάτρεψε ως θεούς. Εκεί λοιπόν, στη λατρευτική χρήση ειδώλων και ομοιωμάτων, που παριστάνουν θεούς, δαίμονες ή και ανθρώπους, έχει τις ρίζες του το κουκλοθέατρο (Πούχγερ, 1984).

Μέσα στα Ορφικά κείμενα τα ανδρείκελα παρουσιάζονται συνδεδεμένα με τις μυητικές λειτουργίες του Διονύσου (Ανδρεάδης, 1984). Ο Ηρόδοτος μετά τους Ορφικούς αναφέρει ότι οι Αιγύπτιοι έχουν επινοήσει για τη λατρεία τους “νευρόσπαστα αγάλματα ενός περίπου πήχεος” και μάλιστα είναι οι γυναίκες που τα περιφέρουν στα χωριά (Ηρόδοτος).

Πολλούς αιώνες μετά, ο Λουκιανός ο Σαμοσατεύς αναφέρει ότι οι Έλληνες για τη λατρεία τους έφτιαξαν παρόμοια νευρόσπαστα, ιδέα που πήραν από την Αίγυπτο. Ένα είδος νευρόσπαστου είναι και οι αρχαίες κούκλες, κόρες, νύμφες και πλαγγόνες. Ήταν αρθρωτές και υποκαθιστούσαν απαγχονισμένες θεότητες ή ηρωίδες, όπως την αρκαδική Άρτεμη, την αττική Ηριγόνη, τη ροδιακή Ελένη και την κρητική Φαίδρα. Οι κούκλες αυτές συνδέονταν μ' ένα τουλάχιστον νήμα που τους επέτρεπε να κινούνται με την πνοή του ανέμου και που η αποτροπαική λειτουργία τους τις συσχέτιζε με κάποιες επίφοβες δυνάμεις ικανές να επιφέρουν αφορία στη γη, στείρωση στους ανθρώπους ή μανία (Ανδρεάδης, 1984).

Ο Πλάτωνας στην *Πολιτεία* αναφέρει ένα είδος σκηνής, τα “Παραφράγματα” και τους “Θαυματοποιούς”. Στους *Νόμους* του γράφει για το “νευρόσπαστον” και το “παίγνιον το μεμηχανημένον”, ιδιότητα που αποδίδει στον άνθρωπο σε σχέση με το θεό.

Ο Ξενοφώντας στο *Συμπόσιό* του αναφέρεται σ’ έναν Συρακούσιο, όχι και πολύ περήφανο για την τέχνη του, που απορεί μάλιστα με την τρέλα των ανθρώπων που τον διατρέφουν, επειδή αυτός τους παρουσιάζει ανδρείκελα.

«*Ἐπί νῆ Δία τοῖς ἄφροσιν. Οὗτοι γάρ τά ἐμά νευρόσπαστα θεώμενοι τρέφουσί με*».

Ο Αριστοτέλης στο έργο του *Περί κόσμου* αναφέρεται στους νευροσπάστες με θαυμασμό και γράφει ότι καταφέρνουν να κινούν τον αυχένα, τα χέρια, τον ώμο και τους οφθαλμούς των ζώων με ευρυθμία.

Ο Αθήναιος διασώζει το όνομα του Ποθεινού, ενός διάσημου κωκλοπαίχτη που έδινε παραστάσεις στην Αθήνα τον 2^ο αιώνα μ.Χ. Από την ίδια εποχή διασώζεται το βιβλίο του Ήρωνα, *Περί αυτοματοποιητικής*. Σ’ αυτό παρέχονται πληροφορίες για το Φίλωνα, που ήταν μηχανικός, ειδικός στη κατασκευή κινητών και ακίνητων σκηνών, νευρόσπαστων και αυτομάτων (Ανδρεάδης, 1984).

Από τη λέξη ανδρείκελος που έχει επικρατήσει μέχρι σήμερα (ανδρί είκελος, ο όμοιος με τον άντρα, τον άνθρωπο γενικά) ονόμασαν ανδρείκελα τις κούκλες, τις μικρές πλαγγόνες, κατασκευασμένες από ξύλο ή χαρτόνι, που τις κινούσαν με το χέρι απευθείας ή με νήματα και λεπτά σύρματα.

Οι Ρωμαίοι συγγραφείς γράφουν για κινούμενα αγάλματα. Εκτός από το Μαρτιάλο και το Μακρόβιο, ο Κικέρωνας μας πληροφορεί για ένα κινούμενο άγαλμα που παρίστανε την Ήρα και το Δία στα πόδια της Τύχης. Ο Οράτιος μάλιστα αναφέρεται στο θέαμα αυτό σαν να ήταν κάτι αναπόσπαστο της καθημερινής ρωμαϊκής ζωής. Ο Caylus μας πληροφορεί για νευρόσπαστα από ελεφαντόδοντο και ορείχαλκο. Οι Ρωμαίοι δίνουν διάφορες ονομασίες στα νευρόσπαστά τους, όπως *oscilla*, *simulacra* και *imagungulae*.

Το Μεσαίωνα χρησιμοποιούσαν ισπανικές κούκλες για την αναπαράσταση των Παθών μέχρι να τις απαγορεύσει μια σύνοδος των καθολικών το 1590. Από το όνομα της Παναγίας δόθηκε η ονομασία “μαριονέτες” (*Petite Marie - Marion - Marionnettes*) που έχει επικρατήσει μέχρι σήμερα και απο-

δίδεται στις κούκλες που κινούνται με σπάγκους ή σύρμα. Αρχικά όμως ήταν κούκλες που τις φορούσαν στο χέρι ή τις κινούσαν από την πλάτη με τον κατάλληλο μηχανισμό ή με σπάγκους ή σύρμα (Θεοχάρη, 1985). Εκτός από τη μαριονέτα, υπάρχει η κούκλα που λέγεται “μαρότ”, είναι ένα είδος ανδρείκελου, στηρίζεται σ’ ένα ξύλο και κινείται με διάφορους τρόπους.

Την ίδια εποχή δημιουργούνται κούκλες που κινούνται με διαφορετικούς τρόπους. Μια τεχνική λέγεται a la Planchetta. Πρόκειται για δύο κούκλες που στο ύψος του στήθους τους έχει περαστεί ένα νήμα. Με την κίνηση του νήματος οι κούκλες χορεύουν, απομακρύνονται, πλησιάζονται και αγκαλιάζονται (Πούχνερ, 1984).

Όταν το κουκλοθέατρο διώχνεται από την εκκλησία, εξαπλώνεται όλο και περισσότερο και ως μορφή λαϊκού παραδοσιακού θεάτρου επικρατεί στο προαύλιο της εκκλησίας, στις γιορτές και τα πανηγύρια.

Στην αναγέννηση το κουκλοθέατρο δανείζεται τους χαρακτηριστικούς τύπους από την Commedia dell’ arte, ιταλικό θέατρο της αναγέννησης. Ένας από τους τύπους αυτούς, ο Πουλτσινέλο, επιβιώνει σε διάφορα μέρη του κόσμου με το αντίστοιχο όνομα, Punch στην Αγγλία, Polichinelle στη Γαλλία, Petruska στη Ρωσία, Κετσέλ Πεχλιβάν στην Περσία. Σ’ άλλα μέρη προκύπτουν νέα ονόματα ηρώων - πρωταγωνιστών, όπως kasperl στην Αυστρία, Hanswurst στη Γερμανία, Kis Bohoc και αργότερα Jancsi Papr’ika στην Ουγγαρία, Vidushanka στις Ινδίες, Αγιατσούρι στην Ιαπωνία και τόσα άλλα.

Το κουκλοθέατρο στην Ελλάδα

Το κουκλοθέατρο σιγά-σιγά εξαπλώνεται σ’ όλο τον κόσμο. Στην Ελλάδα ο πρώτος που το καθιέρωσε ήταν ο Χρ. Κονιτσιώτης, που του έδωσε μια πιο εξευγενισμένη μορφή.

“...ο Κονιτσιώτης, Τσάκωνας στην καταγωγή, θα πρέπει να γεννήθηκε γύρω στα 1870. Το όνομά του εξακολουθεί να προφέρεται ακόμα και σήμερα με θαυμασμό... Από όσα μπόρεσα να εξακριβώσω, ο Κονιτσιώτης παίζει ίσως για πρώτη φορά στο Λαύριο το 1902 με προοπτική να κατέβει στην Πάτρα. Αργότερα στα 1918 υπάρχει η πληροφορία ότι παίζει στην πλατεία Συντάγματος στην Αθήνα μπροστά σε ένα πολυάριθμο και εκλεκτό κοινό” (Βελλιώτη, 1984).

Ο Κονιτσιώτης εκτός από το πλούσιο ρεπερτόριο που διέθετε, έργα δικά του και μεταφράσεις, κατασκεύαζε κούκλες με ξεχωριστή δύναμη και ομορφιά. Ορισμένες κούκλες του ανήκουν στη συλλογή του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος μαζί με άλλες πολύτιμες κούκλες και φιγούρες του θεάτρου σκιών.

Θίασοι κουκλοθεάτρου έχουν εμφανιστεί πολλοί στην Ελλάδα. Άλλοι μικρής διάρκειας και άλλοι μεγάλης, άλλοι μικρής εμβέλειας και άλλοι μεγάλης. Αξίζει να αναφερθούμε στο αξιολογότερο έργο του Κουκλοθεάτρου Αθηνών ή του γνωστού Μπάρμπα - Μυτούση που ξεπέρασε κάθε προηγούμενο από χρονική διάρκεια και προπαντός από ποιότητα. Χαρακτηρίζεται από υψηλή τέχνη και τεχνική.

Το κουκλοθέατρο αυτό έχει αναθρέψει τρεις ολόκληρες γενιές παιδιών. Πέρασε και ξεπέρασε πολέμους, κατοχή, εμφύλιο, δικτατορία και από το 1939 μέχρι το 1984 ψυχαγώγησε και διαπαιδαγώγησε τα Ελληνόπουλα με τον καλύτερο τρόπο, ώστε να αναχθεί σε σύμβολο του ελληνικού κουκλοθεάτρου.

Πολλοί είναι οι συντελεστές αυτού του μακροχρόνιου έργου. Ωστόσο, η Ελένη Θεοχάρη Περράκη είναι η ιδρύτρια, η σκηνοθέτρια και η στυλοβάτης του για περισσότερο από σαράντα χρόνια. Ελληνίδα από την Αλεξάνδρεια, σπούδαζε στη Σχολή Καλών Τεχνών στο Παρίσι, όταν πήρε τα πρώτα μαθήματα κουκλοθεάτρου. Ήρθε στην Ελλάδα και ίδρυσε το Κουκλοθέατρο Αθηνών στο οποίο αφιέρωσε όλη της τη ζωή. Οι ήρωες που δημιούργησε είναι ο Μπάρμπα - Μυτούσης, ένας καλόκαρδος θεός που λύνει τις διαφορές στα ανηψούδια του, ο καλοκάγαθος Κλούβιος και η σκανταλιέρα Σουβλίτσα. Το ρεπερτόριο του Κουκλοθεάτρου Αθηνών δεν περιορίζεται στα δρώμενα αυτά, αλλά κινείται στο χώρο των παραμυθιών από την ελληνική και διεθνή λογοτεχνία, τα λαϊκά παραμύθια από διάφορα μέρη της Ελλάδας, τους μύθους του Αισώπου και ιστορίες από κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας. Έδινε τακτικές παραστάσεις όχι μόνο στην Αθήνα αλλά σ' όλη την Ελλάδα, σε στρατιώτες, τραυματίες, καλλιτέχνες και περισσότερο σε ομάδες παιδιών. Συμμετείχε σε εκθέσεις και φεστιβάλ του εξωτερικού και είχε τακτικές ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές εκπομπές. Το έργο της που μάγεψε παιδιά και απαιτητικούς ενήλικες θεατές, έχει εμπνεύσει πολλούς παιδαγωγούς και καλλιτέχνες και έχει λειτουργήσει υποδειγμα-

τικά για μια σειρά νέων θιάσων που έχουν παρουσιαστεί σήμερα στην Ελλάδα (Αλκηστis, 1992).

4.2. Θέατρο σκιών: ο Καραγκιόζης και η ιστορία του

Από τις αρχές της σύστασης του νεοελληνικού κράτους, μετά το τέλος της Ελληνικής Επανάστασης, ένα λαϊκό θέατρο, το θέατρο σκιών γράφει την ιστορία του. Ίσως αυτό μπορεί να εκφράσει τους ελευθερωμένους Έλληνες που κουβαλάνε μέσα τους την πικρή εμπειρία της σκλαβιάς τόσων ετών. Είναι ένα απλό θέατρο, άμεσο και γνήσιο που μιλά χωρίς επιτήδευση την απλή ελληνική γλώσσα με ανάγλυφες τις διάφορες κατά τόπους διαλέκτους. Μπορεί να στηθεί και να λειτουργήσει με πολύ απλά οικονομικά μέσα και δίνει τη δυνατότητα να εκφραστούν και να ξεχωρίσουν οι διάφοροι χαρακτηριστικοί τύποι της ελληνικής κοινωνίας, καθώς και η δομή και η λειτουργία της.

Οι επικρατέστερες εκδοχές για την καταγωγή του είναι οι εξής:

α) Ξεκίνησε από τα βάθη της Ανατολής και πιο συγκεκριμένα από την Κίνα, τις Ινδίες, την Περσία, την Ινδονησία και την Ταϊλάνδη. Στην Αίγυπτο το θέατρο σκιών αναφέρεται ως μυστηριακό θέατρο που το περιεχόμενό του συμβολίζει τη δημιουργία του κόσμου. Στις κινέζικες εγκυκλοπαίδειες αναφέρεται από τον 11^ο αιώνα. Τα αρχαιότερα όμως μυστήρια θεωρούνται τα Ελευσίνια, όπου το κυριότερο μέρος της τελετής γινόταν με εναλλαγές φωτός και σκότους.

Με την εξάπλωση του ελληνιστικού πολιτισμού κατά τους χρόνους του Μ. Αλεξάνδρου η μυστηριακή λατρεία αναβίωσε στις χώρες της Ανατολής (Μπίρης, 1952). Το θέατρο σκιών έφτασε στην Τουρκία, όπου διαμόρφωσε τον κωμικό του χαρακτήρα με ήρωα τον Καραγκιόζη και από εκεί προωθήθηκε στον ελληνικό χώρο.

β) Από τα τουρκοκρατούμενα Γιάννενα, όπου υπάρχουν μαρτυρίες ότι παιζόταν το θέατρο σκιών, πέρασε στη νότια Ελλάδα και συγκεκριμένα στην Πάτρα με τα χαρακτηριστικά και τις συνήθειες της τουρκικής ζωής (Πετρήs, 1986).

γ) Από τη Μικρά Ασία ήρθε στην Ελλάδα (Καΐμη, 1990) ως το θέατρο των υπόδουλων λαών της οθωμανικής αυτοκρατορίας μεταξύ των οποίων ήταν και οι Έλληνες (Γιαγιάννος, 1976).

Ανεξάρτητα από τις εκδοχές αυτές, το θέατρο αυτό που πήρε το όνομά του από τον πρωταγωνιστή του, **Καραγκιόζη** (μαυρομάτης), είναι σίγουρο ότι ήρθε εδώ από τον τουρκικό χώρο ή διαμέσου αυτού, γρήγορα όμως έγινε ένα δημιούργημα καθαρά ελληνικό.

Ο Καραγκιόζης είναι ένας ήρωας της καθημερινής ζωής. Αντιστέκεται σε κάθε εξουσία με το δικό του τρόπο. Παράλληλα όμως, είναι ένας γνήσιος πατριώτης που αγωνίζεται ενάντια στον εχθρό. Τα υπονοούμενα, τα ευφυολογήματα και τα λογοπαίγνιά του ασκούν άμεσα ή έμμεσα κριτική σε κάθε εξουσία.

Τα σημαίνοντα πρόσωπα του θεάτρου σκιών είναι:

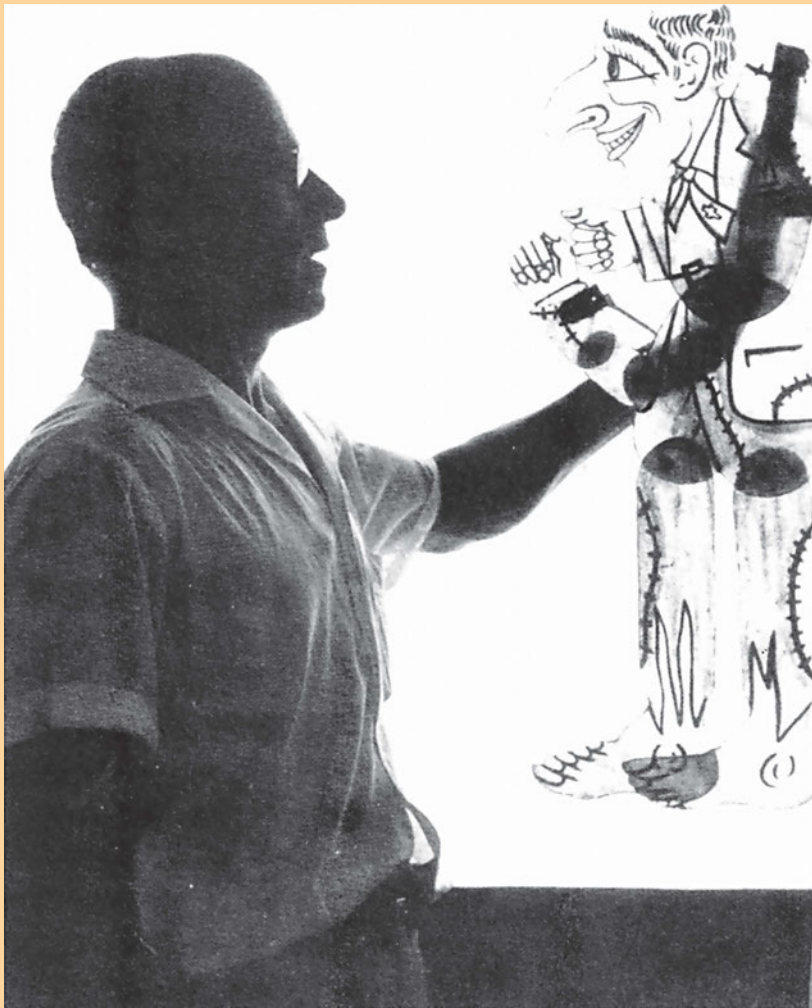
- ο *Καραγκιόζης*, πονηρός, καταφερτζής, κλέφτης, δόλιος αλλά και αθώος, δοτικός, αφελής, γενναιόδωρος.
- ο *Χατζιαβάτης*, μισός Έλληνας και μισός Τούρκος.
- ο *Σιόρ-Νιόνιος*, Ζακυνθινός και μιλάει τη διάλεκτο των Ιόνιων νησιών.
- ο *Μπαρμπα-Γιώργος*, ψηλός, λεβέντης, δυνατός, γνήσιος, αγρότης με φουστανέλα και βλάχικη ομιλία.
- ο *Πασάς*, αντιπρόσωπος της τουρκικής εξουσίας και κάθε άλλης.
- ο *Μορφονιός*, ωραιοπαθής και μοντέρνος.
- ο *Βεληγκέκας*, Αλβανός την καταγωγή και μουσουλμάνος το θρήσκευμα.

Πολλά άλλα πρόσωπα διαμορφώθηκαν, όπως ο *Σταύρακας*, ο *Σολομών*, ο *Βεζίρης*, ο *Θανάσης Βάγιας*, ο *Σελίμ*, ο *Πεπόνιας*, ο *Χαράλαμπος*, ο *Σεραφείμ*, η *γυναίκα του Καραγκιόζη* και τα περίφημα *Κολλητήρια*.

Στην Ελλάδα το θέατρο σκιών είναι ταυτισμένο με τον Καραγκιόζη. Σ' άλλα μέρη του κόσμου όμως, το θέατρο σκιών δεν περιορίζεται σ' έναν συγκεκριμένο ήρωα και τα παθήματά του, αλλά αναφέρεται στον τρόπο που παρουσιάζεται ένα θέαμα. Και αυτό δεν είναι παρά μια εναλλαγή του φωτός και της σκιάς που δημιουργείται από διάφορες φιγούρες ή αντικείμενα.

Οι σκιές της παλάμης μας και των δακτύλων σε μια επιφάνεια, συνήθως λευκή, σχηματίζουν κεφάλια ζώων, ανθρώπων ή αντικείμενα. Οποιοδήποτε αντικείμενο ή φιγούρα, όταν φωτιστεί κατάλληλα, θα δημιουργήσει μια σκιά. Αστέρια κρεμασμένα μπροστά από ένα παράθυρο θα δημιουργήσουν στον τοίχο εικόνα του ουρανού με τα αστέρια. Στην

ανατολή αξιοποίησαν αυτό το παιχνίδισμα του φωτός και της σκιάς και το εξέλιξαν σε τέχνη. Μύθοι, παραμύθια και ιστορίες παίζονται με τον τρόπο αυτό με φιγούρες και αντικείμενα, αντί για κούκλες ή ηθοποιούς. Οι φιγούρες κατασκευάζονται από ξύλο, δέρμα ή χαρτόνι, ενώ εμπλουτίζονται σήμερα από ζελατίνες, διαφάνειες και αντικείμενα που φωτίζονται με ποικίλους προβολείς. Αυτό το θέατρο σκιών έχει γίνει γνωστό ως “Κινέζικες σκιές”. Στην Ελλάδα ορισμένοι το ονομάζουν “Παραμυθό-δραμα σκιών”, θέλοντας να το διαφοροποιήσουν από τον Καραγκιόζη.

Ο σπουδαίος καραγκιοζοπαίχτης Βάγγος Κορφιάτης.

4.3. Τι προσφέρει το κουκλοθέατρο και το θέατρο σκιών στα παιδιά

Το κουκλοθέατρο και το θέατρο σκιών ως θέαμα

Το κουκλοθέατρο και το θέατρο σκιών, ως θέαμα για τα παιδιά μέσα στο σχολικό χώρο, συντελεί στην ψυχική, κοινωνικο-συναισθηματική, γλωσσική και νοητική ανάπτυξή τους.

Το παιδί μεταφέρεται στο φανταστικό χώρο και ζει μια “πλαστή” πραγματικότητα που είναι ένθετη στην καθημερινότητά του. Του δίνεται λοιπόν, η δυνατότητα να ταυτιστεί με τους ήρωες ή να έρθει αντιμέτωπο μαζί τους, να μεταφερθεί σε άλλες καταστάσεις ζωής ανασύροντας τους περιορισμούς που θέτει η πραγματικότητά του, να ζήσει το ανέφικτο και το μαγικό, να εκτονωθεί μέσα από τη συγκινησιακή του ένταση με τη γρήγορη εναλλαγή αντίθετων συναισθημάτων (φόβο, τόλμη, στενοχώρια, χαρά) και να συμμετέχει στην αναζήτηση της αλήθειας, ανάγκη που διακατέχει τον άνθρωπο σ’ όλη τη διάρκεια της ζωής του.

Το παιδί, μέσα από τα παθήματα των ηρώων, έχει τη δυνατότητα να αφομοιώσει τους ηθικούς νόμους, τους κανόνες, τους διάφορους κώδικες επικοινωνίας, τα ήθη, τα έθιμα, τις επικρατούσες νοοτροπίες, τις τάσεις, τις αξίες, τις απαγορεύσεις και τα ιδανικά καθώς τη δομή και λειτουργία της κοινωνίας στην οποία ζει (Θεοχάρη Περράκη, 1988). Μέσα απ’ όλα αυτά καταγράφει προβλήματα και δημιουργεί ίχνη για συγκεκριμένες επιλύσεις, ενώ οδηγείται σε νέους δημιουργικούς προβληματισμούς.

Μπορεί να αντλήσει πληροφορίες για το άμεσο και έμμεσο περιβάλλον, να ευαισθητοποιηθεί προς αυτό και να διευρύνει τα όρια του κόσμου του.

Έχει την ευκαιρία να έρθει σε επαφή με τη γλώσσα που είναι ζωντανή και δένεται με τις παραστάσεις. Το παιδί αντιλαμβάνεται ότι οι λέξεις και οι φράσεις διέπονται από πολυσημία (έχουν πολλές σημασίες) και αμφισημία (γίνονται αντιληπτές με δυο διαφορετικούς τρόπους). Εισάγεται σε νέο λεξιλόγιο που κατανοεί μέσα από το μύθο.

Με το κουκλοθέατρο και το θέατρο σκιών το παιδί έχει τη δυνατότητα να ζήσει την παιδική ηλικία της ανθρωπότητας και να εξελιχθεί μαζί της. Το παραμύθι, και ιδιαίτερα το λαϊκό, μεταφέρει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της πρωταρχικής ανθρώπινης κοσμικής εικόνας (Σούρλας).

Άλλωστε ο άνθρωπος για να φτάσει στον ορθολογισμό δεν έχει παρά να περάσει από το μύθο (Vico, 1970).

Το κουκλοθέατρο και το θέατρο σκιών δίνουν τη δυνατότητα στα παιδιά να συμμετέχουν κατά την ώρα της παράστασης και να καθορίζουν την εξέλιξη του παραμυθιού. Τους καθιστά επομένως μέτοχους και συν-δημιουργούς, ενώ το θέαμα μπορεί να μετατραπεί σε διαδικασία κριτικής συνδιαλλαγής και επικοινωνίας.

Το κουκλοθέατρο και το θέατρο σκιών ως δραστηριότητα των παιδιών

Το κουκλοθέατρο ως δραστηριότητα των ίδιων των παιδιών μέσα στο σχολικό χώρο συντελεί στην ολόπλευρη ανάπτυξή τους. Το θέατρο σκιών, ως δραστηριότητα και αυτή των παιδιών, από τις απλές σκιές αντικειμένων μέχρι το παραμυθόδραμα προωθεί την ανάπτυξή τους, ιδιαίτερα τη νοητική και τη γλωσσική. Είναι όμως δύσκολο να φτάσει σε εντυπωσιακά αποτελέσματα ώστε να προάγει και το αυτοσυναίσθημα των παιδιών.

Προκειμένου τα παιδιά να παίζουν κουκλοθέατρο και θέατρο σκιών κατασκευάζουν κούκλες και φιγούρες και μετά εξασκούνται στο ζωντάνεμα της κούκλας, δηλαδή στην κίνησή της και στην ομιλία - έκφραση. Τα παιδιά επίσης εξασκούνται σε απλούς διαλόγους μέχρι τη σύνθεση ενός παραμυθιού ή ιστορίας.

Ας μελετήσουμε τι προσφέρουν αυτές οι διαδικασίες στα παιδιά.

- *Με την κατασκευή της κούκλας ή φιγούρας:*

Το παιδί αναπτύσσει τη λεπτή του κινητικότητα. Ενισχύει την έφεσή του για πειραματισμό, εξερεύνηση του περιβάλλοντος και των διαφόρων υλικών. Αναπτύσσει τη δημιουργικότητά του και τη συνθετική του ικανότητα. Με τα θετικά αποτελέσματα που επιφέρει προάγει το αυτοσυναίσθημά του και εξασκεί τη συνεργατικότητα του με τους άλλους.

- *Με την κίνηση και έκφραση της κούκλας:*

Με την κίνηση της κούκλας το παιδί εκλεπτύνει και εξελίσσει τις κινητικές του δεξιότητες και την αδρή του κινητικότητα.

Το ζωντάνεμα της κούκλας δημιουργεί συναισθήματα έκπληξης. Η σύνθεση και η παρουσίαση του έργου ή οι αυτοσχεδιασμοί ωθούν το παιδί να εκφράσει τον εσωτερικό του κόσμο, τις αγωνίες, τους

φόβους, τους προβληματισμούς, τις επιθυμίες, τα όνειρα και τις εμπειρίες του. Καθώς εκφράζεται, εμπλουτίζει το λεξιλόγιό του και το συνδέει με τα αντικείμενα και την πλοκή του έργου που δημιουργεί το ίδιο. Αποκτά ετοιμότητα λόγου, ενώ εξασκείται στον επιτονισμό και σε φωνές διαφορετικής χροιάς με τους ρόλους που αναλαμβάνει μέσω της κούκλας. Μαθαίνει να μιλάει με ευκρίνεια και να τονίζει σωστά λέξεις και φράσεις. Συγχρόνως οργανώνει και μεθοδεύει τη σκέψη του, συγκεντρώνει την προσοχή του, οξύνει την κρίση του, την παρατηρητικότητα του, τη μνήμη του και προπαντός την ευρηματικότητά του. Εξασκείται στην επίλυση προβλημάτων και αναπτύσσει τη δημιουργική του φαντασία.

Πολλές φορές το παιδί μέσα από τις διαδικασίες του κουκλοθέατρου αναθεωρεί αξίες, πρότυπα και κοινωνικά στερεότυπα. Επανεξετάζει κριτικά ηθικούς νόμους, συμπεριφορές και κοινωνικές καταστάσεις. Έρχεται επίσης σε επαφή με τις τέχνες και εκλεπτύνει την αισθητική του. Το παιδί γίνεται ζωγράφος, κατασκευαστής-δημιουργός, γλύπτης, χαράκτης, συγγραφέας, μουσικός, φωτιστής και σκηνοθέτης.

Εκτός απ' αυτά, το παιδί συνεργάζεται με τα άλλα παιδιά. Βελτιώνει την επικοινωνία του και οδηγείται σε κοινά δημιουργικά βιώματα με τα άλλα παιδιά και εισάγεται έτσι, στις αρχές του αλληλοσεβασμού, της αλληλεξάρτησης, της αλληλοαποδοχής και της αλληλεπίδρασης (Αλκηστις, 1992).

4.4. Τι προσφέρει το κουκλοθέατρο και το θέατρο σκιών στον παιδαγωγό

Ο παιδαγωγός, όταν παίζει ο ίδιος κουκλοθέατρο ή θέατρο σκιών, προσφέρει στα παιδιά μέσω των δραματικών στοιχείων του έργου συναισθηματική ένταση και απόλαυση. Για το λόγο αυτό γίνεται ένα πρόσωπο αγαπητό και αποδεκτό με υπερ-πραγματικές διαστάσεις, που μπορεί και οδηγεί τα παιδιά στον κόσμο της μαγείας. Αποτέλεσμα αυτού είναι θετικές αλλαγές στη σχέση παιδιών-παιδαγωγού.

Ο παιδαγωγός μπορεί να χρησιμοποιήσει την κούκλα για να διδάξει έννοιες, αξίες και συμπεριφορές. Ενημερώνει και συμβουλεύει τα παιδιά μέσα απ' αυτές. Η κούκλα γίνεται ο “δάσκαλος”, ο “πομπός πληροφοριών”, ο “συμβουλάτορας” που το παιδί αποδέχεται.

Παράλληλα, η κούκλα ή η φιγούρα γίνεται ο “εξομολογητής” των παιδιών. Όπως έγραψε ο Rodari (Rodari, 1985) τα παιδιά λένε στην κούκλα ό,τι δεν θα έλεγαν ποτέ στο δάσκαλό τους. Μα και όταν τα ίδια παίζουν, επειδή ταυτίζονται πολύ εύκολα με τις κούκλες και συγχρόνως αισθάνονται ότι κρύβονται πίσω απ’ αυτές, “εξομολογούνται” τα παθήματά τους, τις δυσκολίες τους, τα προβλήματά τους και δίνουν τη δυνατότητα στον παιδαγωγό να ακούσει και να αποκωδικοποιήσει πολλά απ’ αυτά.

Ο παιδαγωγός με τις κούκλες ή τις φιγούρες και γενικά με την ενασχόλησή του με την τέχνη αυτή, γίνεται ένας δημιουργός, που νιώθει απόλαυση γι’ αυτό που κάνει, με αποτέλεσμα να βελτιώνει το αυτοσυναίσθημά του καθώς αισθάνεται επιτυχημένος στο έργο του.

4.5. Εφαρμογές του κουκλοθέατρου και του θεάτρου σκιών

Ο παιδαγωγός με το κουκλοθέατρο και το θέατρο σκιών μπορεί να διαπραγματευτεί οποιοδήποτε θέμα τον ενδιαφέρει. Οι κούκλες και οι φιγούρες μπορεί να δοκιμάζουν οποιοδήποτε πείραμα φυσικής ή να μαθαίνουν ανάγνωση και γραφή.

Μπορεί να εισάγει τα παιδιά σε θέματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, κυκλοφοριακής αγωγής, μουσειακής εκπαίδευσης, επαγγελματικού προσανατολισμού, υγιεινής του σώματος, υγιεινής διατροφής, πρώτων βοηθειών, προβλημάτων στην οικογένεια, συνηθειών καθημερινής ζωής, εθίμων, αρχαίας και λαϊκής παράδοσης και άλλα. Μπορεί επίσης να χειριστεί θέματα της λογοτεχνίας, της μυθολογίας και της ιστορίας. Όταν παίζει ο ίδιος μπορεί να παίρνει οποιοδήποτε θέμα και με δύο ήρωες να δημιουργεί ένα παραμύθι ή μια ιστορία με πλοκή (Προπ, 1987). Μπορεί επίσης να πάρει ιδέες προκειμένου να δημιουργήσει μια ιστορία από πολλά παραμύθια, ή ακόμα να βρει περιλήψεις σεναρίων (Αλκηστις, 1997) ή έτοιμα σενάρια που φυσικά πρέπει να απλοποιήσει. Αν όμως, δημιουργεί ο ίδιος τα σενάρια του θα μπορεί να τα προσαρμόζει στις ανάγκες των παιδιών και του προγράμματος, ενώ θα αισθάνεται ο ίδιος χαρά για τις δημιουργίες του.

4.6. Μεθοδολογία δημιουργικής προσέγγισης

Προκειμένου τα παιδιά να εκφραστούν μέσα από το κουκλοθέατρο και το θέατρο σκιών καλό είναι να ακολουθήσουν μια εξελικτική διαδικασία. Υπάρχει ο κίνδυνος, αν δεν γίνει αυτό, τα παιδιά μόνο να παίρνουν τις κούκλες ή τις φιγούρες στα χέρια τους ή να περιορίζονται σ' ένα διάλογο, χαιρετισμό ή στερεότυπες ερωτήσεις.

- *Παρουσίαση της κούκλας ή φιγούρας*

Είναι καλό η κούκλα ή φιγούρα να φτάσει στο σχολικό χώρο μ' έναν περίεργο, μυστηριώδη τρόπο, που να αποτελεί μια έκπληξη, ένα ξάφνιασμα για τα παιδιά. Αν μια κούκλα βρίσκεται πεταμένη ανάμεσα σε άλλα παιχνίδια μπορεί να μη σημαίνει τίποτα το ιδιαίτερο γι' αυτά. Ο παιδαγωγός λοιπόν, βρίσκει έναν πρωτότυπο τρόπο παρουσίασής της. Την κρύβει μέσα σ' ένα καλάθι, την κρεμάει κάπου από τη στέγη, την κρύβει στον κήπο, τη βγάζει από την τσάντα του. Αυτή η σκηνή μπορεί να συνδεθεί με μια ιστορία που θα αυτοσχεδιάσει και θα αφηγηθεί αργότερα ή με μια ερώτηση που θα απευθύνει προς τα παιδιά “πώς νομίζετε ότι βρέθηκε στο καλάθι;”

- *Γνωριμία με την κούκλα*

Τα παιδιά παίρνουν τις κούκλες ή τις φιγούρες στα χέρια τους, τις χαϊδεύουν, τις χορεύουν, τους μιλάνε και οργανώνουν μια γιορτή για να τις υποδεχτούν στο χώρο του σχολείου και να τους δώσουν όνομα.

- *Γνωριμία - παιχνίδια με τη σκιά*

Ο παιδαγωγός συσκοτίζει την τάξη και τη φωτίζει με δύο προβολείς αφού προηγουμένως έχει απλώσει ένα άσπρο σεντόνι ή μια ανοιχτή οθόνη για προβολές. Τα παιδιά τοποθετούνται ανάμεσα στο σεντόνι και τους προβολείς και παίζουν πρώτα με τη σκιά του σώματός τους, των χεριών και των ποδιών τους.

Ορισμένες πιθανές ασκήσεις με τα χέρια είναι να χαιρετάνε, να ζητάνε κάτι, ή να γράφουν ή να χορεύουν στον αέρα, να ζυμώνουν ένα σύννεφο, να εκνευρίζονται, να γελάνε, να μιλάνε, να παίζουν μπάλα, να γίνονται πουλιά, φλόγες, αεροπλάνα, λουλούδια, φύλλα, σύννεφα ή στέγες. Το ίδιο μπορεί να γίνει με τα πόδια των παιδιών που ξαπλώνουν στο πάτωμα.

Τα πόδια επίσης, μπορούν να γίνουν σοκολάτα που λιώνει, δέντρα που τα φυσάει ο αέρας, τεράστια έντομα, ποδήλατα ή μύλοι που γυρίζουν. Τα δάχτυλα των ποδιών γίνονται τσουγκράνες που ξύνουν ένα λιβάδι του ουρανού, λουλουδία που ανοίγουν τη νύχτα και κλείνουν την ημέρα. Τα δάχτυλα των χεριών γίνονται αδελφάκια που τσακώνονται, σκαρφαλώνουν σε ένα δίχτυ, γίνονται φτερά πουλιών κ.ά.

Έπειτα τα παιδιά παίζουν με τη σκιά του σώματός τους. Παίρνουν μια στάση και μένουν ακίνητα και έπειτα ζωντανεύουν σε πολύ αργό ρυθμό. Παίζουν ένα άθλημα σε ζευγάρι, όπως μπάλα, περπάτημα ή παγοδρομίες. Παρουσιάζουν μια σκηνή, όπως ο ήλιος που ανατέλλει ή τα πουλιά που πετάνε.

Αφού εργαστούν αρκετά με τη σκιά του σώματός τους μπορούν να πάρουν διάφορα αντικείμενα και να παίξουν με τη σκιά τους, όπως ένα καρότσι ή ένα ποδήλατο, μια ομπρέλα, έναν κύβο, ένα μπαλόκι, ένα φλιτζάνι, μια κανάτα, έναν αρκούδο ή ένα πιάτο. Γενικά οποιοδήποτε αντικείμενο που υπάρχει στο χώρο μας μπορεί να αξιοποιηθεί γι' αυτές τις δοκιμές.

- *Κατασκευή της κούκλας*

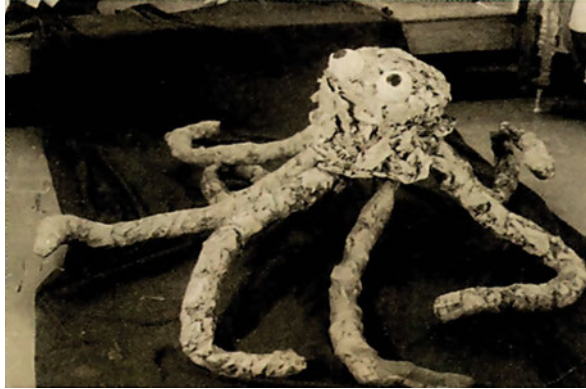
Κάθε παιδί κατασκευάζει την κούκλα του σύμφωνα με τα ερεθίσματα και τις οδηγίες που του παρέχει ο παιδαγωγός. Η πρόταση του παιδαγωγού καλό είναι να κινητοποιεί και να ελευθερώνει τη φαντασία του παιδιού, ώστε η κατασκευή του να είναι απλή, πρωτότυπη και προσωπική. Είναι απαραίτητο η κούκλα να κινείται εύκολα και να είναι ελαφριά, ώστε ένα παιδί να διευκολύνεται στο χειρισμό της.

Οι δίδυμες αδελφές (κούκλες από σφουγγάρι).

- *Κατασκευή της φιγούρας*

Κάθε παιδί κατασκευάζει με απλό τρόπο διάφορες φιγούρες που παριστάνουν πρόσωπα ή αντικείμενα. Οι κατασκευές αυτές ακόμα και οι πιο απλές απαιτούν τη συνεργασία του δασκάλου.

Ένα χταπόδι σε σχολείο χορού (κατασκευή από εφημερίδες και καλσόν).

- *Κατασκευή σκηνής κουκλοθεάτρου*

Για το κουκλοθέατρο δεν είναι απαραίτητο να υπάρχει σκηνή. Τα παιδιά μπορεί να παίζουν πίσω από: μια ανοιχτή βαλίτσα, μια ανοιχτή στερεωμένη ομπρέλα, μια καρέκλα που είναι ριγμένο ένα πανί επάνω της, ένα ανοιγμένο χαρτόνι κυματιστό, ένα χάρτινο μεγάλο χωνί, μια τσάντα, ένα παλτό και ό,τι άλλο βρεθεί στο χώρο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν μικρό ή μεγάλο παραπέτασμα.

Ακόμα μια σκηνή για κουκλοθέατρο ή θέατρο σκιών μπορεί να κατασκευαστεί από μεγάλες κούτες πλυντηρίου ή ψυγείου. Με τη βοήθεια του παιδαγωγού τα παιδιά κάνουν τα κατάλληλα ανοίγματα στην κούτα ώστε να γίνει σαν περίπτερο με μεγάλο άνοιγμα παραθύρου μπροστά και στο ύψος των παιδιών. Το αποτέλεσμα είναι εντυπωσιακό αν τα παιδιά βάψουν την κούτα ή τη γεμίσουν με φωτογραφίες απέξω και κρεμάσουν τούλια, λινάτσα ή φόδρες.

Η κούτα αυτή, προκειμένου να χρησιμοποιηθεί για θέατρο σκιών χρειάζεται να τοποθετηθεί μέσα από το παράθυρό της και σε όλο το μήκος και ύψος ένα μονοκόμματο ριζόχαρτο ή άσπρο σεντόνι. Έπειτα ο παιδαγωγός θα τοποθετήσει την κούτα σε ένα σημείο του χώρου όπου κοντά και από πίσω θα μπορεί να στερεώσει δύο προβολείς ή αντί για αυτούς να ρίξει το φως από το μηχάνημα προβολής διαφανειών.

Ακόμα αντί για μεγάλη κούτα μπορεί να χρησιμοποιηθεί το ξύλινο πλαίσιο μιας παλιάς τηλεόρασης. Μία άδεια κορνίζα μπορεί να αντικαταστήσει τη σκηνή κουκλοθεάτρου ή θεάτρου σκιών ή κάτι άλλο από το

άχρηστο υλικό που συνήθως αποθηκεύουμε και μπορεί να προσφέρεται για το σκοπό αυτό.

Η ευρηματικότητα του παιδαγωγού και των παιδιών μπορεί να οδηγήσει σε πολλές λύσεις. Για παράδειγμα, τα παιδιά μπορούν να φτιάξουν με εφημερίδες, που θα κολλήσουν τη μια πάνω στην άλλη, ένα τεράστιο σκληρό χάρτινο επίπεδο. Αυτό μπορεί να ζωγραφιστεί και να γίνει ένα μεγάλο κάραβι, όπου τα παιδιά ανοίγουν τρύπες για φινιστρίνια, ή μια πολυκατοικία ή ένα εργοστάσιο. Αν η χάρτινη επιφάνεια στηθεί όρθια τότε τα παιδιά από τα παράθυρα ή φινιστρίνια βγάζουν την κούκλα τους και παίζουν κουκλοθέατρο ή πίσω από το ριζόχαρτο κινούν τις επίπεδες φιγούρες τους.

- *Ζωντάνεμα της κούκλας και της φιγούρας*

Πριν αρχίσουν τα παιδιά να εξασκούνται με τις κούκλες, καλό είναι να δοκιμάσουν να κινήσουν διάφορα αντικείμενα που υπάρχουν στο χώρο. Κατόπιν, μπορούν να φορέσουν στα χέρια τους γάντια ή κάλτσες και να αρχίσουν τις δοκιμές. Συνεχίζουν με κούκλες που στηρίζονται σε ξύλα (ανδρείκελα-μαρότ) και τέλος φοράνε τις γαντόκουκλες στο χέρι. Μπορούν επίσης να δοκιμάσουν και με απλές μαριονέτες. Αφού εξασκηθούν μ' αυτές μετά μπορούν να αρχίσουν να κάνουν δοκιμές με αντικείμενα και τη σκιά τους, με τα χέρια τους, με εικόνες που κόβουν πάνω στο περίγραμμα και τέλος με φιγούρες του θεάτρου σκιών.

Ένας καθρέφτης στο χώρο βοηθάει τα παιδιά για να βλέπουν την κούκλα τους και πώς αυτή κινείται.

Τα παιδιά μπορούν να δώσουν μια ορισμένη φωνή στην κούκλα ή φιγούρα τους, που μπορεί και να ηχογραφηθεί σ' ένα κασετόφωνο. Μπορούν ακόμη να συζητάνε για τις κούκλες ή φιγούρες τους, για το χαρακτήρα τους ή τα ενδιαφέροντά τους. Με την πάροδο του χρόνου αρχίζουν να ξεχωρίζουν και καθεμιά αποκτά το δικό της ύφος και τη δική της φωνή. Ο παιδαγωγός επισημαίνει στα παιδιά ότι οι κούκλες ή οι φιγούρες μιλάνε αργά και καθαρά. Σ' αυτό μπορεί να βοηθήσουν ασκήσεις ορθοφωνίας με παροιμίες, γλωσσοδέτες και λέξεις που εκφέρουν τα παιδιά αργά και ρυθμικά. Αργή επίσης, είναι και η κίνηση της κούκλας ή φιγούρας. Ακολουθεί ο συντονισμός της φωνής με την κίνηση. Τα παιδιά εξασκούνται ανά δύο ενώ συγχρόνως κατανοούν ότι δεν μπορούν να μιλάνε και οι δύο κούκλες ή φιγούρες μαζί αλλά καθεμιά με τη σειρά της. Κάθε κούκλα ή φιγούρα μπορεί να έχει ένα όνομα και ένα δικό της χαρακτηριστικό τραγούδι.

- *Χορός της κούκλας ή φιγούρας*

Με τη συνοδεία μουσικής τα παιδιά κινούν αντικείμενα, κούκλες ή φιγούρες και χορεύουν με το ρυθμό που βοηθά στο συντονισμό των παιδιών μεταξύ τους. Κρατούν τα αντικείμενα, τις κούκλες ή τις φιγούρες ψηλά και χορεύουν μαζί τους.

Πιθανές ασκήσεις είναι ο χορός των μπουκαλιών, των μολυβιών, των τηλεφωνικών συσκευών, των εφημερίδων, των βιβλίων, των παπουτσιών, των χάρτινων πιάτων, των αστεριών, των ψαλιδιών, των ψεύτικων λουλουδιών, των μπρικιών κ.ά.

Από τους πρώτους αυτούς απλούς χορούς μπορούμε να προχωρήσουμε σ' άλλες ασκήσεις που να έχουν ένα θέμα και διαφορετικές κούκλες ή φιγούρες όπως, το δάσος που χορεύει το βράδυ (δέντρα, ζωάκια, ποτάμι), η θάλασσα που γιορτάζει τον Ποσειδώνα (ψάρια, χταπόδια, φύκια, κούκλα), ο ουρανός που καλωσορίζει τους αστροναύτες (αστέρια, σελήνη, φιγούρες ή κούκλες), ένα βράδυ στο θέατρο (μάσκες, καπέλα, πανιά), οι εποχές και ο χρόνος που γιορτάζουν (αντικείμενα κάθε εποχής, κούκλες, ομπρέλες, στάχυα), ο χειμώνας που έχει γλέντι (σκουφιά, γαλότσες, κούκλες, πουλόβερ, κάλτσες), ο αποχαιρετισμός της ψάθινης σκούπας (σκούπες, κούκλες) κ.ά.

- *Διάλογοι με δυο κούκλες, φιγούρες ή αντικείμενα*

Ο παιδαγωγός πρώτα με μια κούκλα κάνει ερωτήσεις στα παιδιά π.χ. πώς σε λένε, πόσο χρόνων είσαι, πού μένεις, πόσοι είσατε στην οικογένειά σου ή τι φαγητό σου αρέσει, τι θυμάσαι από τότε που ήσουν μικρός, τι δουλειά θέλεις να κάνεις στο μέλλον κ.ά.

Έπειτα τα παιδιά χωρίζονται σε ζευγάρια, παίρνουν τις κούκλες τους και κάνουν ερωτήσεις το ένα στο άλλο.

Στη συνέχεια οι κούκλες ή οι φιγούρες μπορούν να πάρουν ρόλους και θέματα.

Ορισμένες πιθανές ασκήσεις σε ζευγάρια είναι ο μπαμπάς και το παιδί, η μαμά και το παιδί, ο γιατρός και ο άρρωστος, ο παππούς και ο εγγονός, ο μανάβης και ο μπακάλης, ο αδελφός και η αδελφή, ο ήλιος και η σελήνη, η κανάτα και το ποτήρι, ο Έλληνας και ο Πακιστανός, η αλεπού και η κότα, ο χειμώνας και η άνοιξη, το μαύρο και το κόκκινο κ.ά.

- *Διάλογοι πληροφοριών*

Τα παιδιά μπορούν να ανταλλάξουν πολλές πληροφορίες μεταξύ τους με τις κούκλες και με το συντονισμό του παιδαγωγού.

Ορισμένες, πιθανές ασκήσεις είναι δύο μέλισσες που κουβεντιάζουν για τη ζωή τους, δυο δεινόσαυροι που μιλάνε για τη φύση, δυο φυτά που διαμαρτύρονται για το μολυσμένο αέρα, δυο μικρόβια γρίπης που συζητάνε για τον πόλεμο που τους κάνουν οι άνθρωποι κ.ά.

- *Παιχνίδια*

Ακόμα οι κούκλες μπορεί να παίζουν σε ζευγάρια διάφορα παιχνίδια. Ορισμένες, πιθανές ασκήσεις είναι οι κούκλες που παίζουν κνηρηγό ή κρυφό, οι κούκλες που παίζουν με καρτέλες, μ' ένα ζάρι, με ντόμινο ή με τις λέξεις και κάνουν αναγραμματισμούς, βρίσκουν λέξεις με ομοιοκαταληξία κ.ά.

- *Παραμύθι*

Τα παιδιά μετά τους χορούς, τους διαλόγους και τα παιχνίδια και αφού παρακολουθήσουν μερικές απλές παραστάσεις από τον παιδαγωγό μπορούν να προχωρήσουν σε πιο σύνθετη διαδικασία και συγκεκριμένα να πειραματιστούν ελεύθερα για ένα διάστημα και μετά να προσπαθήσουν να παρουσιάσουν ένα απλό παραμύθι ή ένα μέρος του. Θα αρχίσουν πρώτα με κούκλες κουκλοθεάτρου και μετά θα περάσουν στις σκιές. Ορισμένοι μύθοι του Αισώπου είναι κατάλληλοι για τη φάση αυτή, γιατί είναι σύντομοι και συνήθως με δυο πρωταγωνιστές. Ο παιδαγωγός δημιουργεί με τα παιδιά απλά παραμύθια που φροντίζει να έχουν δράση και κάποια πλοκή (Προπ, 1987) για να παίζουν μια σκηνή ή και ολόκληρα παραμύθια.

Τα παιδιά αν εξασκηθούν αρκετά σε όσα αναφέρθηκαν θα αναπτύξουν την εκφραστικότητά τους, τη δημιουργικότητα καθώς και την ικανότητα οργάνωσης και σύνθεσης.

- *Δημιουργικότητα - κατασκευές*

Ο παιδαγωγός οφείλει να ελευθερώνει τη σκέψη των παιδιών με σκοπό την παραγωγή όσο το δυνατόν πιο ελεύθερης ροής ιδεών (Lee, 1987). Η ατμόσφαιρα του σχολείου μπορεί να είναι δημιουργική, αν ο παιδαγωγός παρέχει ερεθίσματα στα παιδιά, προσδοκεί νέες λύσεις και διασυνδέσεις, ενώ ταυτόχρονα αποδέχεται ή προκαλεί ερωτήσεις, ιδέες και προβληματισμούς με φαντασία, όπως ο Edward de Bono (Edward de Bono, 1970) ο οποίος ανέπτυξε την τεχνική της διδασκαλίας της δημιουργικότητας.

Το κουκλοθέατρο και το θέατρο σκιών ως δραστηριότητες των παιδιών μπορούν να δώσουν πολλές ευκαιρίες για την ανάπτυξη της δημι-

Η γιαγιά και ο παππούς.

το κοράλι και ο αστερίας
μιλάνε για το βυθό της
θάλασσας.

ουργικότητας. Η κατασκευή της κούκλας από ποικίλα υλικά δίνει πολλές δυνατότητες γι' αυτό.

Κάθε αντικείμενο μπορεί να μετατραπεί σε κούκλα με απλό τρόπο π.χ. με το να κολλήσουν τα παιδιά μόνο δυο μάτια.

Γενικά άχρηστα κουτιά, μπουκάλια, τενεκεδάκια διαφορετικού μεγέθους, χάρτινα ρολά από μικρά (χαρτί τουαλέτας) μέχρι μεγάλα (περιτύλιξη υφασμάτων) μπορούν εύκολα να μετατραπούν σε κούκλες ή μαριονέτες.

Αντικείμενα μηδαμινής αξίας, όπως πιάτα, χάρτινα ποτήρια, φελλοί, κολοκύθες, πλαστικές γλάστρες, κρεμάστρες προσφέρονται για κατασκευές.

Ακόμα κατεστραμμένα αντικείμενα, όπως στεγνωτήρες, παλιά ρολόγια, πορτατίφ, τσάντες, καπέλα, παλιά σιδερικά, ρουλεμάν, ελατήρια, μπαλάκια, μπάλες, κουβάρια, μπαλόνια και ξύλινα ή σιδερένια ραβδάκια διαφόρων μεγεθών είναι απαραίτητα γι' αυτές τις κατασκευές.

Επιπλέον αντικείμενα καθημερινής χρήσης, όπως σφουγγάρια, λεκάνες, κουβάδες, σκουπάκια, σέσουλες, κουτάλες, ξεσκονιστήρια, φάρσισα, τυναχτήρια, αντλίες λαδιού και γενικά αντικείμενα που έχουν μια λαβή και μπορούν να κρατηθούν εύκολα, μετατρέπονται αμέσως σε κούκλες ή μαριονέτες. Είναι απαραίτητο επίσης και υλικό, όπως σπάγκοι, κορδόνια, γάντια, παλιά καλσόν, εισιτήρια, χαρτονάκια, σύρμα ευλύγιστο, σχοινί, κουρέλια, τούλια, μαντήλια για τις διάφορες κατασκευές και το στολισμό της κούκλας.

Πολύ θα βοηθήσει μια συλλογή από φωτογραφίες και εικόνες προσώπων, ανθρώπων, ζώων, και αντικειμένων από περιοδικά, όπως και αφίσες με ανθρώπους, ζώα ή αντικείμενα που μπορεί να κολληθούν εύκολα σε χαρτόνι, να στερεωθούν σ' ένα ξυλάκι ή να κρεμαστούν από σπάγκο και να γίνουν κούκλες, μαριονέτες ή φιγούρες. Τις μεγάλες αφίσες και φωτογραφίες ή εικόνες τα παιδιά μπορούν να τις κρατήσουν μπροστά από το σώμα τους ή το πρόσωπό τους και να παίξουν τα ίδια.

Εκτός από όλα αυτά, ο παιδαγωγός μπορεί να δείξει στα παιδιά να φτιάχνουν κούκλες με χαρτοπολτό, με πριονίδια, με χαρτοβάμβακο ή χαρτί τουαλέτας και κόλλα ταπετσαρίας και άλλες τεχνικές.

Το καθετί γύρω μας μπορεί να ζωντανέψει και ο κόσμος να πάρει άλλες διαστάσεις. Με τη δημιουργική τους φαντασία τα παιδιά μπορούν να μετατρέψουν την πραγματικότητα και την καθημερινότητα σε όνειρο και μ' αυτό τον τρόπο το όνειρο που κρύβεται μέσα τους να γίνει πραγματικό.

Το κουκλοθέατρο και το θέατρο σκιών είναι μια μορφή θεατρικής τέχνης που έχει τις ρίζες της στον πρωτόγονο άνθρωπο, στην έκφρασή του ή στη λατρευτική ανάγκη, στις τελετουργίες του ή στα θρησκευτικά μυστήρια. Με τη πάροδο του χρόνου από τα λατρευτικά ομοιώματα της ανθρώπινης φιγούρας προέκυψαν τα ανδρείκελα και κατ' επέκταση η κούκλα και η φιγούρα.

Στην αρχαία Ελλάδα, σύμφωνα με τις αναφορές, το κουκλοθέατρο έχει διαμορφωθεί και αποτελεί μια μορφή τέχνης, αφού υπάρχει ο “νευροσπάστης” όπως ονομάζεται ο κουκλοπαίκτης, το “νευρόσπαστο”, το “ανδρείκελο”, και το “παίγνιον μεμηχανημένον”, όπως ονομάζεται η κούκλα ή η μαριονέττα, και η “αυτοματοποιητική”, όπως ονομάζεται η τέχνη.

Το θέατρο σκιών ξεκινά από τα Ελευσίνια Μυστήρια και ακολουθεί μια δαιδαλώδη διαδρομή για να επανέλθει στην Ελλάδα και να καθιερωθεί με την ονομασία “Καραγκιόζης”, αφού όμως, αποτέλεσε και αποτελεί μέχρι σήμερα κύριο τρόπο έκφρασης σε χώρες της Ανατολής.

Το κουκλοθέατρο περισσότερο και το θέατρο σκιών λιγότερο χρησιμοποιούνται στην εκπαίδευση ως μέσα έκφρασης, επικοινωνίας και μάθησης. Ως θέαμα ή ως δραστηριότητα δίνουν τη δυνατότητα στα παιδιά να μεταφερθούν σ' ένα φανταστικό χώρο, να ταυτιστούν με τους ήρωες, να αφομοιώσουν πληροφορίες, ηθικούς νόμους, κανόνες και κώδικες συμπεριφοράς, να επιλύσουν προβλήματα και να ασκήσουν τη δημιουργικότητά τους.

Ερωτήσεις

---

1. Τι σχέση έχει το κουκλοθέατρο με τον πρωτόγονο άνθρωπο;
2. Υπάρχει κάποια τεχνική κουκλοθεάτρου στην αρχαία Ελλάδα;
3. Από πού κατάγεται το θέατρο σκιών;
4. Ποια είναι τα κύρια πρόσωπα του Καραγκιόζη;
5. Τι προσφέρουν το κουκλοθέατρο και το θέατρο σκιών ως θεάματα στα παιδιά;
6. Τι προσφέρουν το κουκλοθέατρο και το θέατρο σκιών ως δραστηριότητες στα παιδιά;
7. Μπορείς να δημιουργήσεις ένα δικό σου παραμύθι κατάλληλο για κουκλοθέατρο;
8. Αν εργαζόσουνα σ' ένα νηπιαγωγείο τι θα έκανες για να κινήσεις το ενδιαφέρον των παιδιών για το κουκλοθέατρο;
9. Μπορείς να γράψεις ένα διάλογο για δυο κούκλες κουκλοθεάτρου, ένα αγοράκι και ένα κοριτσάκι;
10. Έχεις αναλάβει να φτιάξεις ένα μουσείο κουκλοθεάτρου στην τάξη σου. Τι αντικείμενα θα συμπεριλάβεις σε αυτό;

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Άλκηστις, (1989). *Μουσεία και Σχολεία, Δεινόσαυροι και αηγεία*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Άλκηστις, (1992). *Κουκλο-θέατρο Σκιαών*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Άλκηστις, (1993). *Θεατρική Αγωγή*, Αθήνα, ΟΕΔΒ.
- Άλκηστις, (1997). *Κουκλοθέατρο*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Άλκηστις, (1998). *Το βιβλίο της Δραματοποίησης*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Άλκηστις, (2000). *Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Άλκηστις, (1999). *Το Αυτοσχέδιο Θέατρο στο Σχολείο*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Ανδρεάδης, Γ. (1984). *Θείον Θαύμα*, Δρώμενα 3/4, σελ. 19.
- Αριστοτέλης, *Περί του κόσμου*, κεφ. ΣΤ'.
- Art Syllabus, (1998). *K-6 Creative Arts Syllabus*, New South Wales Board of Studies.
- Αριστοτέλης, *Ποιητική*.
- Αρτώ, Α., (1987). *Το θέατρο και το είδωλό του*, σελ.31, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα.
- Barthes, R., (1964). *Litterature et Signification, Essais critiques*, Paris.
- Bentley, E., (1965). *The Life of Drama*, London.
- Caylus, *Recueil d' Antiquites Egyptiennes, Etrusques, Grecques, Romaines et Gauloises, 1752-67*.
- Γιαγιάννος, Α., Γιαγιάννος, Α., Διγκλής, Ι. (1976). *Ο κόσμος του Καραγκιόζη*, Αθήνα, εκδ. Ερμής.
- Γκροτόφσκι, Γ., (1982). *Για ένα φτωχό θέατρο*, εκδ. Θεωρία, Αθήνα.
- Dau, E., (1991). *The Arts in Early Childhood*, (Editor, Susan Wright), Australia, Prentice Hall.
- De Bono, E., (1970). *Lateral Thinking, a Textbook of Creativity*, Wardlock Educational.
- Gifford. M., (1997). *What is Good Play?* Διάλεξη στο ετήσιο σεμινάριο Speech and Drama Association of New South Wales, Sydney, Australia. Esslin, M., (1987). *The Field of Drama*, London, Methuen. Fischer- Lichte, (1979). *Bedeutung - Probleme einer Semiotischen Hermeneutik und Aestetik*, Munchen.
- Ηρόδοτος, βιβλ. ΙΙ, 48.
- Θεοχάρη Περράκη, Ε. (1988). *Τέχνη και Τεχνική του Κουκλοθέατρου*, Αθήνα, εκδ. Εστία.
- Θεοχάρη Περράκη, Ε. (1985). *Το Κουκλοθέατρο*, από το βιβλίο: *Η Σκηνογραφία στο Νεοελληνικό Θέατρο*, Αθήνα, εκδ. Αποψη.
- Freud S., (1913). *L' interet de la Psychanalyse*, Scientia, τομ XIV, Bologna.
- Freud, S., (1926). *Introduction a la Psychanalyse*, σελ. 450, Payot, Paris.
- Καϊμης, Τζ. (1990). *Καραγκιόζης*, Αθήνα.
- Κακούρη, Κ., (1974). *Η προϊστορία του θεάτρου*, εκδ. Υπουργείου Πολιτισμού, Αθήνα.
- Κορδάτος, Γ., (1974). *Η αρχαία τραγωδία και κωμωδία*, εισαγωγή, σελ. 14, Μπουκουμάνη, Αθήνα.

- Κουν, Κ., (1987). *Κάνουμε θέατρο για τη ψυχή μας*, σελ. 13, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα.
- Κικέρων, *De Divin*, II, 41.
- Lee, V., Webberley, R., Litt, L., (1987). *Νοημοσύνη και Δημιουργικότητα*, Αθήνα, Το ανοιχτό Πανεπιστήμιο, εκδ. Κουτσουμπός.
- Λουκιανός, *Περί της Συρίας*, θ' π.16.
- Ladousse, G. (1987). *Role Play*, Oxford University Press.
- Λεκατσάς, Π., (1963). *Ερωσ*, κεφ. 22, σελ. 159, Δίφρος, Αθήνα.
- Λεκατσάς, Π., (1951). *Η καταγωγή των θεσμών, των εθίμων και των δοξασιών*, Αθήνα.
- Lesky, A., (1985). *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*, εκδ. Κυριακίδη, Θεσ/κη.
- Μακρόβιος, *Saturnaliium Conviviorum*, libri septem, I, 23.
- Μαρτιάλιος, *Epigrammata*, gr V, στ. 3.
- Μπίρης, Η. (1952). *Ο Καραγκιόζης*, Αθήνα.
- Mannoni, O., (1969). *Clefs pour l' Imaginaire*, σελ. 166, Seuil, Paris.
- Μπαμπινιώτης, Γ., (1986). *Εισαγωγή στη γλωσσολογία*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα.
- Muller W. (1986). *Παντομίμα*, Αθήνα, εκδ. Κάλβος.
- Moreno, J., (1953). *Who shall Survive?* Beacon House, New York.
- Οράτιος, *Ars Poetica*, 276.
- Παπανδρέου, Ν., (1989). *Περί θεάτρου*, εκδ. University Studio Press, Θεσ/κη.
- Παπανούτσος, Ε., (1956). *Αισθητική*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα.
- Οράτιος, βιβλ. II, Sat 7, στ. 82.
- Πετρής, Γ. (1986). *Ο Καραγκιόζης*, Αθήνα, εκδ. Γνώση.
- Πλάτων, *Πολιτεία*, VII, 514b.
- Πλάτων, *Νόμοι*, 803 και 1644E.
- Πούχγερ, Β. (1984). *Το Λαϊκό Παραδοσιακό Θέατρο στα Βαλκάνια*, Αθήνα, Δρώμενα 3/4.
- Προπ, Βλ., (1987). *Μορφολογία του Παραμυθιού*, Αθήνα, εκδ. Καρδαμίτσα.
- Πολίτης, Φ., (1938). *Είκοσι χρόνια κριτικής*, β' τόμος, εκδ. Εστία, Αθήνα.
- Πούχγερ, Β., (1986). *Σημειολογία του θεάτρου*, εκδ. Παιρίδη, Αθήνα.
- Πούχγερ, Β., (1984). *Ευρωπαϊκή Θεατρολογία*, εκδ. Ίδρυμα Γουλιανδρή-Χορν, Αθήνα.
- Προπ, Β. (1987). *Μορφολογία του Παραμυθιού*, Αθήνα, εκδ. Καρδαμίτσα.
- Rodari, G, (1985). *Γραμματική της Φαντασίας*, Αθήνα, εκδ. Τεκμήριο.
- Σολομός, Α., (1986), *Έστι θέατρον και άλλα*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα.
- Somers, J., (1994). *Drama in the Curriculum*, London, Cassell.
- Σούρλας, Ε. *Η Διδακτική των Παραμυθιών*, Αθήνα, εκδ. Δίπτυχο.
- Vico, G., (1970). *Nuova Scienza*, Leipzig, V 86.
- Warren, K., (1999). *Hooked on Drama*, Australia, Social Science Press.

Ο κόσμος της κούκλας.
Έκθεση κούκλας των φοιτητριών του Πανεπιστημίου της Αθήνας

ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

ΑΝΤΩΝΗΣ ΒΑΟΣ

Τα έργα που παρουσιάζονται δημιουργήθηκαν από παιδιά ηλικίας 4-6 ετών στο καλλιτεχνικό εργαστήριο *Ευπαλίνο*.

Περιεχόμενα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Η ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΠΡΩΙΜΗ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

- 1.1. Εικαστική αγωγή και αισθητική καλλιέργεια
- 1.2. Γενική έννοια, περιεχόμενο και σκοπός της εικαστικής αγωγής
- 1.3. Δραστηριότητες τέχνης στην προσχολική ηλικία;
- 1.4. Ο ρόλος της εικαστικής αγωγής στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού
- 1.5. Το παιδικό ιχνογράφημα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

- 2.1. Το εικαστικό έργο - ένας τρόπος οπτικής επικοινωνίας
- 2.2. Μορφή και περιεχόμενο στο εικαστικό έργο
- 2.3. Θεματικό υλικό και τρόποι εικαστικής έκφρασης
- 2.4. Οι εικαστικές μορφές
- 2.5. Η “εικαστική γλώσσα”

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

- 3.1. Προσεγγίσεις που εμποδίζουν την κατανόηση της καλλιτεχνικής διεργασίας
- 3.2. Πώς προσφέρονται οι καλλιτεχνικές δραστηριότητες
- 3.3. Το “καλλιτεχνικό εργαστήριο”
- 3.4. Υλικά και τεχνικές για:
  - 3.4.1. Σχέδιο και ζωγραφική
  - 3.4.2. Χαρακτική και τύπωμα
  - 3.4.3. Τρισδιάστατες εικαστικές δραστηριότητες
  - 3.4.4. Κολάζ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η εικαστική αγωγή στην πρώιμη παιδική ηλικία

1.1. Εικαστική αγωγή και αισθητική καλλιέργεια

Η επαφή του μικρού παιδιού με τις εικαστικές τέχνες δε μπορεί να έχει ουσιαστικό νόημα έξω από μια γενικότερη προσπάθεια καλλιτεχνικής και αισθητικής του καλλιέργειας. Η αισθητική καλλιέργεια δεν προκύπτει από μια απλή συνένωση των διαφόρων επιμέρους καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων. Δημιουργείται μέσα από τις κατάλληλες προϋποθέσεις που διευκολύνουν τα αναπτυσσόμενα άτομα να εξελιχθούν αισθητικά, δηλαδή να αποκτήσουν την ικανότητα για ολοκληρωμένες και γεμάτες από νοήματα αισθητικές εμπειρίες. Μέσα από μια αργή αλλά ευχάριστη διαδικασία μετατρέπονται σε ευαίσθητους δέκτες, αλλά και πομπούς αισθητικών μηνυμάτων (Ρόμπινσον, 1999).

Ο κόσμος γύρω τους προσφέρει άπειρες σχετικές δυνατότητες και ευκαιρίες. Κάθε άνθρωπος κατοικεί σε ένα τμήμα του φυσικού κόσμου και σε ένα μέρος του κατασκευασμένου περιβάλλοντος: έναν τόπο, μια πόλη, μια γειτονιά, ένα σπίτι. Κάθε ένας εκφράζεται, φέρεται και επικοινωνεί με τους άλλους με συγκεκριμένο τρόπο. Σε όλα αυτά περιέχονται αισθητικές αξίες, ποιότητες και σημασίες που καθορίζουν ουσιαστικά την ποιότητα της ζωής μας. Αισθητική στάση είναι ακριβώς αυτή η ουσιαστική σύνδεση της αισθητικής εμπειρίας με την καθημερινή ζωή.

Φυσικά η αισθητική καλλιέργεια δεν πραγματώνεται μόνο στο πλαίσιο ενός παιδαγωγικά σχεδιασμένου χώρου. Το κοινωνικό και οικογενειακό περιβάλλον, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, η διαφήμιση δημιουργούν πολύ έντονα ερεθίσματα. Στη σύγχρονη πολιτισμική πραγματικότητα τα ερεθίσματα αυτά είναι τόσο ισχυρά και πολύπλοκα ώστε παρέχονται ελάχιστες ευκαιρίες κατανόησης των βαθύτερων σημασιών τους. Ακόμη δυσκολότερη είναι η διαμόρφωση μιας προσωπικής στάσης σχετικά με το τι αξίζει να είναι, να κάνει και να έχει κανείς.

Στο πλαίσιο αυτό η εικαστική αγωγή αποκτά ουσιαστικό νόημα μόνο στο βαθμό που διευκολύνει το αναπτυσσόμενο άτομο όχι να αποκτήσει μια επιφανειακή στάση απέναντι στις εικαστικές τέχνες, αλλά να τις κατανοήσει βαθύτερα, να τις βιώσει και να τις εντάξει συνολικότερα στις ποικίλες εμπειρίες της ζωής του. Ζητούμενο είναι το πέρασμα από την απλή παρατήρηση και την παθητική κατανάλωση εικόνων στην κριτική στάση και στο στοχασμό και από εκεί πάλι στην προσωπική δράση και δημιουργία.

1.2. Γενική έννοια, περιεχόμενο και σκοπός της εικαστικής αγωγής

Η εικαστική αγωγή επιδιώκει τη δημιουργία των κατάλληλων προϋποθέσεων και ευκαιριών ώστε το παιδί, μέσα από την ενεργή και συνειδητή συμμετοχή στην καλλιτεχνική διεργασία, να αποκτήσει σταδιακά πλήρεις και ουσιαστικές εμπειρίες σχετικά με τις εικαστικές τέχνες. Βιώνοντας ολόπλευρα το φαινόμενο της τέχνης επιστρατεύει δυνάμεις που του επιτρέπουν να κατανοήσει τον εαυτό του, να αποκτήσει μια γόνιμη επαφή με τη γύρω του πραγματικότητα και να τοποθετηθεί μέσα σ' αυτήν.

Το ενδιαφέρον για την εικαστική καλλιέργεια του παιδιού συναντά τους ευρύτερους στόχους της εκπαίδευσης - που δεν προσβλέπει μόνο στη μετάδοση γνώσεων, αλλά γενικότερα στη δημιουργία ενός ολόπλευρα καλλιεργημένου και ολοκληρωμένου ανθρώπου, κοινωνού και μέτοχου όλων των πτυχών του πολιτισμού (Ardoin, 2000, σ. 43, Σάλλα, 1996, σ.155).

Στο πλαίσιο αυτό η εικαστική αγωγή επεμβαίνει στο αναπτυσσόμενο άτομο σε τέσσερις κύριες κατευθύνσεις, βαθαίνοντας και διευρύνοντας την ικανότητά του:

α) Να χρησιμοποιεί τις εικαστικές μορφές, αποδίδοντας σε αυτές συγκεκριμένα νοήματα.

Το παιδί παρατηρεί τα υλικά και επεμβαίνει σ' αυτά με διάφορους τρόπους δημιουργώντας εικαστικές μορφές. Μέσα από την ενεργή δράση συνειδητοποιεί τις δυνατότητές του για έκφραση, αλλά και αναπτύσσει την επιθυμία του για δημιουργία. Κατανοεί ότι οι εικαστικές μορφές

που δημιουργεί συνδέονται με μια διανοητική επεξεργασία, έχουν νόημα και σημασία.

β) Να αντιλαμβάνεται το έργο τέχνης στο περιβάλλον του.

Σταδιακά αντιλαμβάνεται ότι υπάρχει στο περιβάλλον του μια μεγάλη ποικιλία εικαστικών μορφών, με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και λειτουργίες, που συνδέονται με διαφορετικές προσεγγίσεις και επιδιώξεις. Μπορεί να μάθει να διακρίνει και να συγκρίνει μορφικά στοιχεία, ποιότητες και νοήματα μέσα σε διαφορετικά έργα τέχνης, επιβεβαιώνοντας έτσι και τη γνησιότητα της δικής του καλλιτεχνικής προσπάθειας.

γ) Να κατανοεί τους λόγους δημιουργίας και το ρόλο του εικαστικού έργου.

Οι εικαστικές μορφές που δημιουργεί το παιδί το βοηθούν να εκφράσει τη στάση του απέναντι σε μια εμπειρία, ένα συναίσθημα, μια κατάσταση και να την ανακοινώσει στους άλλους. Ακόμη το βοηθούν να εκφράσει την ταυτότητά του, το γεγονός ότι είναι ένα ξεχωριστό άτομο, αλλά και το γεγονός ότι αποτελεί μέλος μιας κοινωνικής ομάδας. Η διαδικασία αυτή το φέρνει πιο κοντά στα δημιουργήματα των άλλων ανθρώπων, που ίσως εκφράζουν μια διαφορετική στάση ή θεώρηση της ζωής.

Αντιλαμβάνεται ακόμη ότι εμπλέκεται σε μια διαδικασία στην οποία και άλλοι άνθρωποι έχουν εμπλακεί, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι αυτοί μπορεί να ανήκουν σε διαφορετική ηλικία, πολιτισμό ή εποχή. Συνειδητοποιεί έτσι την εξέλιξη και τη συνέχεια της καλλιτεχνικής κληρονομιάς και τη σχέση της με το σύνολο της ανθρώπινης δραστηριότητας αλλά και τις κοινωνικές διαστάσεις της τέχνης.

δ) Να διαμορφώνει σταδιακά την προσωπική του στάση απέναντι στο εικαστικό έργο.

Η εμπλοκή του παιδιού με την καλλιτεχνική διεργασία και η αποδοχή της προσωπικής του εικαστικής έκφρασης το διευκολύνει να τοποθετείται άφοβα και ειλικρινά απέναντι στο έργο τέχνης. Έχει άλλωστε αποκτήσει τη δική του μικρή εμπειρία γύρω από τις δυσκολίες, την ικανοποίηση και το νόημα της διαδικασίας αυτής. Αντιλαμβάνεται ότι το εικαστικό έργο μπορεί να σχολιαστεί και ότι διαφορετικοί άνθρωποι ίσως τοποθετηθούν με διαφορετικό τρόπο απέναντι σ' αυτό. Η άποψή του επομένως μπορεί να διαφέρει από κάποιου άλλου κι ωστόσο να γίνεται αποδεκτή.

Αργότερα θα συνειδητοποιήσει τη διαφορά ανάμεσα στην προσωπική προτίμηση και την κριτική στάση. Θα συνειδητοποιήσει ακόμη ότι κάθε καλλιτεχνική δημιουργία έχει διάφορα επίπεδα νοήματος που μπορούν να βιωθούν με διάφορους τρόπους.

1.3. Δραστηριότητες τέχνης στην προσχολική ηλικία;

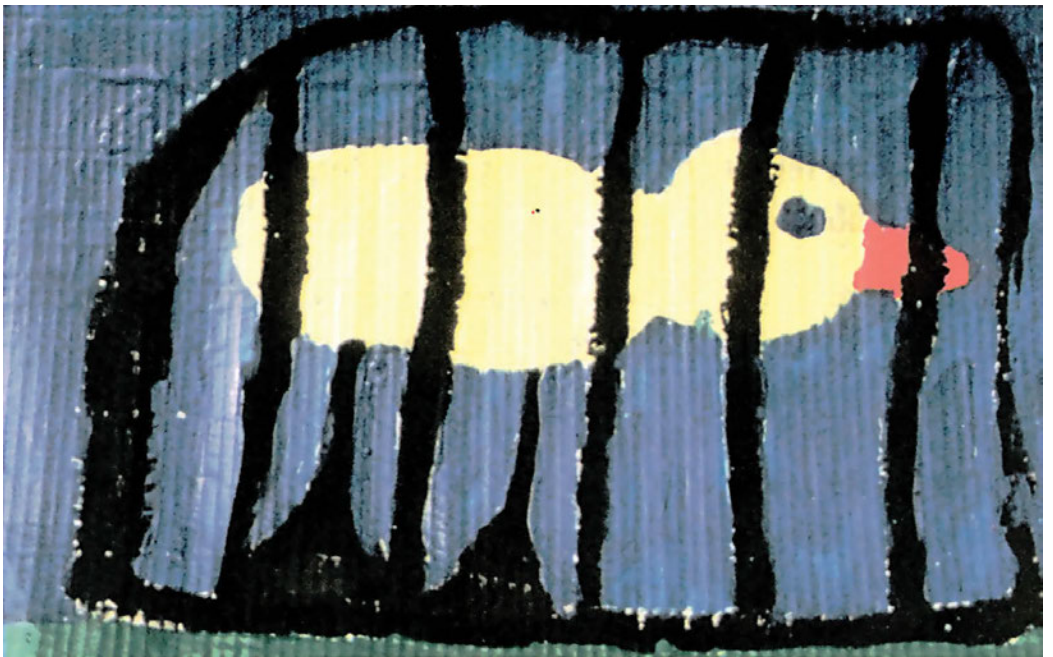
“Το παιδί βλέπει μόνο ένα μικρό τμήμα του κόσμου, αλλά βλέπει πολύ εντατικά.”
(Ερνστ Φίσερ, *Η αναγκαιότητα της τέχνης*)

Η νηπιακή ηλικία είναι κατάλληλη για την ανάπτυξη ενός προγράμματος εξοικείωσης με τις εικαστικές τέχνες. Τα μικρά παιδιά είναι ανοιχτά στην εμπειρία και πολύ δεκτικά στο να απορροφήσουν νέα ερεθίσματα. Νοιώθουν ευχαρίστηση όταν παρατηρούν, αγγίζουν και δημιουργούν, όταν εκφράζονται και επικοινωνούν. Ο αυθορμητισμός, η απορία και ο θαυμασμός τους απέναντι σε καταστάσεις και πράγματα, που για τους ενήλικες είναι δεδομένα, δημιουργούν ένα ιδιαίτερα πρόσφορο κλίμα.

Αυτό δε σημαίνει ότι η καλλιτεχνική καλλιέργεια των παιδιών αναβλύζει αβίαστα χωρίς καμία διαμεσολάβηση. Ένα κατάλληλα διαμορφωμένο περιβάλλον δημιουργεί τις απαραίτητες προϋποθέσεις ώστε η τάση αυτή να καλλιεργηθεί και να μεγιστοποιηθεί.

Ο βρεφονηπιακός σταθμός ή το νηπιαγωγείο αποτελούν τον πρώτο παιδαγωγικά σχεδιασμένο χώρο με τον οποίο έρχεται σε επαφή το παιδί. Μέσα σ' αυτόν αρχίζει να συντελείται στην προσωπικότητά του μια σημαντική αλλαγή, καθώς μετατρέπεται σταδιακά σε κοινωνικό ον με επίγνωση της ατομικής και κοινωνικής του ταυτότητας και της πολιτιστικής του κληρονομιάς. Ξεκινά έτσι μια πορεία γνωριμίας, αναζήτησης, κατανόησης και συμμετοχής σε ό,τι μπορεί να χαρακτηριστεί ανθρώπινος πολιτισμός, μια από τις σημαντικότερες πτυχές του οποίου είναι η τέχνη.

Φυσικά, σκοπός της εικαστικής αγωγής δεν είναι η μετατροπή των παιδιών της προσχολικής ηλικίας σε καλλιτέχνες - παραγωγούς έργων τέχνης. Στην τέχνη υπάρχει διάκριση μεταξύ της διαδικασίας και του τελικού αποτελέσματος. Ανεξάρτητα από τις όποιες ιδιομορφίες, που θα

Εργασίες με τέμπρες.

αναφερθούν στη συνέχεια, τα μικρά παιδιά εμπλέκονται σε μια διαδικασία που δεν είναι πολύ διαφορετική από εκείνη στην οποία εμπλέκονται οι ενήλικοι καλλιτέχνες: η παρατήρηση, η έρευνα και η δημιουργική έκφραση αποτελούν κοινά στοιχεία.

Τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας μπορούν λοιπόν να εμπλακούν στην καλλιτεχνική διεργασία, να κάνουν τις δικές τους καλλιτεχνικές ανακαλύψεις και να παίρνουν τις δικές τους καλλιτεχνικές αποφάσεις (Charpman, 1993, σ. 10). Μετατρέπουν σε εικόνες ό,τι τους υπαγορεύει η φαντασία και ταυτόχρονα το μοιράζονται με τους άλλους. Αυτές οι εικόνες τροφοδοτούνται από τα εξωτερικά ερεθίσματα, συνδέονται δηλαδή με τον πλούτο και την ποικιλία των βιωμάτων τους.

Με τις εικαστικές δραστηριότητες τα παιδιά μπορούν να βοηθηθούν ώστε σταδιακά να οργανώσουν τις εντυπώσεις τους, να επεξεργαστούν τα συναισθήματά τους, να αφομοιώσουν τις εμπειρίες τους, να πλουτίσουν και να διευρύνουν την παρατηρητικότητα, τη γνώση, τη φαντασία και τη δημιουργικότητά τους.

Στο σημείο αυτό αναδεικνύεται ο ιδιαίτερα σημαντικός ρόλος του παιδαγωγού. Η πρόκληση την οποία αντιμετωπίζει είναι ακριβώς η ευθύνη της καλλιέργειας γόνιμου εδάφους που να διευκολύνει αυτή την πρώιμη αλλά αποφασιστική επαφή με το φαινόμενο της τέχνης.

1.4. Ο ρόλος της εικαστικής αγωγής στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού

Το μικρό παιδί είναι ένα αναπτυσσόμενο άτομο που εξελίσσεται σωματικά, συναισθηματικά, νοητικά, κοινωνικά, γνωστικά, γλωσσικά, αισθητικά. Αυτοί οι τομείς είναι άρρηκτα συνδεδεμένοι μεταξύ τους και η ανάπτυξη σε έναν τομέα επηρεάζεται από την ανάπτυξη στους υπόλοιπους (Ντολιοπούλου, 1999, σ. 131).

Συχνά, για χάρη της ανάλυσης, το παιδί μοιάζει να τεμαχίζεται σε αναπτυξιακά μέρη, όπως με παρόμοιο τρόπο και η γνώση κατακερματίζεται σε ενότητες εξειδίκευσης. Σκοπός ενός κατάλληλα σχεδιασμένου παιδαγωγικού περιβάλλοντος είναι η ολόπλευρη και ισόρροπη ανάπτυξη και καλλιέργεια του παιδιού.

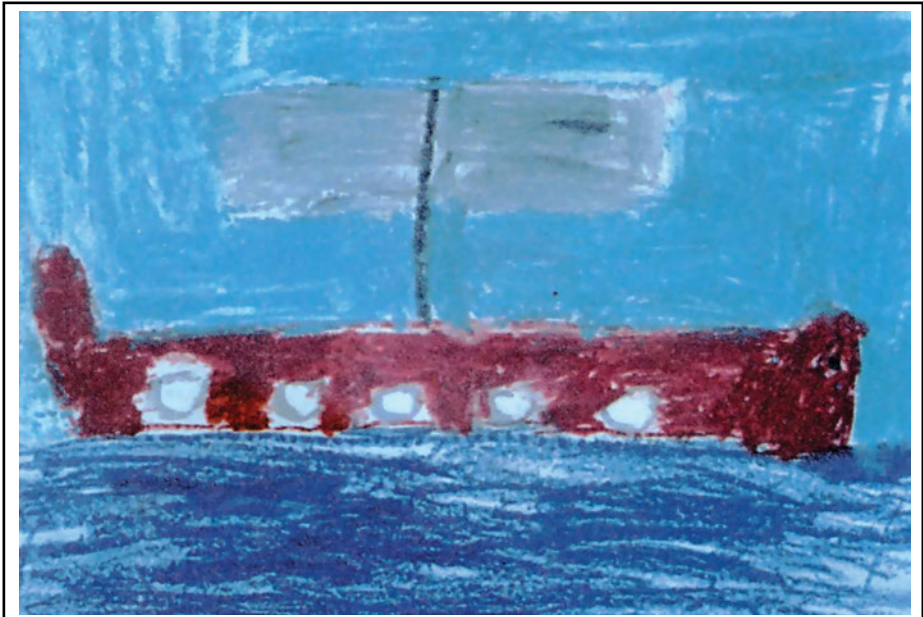
Η εικαστική αγωγή δε μπορεί να έχει νόημα έξω απ' αυτό το ολικό μοντέλο που δε διαχωρίζει και δεν ιεραρχεί τις διάφορες πτυχές της ανάπτυξης και της γνώσης. Οι εικαστικές δραστηριότητες δε συμβάλλουν μόνο στον τομέα της αισθητικής ανάπτυξης, όπως ήδη έχει αναφερθεί, αλλά υποβοηθούν τα νήπια σε όλους τους τομείς της ανάπτυξής τους.

● **Εικαστικές δραστηριότητες και σωματική ανάπτυξη:**

Όλες οι μεγάλες και μικρές κινήσεις που απαιτούνται στις εικαστικές δραστηριότητες βοηθούν την ανάπτυξη της λεπτής και αδρής κινητικότητας. Τα παιδιά μουτζουρώνουν, πλάθουν, κόβουν, τρυπούν, κολλούν συμμετέχοντας με ολόκληρο το σώμα τους στη διαδικασία αυτή. Με το χειρισμό των εργαλείων και τη διαμόρφωση των υλικών αντιλαμβάνονται τις δυνατότητες του σώματός τους και αποκτούν επιδεξιότητα και συντονισμό της οπτικής αντίληψης με τις λεπτές κινήσεις των χεριών και των δακτύλων.

● **Εικαστικές δραστηριότητες και συναισθηματική ανάπτυξη:**

Το παιδικό ιχνογράφημα είναι γεμάτο από προσωπικά νοήματα που αποκρυσταλλώνουν συναισθήματα και ο έμπειρος παιδαγωγός μπορεί να αντλήσει από αυτό χρήσιμες πληροφορίες. Με μη λεκτικό τρόπο τα

Εργασία με κηρομπογιές.

Εργασία με κηρομπογιές.

παιδιά τοποθετούνται ευκολότερα απέναντι σε εμπειρίες και καταστάσεις για τις οποίες θα ήταν πολύ δύσκολο να μιλήσουν. Με τη βοήθεια της φαντασίας μπορούν να εκφράσουν επιθυμίες ή φόβους για ό,τι μπορεί να συμβεί ή συμβαίνει στην πραγματικότητα. Ακόμη και αρνητικά συναισθήματα μπορούν να γίνουν μέσα από την τέχνη τους αποδεκτά στους άλλους.

Η επαφή με την τέχνη είναι μια ευχάριστη, ανοιχτή και ελεύθερη δραστηριότητα. Όλα τα παιδιά και όχι λίγα “προικισμένα” αισθάνονται ικανοποίηση συμμετέχοντας σε μια διαδικασία απαλλαγμένη από την έννοια του “σωστού” και του “λάθους”, που οδηγεί πάντοτε σε ένα θετικό αποτέλεσμα. Όλα μπορούν να εκφράσουν με το δικό τους τρόπο ό,τι έχει γι’ αυτά προσωπική σημασία. Η αποδοχή αυτής της εξωτερίκευσης κάνει τα παιδιά να νοιώθουν καλά με τον εαυτό τους και ενισχύει την αυτοεικόνα και την αυτοπεποίθησή τους.

● *Εικαστικές δραστηριότητες και κοινωνική ανάπτυξη:*

Οι εικαστικές δραστηριότητες βοηθούν τα παιδιά να αποκτήσουν αυτογνωσία και διευκολύνουν τη συνάντησή τους με τους άλλους. Μέσα

από τη δική τους δράση αντιλαμβάνονται ποιες είναι οι προτιμήσεις τους και τι μπορούν να καταφέρουν να κάνουν. Με την επαφή τους με τις δημιουργίες των συνομηλίκων τους συνειδητοποιούν ότι κάθε άνθρωπος έχει έναν ιδιαίτερο και μοναδικό τρόπο να σκέπτεται, να αισθάνεται και να εκφράζεται καλλιτεχνικά.

Με τις συλλογικές εικαστικές δραστηριότητες συνειδητοποιούν ακόμη περισσότερο την παρουσία του άλλου, αφού συμπράττουν μαζί του για την επίτευξη ενός κοινού σκοπού. Αποδέχονται και μοιράζονται κοινούς στόχους, κανόνες, μέσα και μεθόδους εργασίας, γεγονός που συμβάλλει στο να αισθάνονται χρήσιμα μέλη της ομάδας.

Η επαφή με την τέχνη των ενηλίκων ολοκληρώνει αυτή την επικοινωνία. Ζώντας το παιδί σε έναν κόσμο έτοιμων προϊόντων και δομών πρέπει να βοηθηθεί ώστε να καταλάβει ότι το έργο τέχνης είναι προϊόν ανθρώπινου μόχθου και δημιουργήθηκε προκειμένου να εξυπηρετήσει κάποιο σκοπό. Κάθε λαός, εποχή και πολιτισμός έχει τη δική του ταυτότητα και εικαστική έκφραση με ιδιαίτερα γνωρίσματα και χαρακτηριστικά. Αναπτύσσεται έτσι ένα πνεύμα αποδοχής και φιλίας με τα καλλιτεχνικά προϊόντα όχι μόνο της χώρας, του πολιτισμού και της εποχής τους, αλλά και των άλλων χωρών, πολιτισμών και εποχών.

● *Εικαστικές δραστηριότητες και γνωστική ανάπτυξη:*

Τα παιδιά, όπως και οι ενήλικες, αντιλαμβάνονται και γνωρίζουν περισσότερα πράγματα απ' όσα μπορούν να εκφράσουν με λεκτικό τρόπο. Οι εικαστικές δραστηριότητες είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικές σχετικά με το τι αντιλαμβάνεται και γνωρίζει ένα παιδί, αλλά και διευρύνουν την αντίληψη και τις γνώσεις του. Το πλήθος των λεπτομερειών που αποτυπώνονται σε ένα παιδικό ιχνογράφημα συναρτάται και με ένα σύνολο πληροφοριών γύρω από ένα θέμα. Καθώς τα παιδιά έρχονται σε επαφή με την τέχνη εξερευνούν το περιβάλλον τους, μαθαίνουν τα διάφορα εργαλεία και τη χρήση τους, τα υλικά και τα φυσικά τους γνωρίσματα, αντλούν πληροφορίες γι' άλλους ανθρώπους, πολιτισμούς και εποχές. Κάθε εικαστική δραστηριότητα περιέχει γνώση αλλά και την εμπλουτίζει με έναν ευχάριστο και αβίαστο τρόπο, αναπτύσσοντας έτσι μια θετική στάση απέναντι στη μάθηση.

● *Εικαστικές δραστηριότητες και γλωσσική ανάπτυξη:*

Σύμφωνα με τις σύγχρονες προσεγγίσεις η γλωσσική ανάπτυξη επιτυγχάνεται καλύτερα όταν στηρίζεται σε πραγματικές συνθήκες επικοινωνίας με λειτουργικούς στόχους (Κονδύλη 2000, σ. 7). Οι εικαστικές δραστηριότητες προσφέρουν αυτή την ευκαιρία καθώς συνδέονται αναπόσπαστα με τη γλώσσα. Το παιδί νοιώθει μια βαθιά ανάγκη να μιλήσει για το δημιούργημά του, να το κάνει προσιτό συμπληρώνοντάς το με το λόγο. Θα ονομάσει ένα ίχνος που άφησε στο χαρτί ακόμη και όταν αυτό δεν είναι αναγνωρίσιμο στους άλλους. Επιστρατεύει τη γλώσσα προκειμένου να ανακοινώσει την ιδέα του, αλλά και για να αφηγηθεί μια μικρή ιστορία γύρω από κάτι που ζωγράφισε.

Πολλές είναι οι δυνατότητες σύνδεσης των εικαστικών δραστηριοτήτων με την ανάπτυξη της ικανότητας χειρισμού της γλώσσας. Το παιδί μπορεί να εικονογραφήσει μια ιστορία, ένα μικρό ποίημα ή να αντικαταστήσει λέξεις με σχέδια σε μια φράση παίζοντας ταυτόχρονα με το λόγο και τις εικόνες (Αναγνωστόπουλος, 1988 - Κουκουλομμάτης, 1993). Ακόμη μπορεί να ακολουθήσει και να μεταδώσει στους άλλους κάποιες τεχνικές οδηγίες, να περιγράψει και να σχολιάσει ένα έργο τέχνης. Μέσα από αυτές τις προσπάθειες οργανώνει τη λεκτική του έκφραση, εμπλουτίζει το λεξιλόγιό του αλλά και συνδέει τη γλώσσα με έναν άλλον κώδικα επικοινωνίας που είναι οπτικός.

● *Εικαστικές δραστηριότητες και ανάπτυξη της δημιουργικότητας:*

Με τον όρο δημιουργία εννοούμε τη διαδικασία εκείνη με την οποία παρουσιάζεται μια σκέψη, υλοποιείται μια ιδέα. Το προϊόν αυτής της διαδικασίας, αποτέλεσμα έμπνευσης και προσπάθειας, είναι το δημιούργημα. Κάθε δημιούργημα σχετίζεται με την κάλυψη κάποιας ανάγκης, με την ανάδειξη ή επίλυση κάποιου προβλήματος. Όλοι οι άνθρωποι διαθέτουν, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, την ικανότητα να εντοπίζουν και να λύνουν προβλήματα, να οργανώνουν τις εμπειρίες τους και να δημιουργούν νέες ιδέες, τύπους και μορφές, που δε συγκλίνουν πάντοτε με τα “συνηθισμένα” και “κανονικά” μοντέλα. Αυτή την ικανότητα εντοπισμού, ανάδειξης ή επίλυσης προβλημάτων, παραγωγής νέων προσεγγίσεων, ιδεών και μορφών, μπορούμε να ονομάσουμε, πολύ γενικά, ως δημιουργικότητα.

Αν και η δημιουργικότητα δεν αποτελεί ένα ιδιαίτερο χάρισμα που κάποιοι το διαθέτουν και κάποιοι όχι, λίγοι ενήλικες πιστεύουν ότι είναι δημιουργικοί. Συνήθως η στενή προσέγγιση της έννοιας της δημιουργικότητας με βάση τη σημασία του τελικού αποτελέσματος και μόνο την περιορίζει σε μικρό κύκλο “ταλαντούχων” ανθρώπων. Όμως όλοι μπορούν να εμπλακούν σε δημιουργικές διαδικασίες, να ακολουθήσουν ένα “μη-συμβατικό” τρόπο σκέψης, να ξεπερνούν τις υπάρχουσες πληροφορίες, να συνδυάζουν παλιές και νέες εμπειρίες, να αντιλαμβάνονται καταστάσεις με νέους τρόπους (Scirtmacher, 74, 75).

Η δημιουργικότητα ως στάση εμφανίζεται στη βρεφική ακόμη ηλικία και διευρύνεται καθώς τα παιδιά ανακαλύπτουν και εξερευνούν τον κόσμο γύρω τους, καθώς δοκιμάζουν το περιβάλλον τους και βελτιώνουν τις ικανότητές τους, καθώς αντιλαμβάνονται και λύνουν προβλήματα μέσω της δοκιμής και του λάθους.

Σταδιακά η πορεία αυτή μάλλον ανακόπτεται. Η προσαρμογή σε ένα οργανωμένο περιβάλλον προϋποθέτει μια συγκεκριμένη “αποδεκτή” συμπεριφορά, αλλά και καλλιιεργεί κυρίως ένα συγκεκριμένο τρόπο σκέψης. Συνήθως τα παιδιά καλούνται να τοποθετηθούν σε σχέση με κάποιο προκαθορισμένο ερώτημα απέναντι στο οποίο υπάρχει μία και μοναδική “σωστή” απάντηση. Αυτή η σκέψη στηρίζεται κατά πολύ στη μνήμη και βασίζεται κυρίως στις ήδη υπάρχουσες γνώσεις. Όμως η γέννηση μιας ιδέας μπορεί να εξαρτάται ελάχιστα από τις γνωστές πληροφορίες. Γύρω από ένα πρόβλημα μπορεί να αναδυθεί ένα πλήθος από αναζητήσεις και λύσεις εξίσου ενδιαφέρουσες.

Η δημιουργικότητα είναι μια ανθρώπινη ικανότητα και επομένως μπορεί να διευρυνθεί με την εξάσκηση. Η φαντασία είναι στενά συνδεδεμένη μαζί της. Τα άτομα που μπορούν να χρησιμοποιήσουν τη φαντασία τους, ώστε να δώσουν μορφή και σχήμα στα συναισθήματα και στις συγκινήσεις τους είναι δημιουργικά (Σάλλα 1996, 110). Και η φαντασία είναι μια ικανότητα αναπτυσσόμενη, επομένως εμπλουτίζεται και διευρύνεται με την παροχή των κατάλληλων ευκαιριών.

Η επαφή με τις εικαστικές τέχνες παρέχει στα παιδιά τις ευκαιρίες να αξιοποιήσουν τις δυνατότητες και τις ιδέες τους παράγοντας μορφές που χαρακτηρίζονται από πρωτοτυπία στη σύλληψη και στην εκτέλεση, αναπτύσσοντας τη δημιουργικότητα και τη φαντασία τους. Η μετατροπή

μιας ιδέας σε εικαστική μορφή είναι μια διαδικασία που στηρίζεται στην οργάνωση, στο σχεδιασμό, στην προσαρμογή, στην κρίση. Στην καλλιτεχνική διαδικασία συνεχώς ανακύπτουν προβλήματα που απαιτούν λύσεις. Κάθε ένας μπορεί να αντιμετωπίσει διαφορετικά προβλήματα και να δώσει διαφορετικές λύσεις. Στην τέχνη είναι αποδεκτοί διάφοροι τρόποι σκέψης και δράσης. Υπάρχουν πάντοτε νέοι και πρωτότυποι τρόποι στην πραγμάτευση ενός θέματος, όπως και στη χρήση και στο χειρισμό ακόμη και των πιο συνηθισμένων εργαλείων και υλικών.

Η έννοια της πρωτοτυπίας στο παιδικό εικαστικό δημιούργημα είναι προτιμότερο να προσδιορίζεται με βάση την προσωπική σημασία και να εξατομικεύεται. Η αξία μιας προσωπικής ανακάλυψης του παιδιού δε μειώνεται επειδή κάποιος άλλος έφθασε στο ίδιο αποτέλεσμα πριν από αυτό. Αντίθετα διευρύνεται καθώς γίνεται αντιληπτό ότι ο ανθρώπινος πολιτισμός είναι αποτέλεσμα μιας συλλογικής προσπάθειας στην οποία ο κάθε ένας μετέχει με τη δική του, μικρή ή μεγάλη, συνεισφορά. Η ικανοποίηση προκύπτει από τη συμμετοχή σ' αυτή τη δημιουργική διαδικασία και όχι μόνο από το τελικό αποτέλεσμα.

1.5. Το παιδικό ιχνογράφημα

Οι εικαστικές δημιουργίες των παιδιών παρουσιάζουν χαρακτηριστικές ιδιαιτερότητες σε σχέση με αυτές των ενηλίκων. Πολυάριθμες είναι οι θεωρίες και οι ερμηνείες που έχουν δοθεί στην προσπάθεια να διερευνηθούν και να μελετηθούν τα γνωρίσματα, ο ιδιαίτερος χαρακτήρας και η εξέλιξη του παιδικού ιχνογραφήματος σε συνάρτηση με την ηλικία. Ψυχολόγοι, παιδαγωγοί και εικαστικοί καλλιτέχνες, ξεκινώντας από διαφορετικές αφετηρίες, θεωρούν τις σχεδιαστικές παραγωγές των παιδιών ως μια θεμελιώδη και ιδιαίτερα αποκαλυπτική δραστηριότητα (Milner, 1998, Μπέλλας, 2000, Τόμας, 1997).

Η αναπαραστατική ικανότητα των παιδιών ακολουθεί μια σταδιακή εξελικτική πορεία από τις απλούστερες μορφές προς τις συνθετότερες (Σάλλα, 1996, σσ 90 - 104).

● Προσχεδιαστική περίοδος

Καθώς οι αντιληπτικές ικανότητες του βρέφους αναπτύσσονται, έρχεται σε επαφή και σε επικοινωνία μέσω των αισθήσεων με τον κόσμο που το περιβάλλει. Η επαφή με τα διάφορα αντικείμενα καθημερινής χρήσης αποτελεί την αφορμή για τις πρώτες προσπάθειες διερεύνησης του εξωτερικού κόσμου. Αγγίζει και δοκιμάζει οτιδήποτε του είναι προσιτό, ανακατεύει και πασαλείβεται με τη τροφή του. Στην προσχεδιαστική αυτή περίοδο το παιδί δεν έχει συνειδητοποιήσει ακόμη ότι το μολύβι είναι ένα εργαλείο που αφήνει ίχνη.

● Τα πρώτα μουντζουρώματα

Προϋπόθεση για ν' αρχίσει το παιδί να μουντζουρώνει είναι κάποιος να το εφοδιάσει με ένα μολύβι και ένα χαρτί και να του δείξει τη διαδικασία. Οι πρώτες άτακτες γραμμές εμφανίζονται στην ηλικία των 12 μηνών περίπου και μετατρέπονται, μέχρι τα 2 χρόνια, σε συνεχή κυκλικά γραμμικά ίχνη.

Τα πρώτα μουντζουρώματα συνδέονται με τη χαρά της κίνησης που ολοκληρώνεται αργότερα με τη ικανοποίηση του παιδιού από την παρατήρηση του ίχνους που αφήνει σε μια επιφάνεια. Πολλά από αυτά γίνονται πάνω σε επιφάνειες χρήσιμες για τον ενήλικο, σε μια συμβολική κατάληψη του κόσμου του (Μερεντιέ, 1981, σ. 23).

Το μουντζούρωμα εξελίσσεται καθώς το παιδί προοδευτικά αποκτά έλεγχο πάνω στην κινησιακή του δραστηριότητα. Στο στάδιο αυτό παρατηρεί με προσοχή τα ίχνη που μπορεί να δημιουργήσουν άλλοι και προσπαθεί να μιμηθεί τις κινήσεις τους. Παρατηρεί ακόμη προσεκτικά κάθε είδους εικόνα και ενθουσιάζεται να δίνει ονόματα χρησιμοποιώντας τις αναδυόμενες γλωσσικές του ικανότητες.

● Βασικές μορφές

Στις πρώτες παραγωγές διατηρείται ο δυναμισμός της κίνησης που τις δημιούργησε. Συνεπαρμένο από αυτή την κιναισθητική δραστηριότητα το παιδί δεν είναι σε θέση να απαντήσει σε ερωτήσεις για το περιεχόμενο του έργου του. Από τα 2 χρόνια περίπου η γραμμή παύει να είναι

συνεχής, ο ρυθμός επιβραδύνεται και το μολύβι ανασηκώνεται από το χαρτί έτσι ώστε αρχίζουν να εμφανίζονται απλές μεμονωμένες μορφές. Οι βασικές αυτές μορφές τοποθετούνται στη ζωγραφική επιφάνεια χωρίς εμφανή σχέση μεταξύ τους. Τώρα το παιδί είναι σε θέση να αντιγράψει απλά σχήματα βελτιώνοντας την τεχνική του.

Ταυτόχρονα ξεκινάει ένα συμβολικό παιχνίδι φαντασίας. Σταδιακά συνδέει τα σχήματα που παράγει με αντικείμενα του περιβάλλοντός του και τα ονομάζει, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι και αναγνωρίσιμα από το θεατή. Ένας κύκλος ή ένας σταυρός μπορεί να ονομαστεί ανάλογα άνθρωπος, ελέφαντας ή δέντρο, εξάλλου η ονοματοδοσία αυτή μπορεί να αλλάξει κατά τη διαδικασία.

● *Εμφάνιση των πρώτων συμβόλων*

Στα 3 με 4 χρόνια κυριαρχούν τα κυκλικά σχήματα που αρχίζουν να γίνονται αναγνωρίσιμα και να παίρνουν τη μορφή ανθρώπου ή ζώου. Γραμμές που προστίθενται σε ένα κύκλο μπορεί να γίνουν πόδια ή ακτίνες του ήλιου. Καθώς η ικανότητα του παιδιού να εκφράζεται λεκτικά εξελίσσεται, συνδέει τη ζωγραφιά του με μια μικρή αφήγηση. Την ίδια περίοδο μιμούμενο τους ενήλικες παράγει μια φανταστική γραφή, που μοιάζει με δόντια πριονιού, έχοντας συνείδηση ότι θέλει να μεταφέρει κάποιο μήνυμα.

Προοδευτικά αποκτά την ικανότητα για συνθετότερα σχέδια και κατορθώνει -περίπου στα 4 χρόνια- να συνδυάζει φιγούρες σε στοιχειώδεις σκηνές. Οι μουτζούρες των πρώτων χρόνων τώρα εντάσσονται στη ζωγραφιά και γίνονται μαλλιά ή καπνός στην καμινάδα του σπιτιού.

Σταδιακά κατορθώνει να δημιουργήσει τα δικά του σχέδια - σύμβολα για να απεικονίσει σχεδόν οτιδήποτε. Η ίδια βασική μορφή χρησιμοποιείται για όλους τους ανθρώπους, για όλα τα καράβια, για όλα τα σπίτια. Κάποιες φορές δηλώνει προκαταβολικά αυτό που πρόκειται να σχεδιάσει, μπορεί όμως και να μην ενδιαφέρεται καθόλου για το νόημα των μορφών που δημιουργεί. Απορροφημένο από το χειρισμό των εργαλείων και των υλικών, αντλεί χαρά από τη διαδικασία παρά από το τελικό αποτέλεσμα.

● Αρχή της εκφραστικότητας

Στην ηλικία των 5 - 6 ετών συνδυάζει τα σχήματα σε συνθετότερες σκηνές αντλώντας θέματα από το άμεσο περιβάλλον του. Μια έντονη εικόνα ή μια εμπειρία που βίωσε μπορεί να γίνει αφορμή για μεγάλη σειρά ιχνογραφημάτων. Τώρα είναι σε θέση να επιλέξει το θέμα του από την αρχή. Μπορεί ακόμη να αντιγράψει με σχετική πιστότητα απλά υποδείγματα, ενώ εκδηλώνει και ένα πρώτο ενδιαφέρον για τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να επιτύχει κάποιο αποτέλεσμα.

Ωστόσο, βρίσκει το δικό του τρόπο προκειμένου να επιλύσει ένα γραφικό πρόβλημα. Πρόσωπα και πράγματα απεικονίζονται μετωπικά με λεπτομέρειες που το παιδί θεωρεί χαρακτηριστικές, χωρίς να ενδιαφέρεται για τις αναλογίες και την πραγματική σημασία τους. Ένα σπίτι ή ένα κουτί μπορεί να σχεδιαστεί με διαφάνεια έτσι ώστε να φανεί το περιεχόμενό του ή ένα αντικείμενο που βρίσκεται πίσω από κάποιο άλλο μπορεί να σχεδιαστεί πάνω από αυτό.

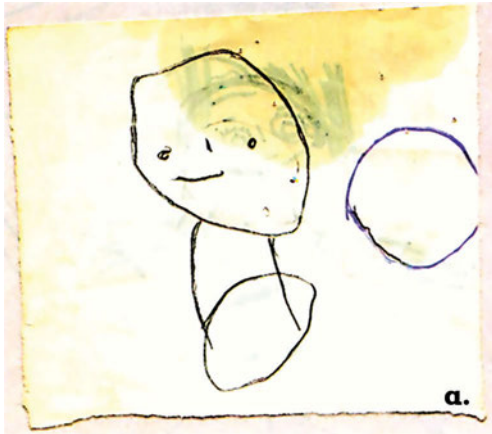
Η ιχνογραφική ικανότητα του παιδιού αποκτά ολοένα και πιο προσωπικό χαρακτήρα σύμφωνα με τα δικά του “εσωτερικά πρότυπα”. Ζωγραφίζει σύμφωνα με ό,τι αισθάνεται ή σκέπτεται σε σχέση με κάποιο αντικείμενο. Ανάλογα με την προσωπική σημασία μπορεί να παραποιήσει, να υπερτονίσει ή να απαλείψει στοιχεία, ενώ το χρώμα χρησιμοποιείται με μη ρεαλιστικό τρόπο.

● Προσπάθειες για οπτικό ρεαλισμό

Με τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης ο υποκειμενισμός υποχωρεί. Από τα 7 χρόνια και μετά στο παιδικό σχέδιο αποτυπώνεται μια προσπάθεια παρατήρησης και φωτογραφικής απόδοσης του εξωτερικού κόσμου. Σχήματα και σύμβολα είναι πλέον αναγνωρίσιμα και το παιδί δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το πώς φαίνονται οι σχεδιαστικές του προσπάθειες στους άλλους. Η ανθρώπινη φιγούρα αποτελείται από γεωμετρικά σχήματα που συνεχώς τελειοποιούνται και εμπλουτίζονται με λεπτομέρειες.

Η ένταξη στο σχολικό χώρο μετατρέπει το σχέδιο από απλή ευχαρίστηση σε “σχολική δραστηριότητα”, υποταγμένη σε κανόνες και περιορισμούς που προέρχονται από τον κόσμο των ενηλίκων. Στις συνθέσεις

εμφανίζονται στοιχεία και επιρροές από εικονογραφήσεις βιβλίων ή την τηλεόραση. Η πρωτοτυπία, η συμβολική και η εκφραστική δύναμη μειώνονται καθώς οι επιδράσεις του πολιτισμικού περιβάλλοντος αποτυπώνονται ολοένα και περισσότερο στο παιδικό ιχνογράφημα.

Το παιδικό ιχνογράφημα εξελίσσεται από τις πιο απλές σε συνθετότερες μορφές. Τα σχέδια έγιναν από το ίδιο παιδί, τη Σοφία, σε διαφορετική ηλικία: α. δύο ετών, β. τριών ετών, γ. τεσσάρων ετών, δ. πέντε ετών.

Οι εικαστικές τέχνες αποτελούν ένα σημαντικό τμήμα του ανθρώπινου πολιτισμού και η εξοικείωση με αυτές μπορεί να αρχίσει από την πολύ μικρή ηλικία. Ένα κατάλληλα σχεδιασμένο παιδαγωγικό περιβάλλον οφείλει να προσφέρει τη δυνατότητα στο αναπτυσσόμενο άτομο να βιώσει ουσιαστικά το φαινόμενο της τέχνης και να το εντάξει συνολικότερα στις εμπειρίες της ζωής του.

Η εικαστική αγωγή αναπτύσσει την ικανότητα του παιδιού να εκφράζεται χρησιμοποιώντας τις εικαστικές μορφές, πλουτίζοντας την παρατηρητικότητα, τη φαντασία και τη δημιουργικότητά του, αλλά και το βοηθά να αντιλαμβάνεται, να αξιολογεί και να συνειδητοποιεί το ρόλο και τις ποικίλες διαστάσεις της τέχνης. Οι εικαστικές δραστηριότητες ασκούν επίδραση στα νήπια σε όλους τους τομείς της ανάπτυξής τους υποβοηθώντας τα να εξελιχθούν σωματικά, συναισθηματικά, κοινωνικά, γλωσσικά, γνωστικά, αισθητικά.

Το παιδικό ιχνογράφημα παρουσιάζει χαρακτηριστικές ιδιαιτερότητες σε σχέση με την τέχνη των ενηλίκων και η εξέλιξή του συνδέεται με τη συνολική εξέλιξη του παιδιού, που συναρτάται με την ηλικία.

Ερωτήσεις

- Ποιος είναι ο σκοπός της εικαστικής αγωγής;
- Με ποιο τρόπο η εικαστική αγωγή συμβάλλει στους διάφορους τομείς της ανάπτυξης του παιδιού;
- Ποιες ικανότητες του παιδιού εξελίσσονται επηρεάζοντας τις σχεδιαστικές του δυνατότητες;
- Πώς εξελίσσεται το παιδικό ιχνογράφημα σε σχέση με την ηλικία;

Προτεινόμενες εργασίες και δραστηριότητες

- Οι μαθητές-τριες μπορούν να θυμηθούν και να σχολιάσουν την προσωπική τους εμπειρία από τη διδασκαλία της τέχνης στο σχολικό χώρο. Με βάση αυτή την εμπειρία συζητούν και διατυπώνουν προτάσεις για τον τρόπο λειτουργίας του εργαστηρίου των εικαστικών. Στη συνέχεια μπορούν να συζητήσουν τους λόγους εκείνους τους οποίους οι ίδιοι, ως μελλοντικοί παιδαγωγοί της πρώιμης παιδικής ηλικίας, θεωρούν σημαντικούς προκειμένου να εξοικειώσουν τα μικρά παιδιά με τις εικαστικές τέχνες.
- Συλλέγουν δείγματα παιδικών ιχνογραφημάτων από το άμεσο περιβάλλον τους και σχολιάζουν τα χαρακτηριστικά τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

2.1. Το εικαστικό έργο - ένας τρόπος οπτικής επικοινωνίας

“Η τέχνη είναι το απαραίτητο μέσο για το βύθισμα του ατόμου στο σύνολο. Αντανακλά την άπειρη ικανότητά του για συνένωση, την ικανότητά του να συμμερίζεται εμπειρίες και ιδέες”
(Ερνστ Φίσερ, *Η αναγκαιότητα της τέχνης*)

Αυτή η πρωταρχική ανάγκη του ανθρώπου για επικοινωνία, μέσα από τη συμμετοχή του στα βιώματα και τις εμπειρίες των άλλων, ίσως αποτελεί το σημείο εκκίνησης προκειμένου να προσεγγισθούν τα βαθύτερα ερωτήματα για τις αιτίες που γέννησαν το φαινόμενο της τέχνης. Όσον αφορά στις εικαστικές τέχνες η επικοινωνία αυτή είναι οπτική. Η τέχνη ξεκινάει από τις αισθήσεις και απευθύνεται πρώτα απ’ όλα σε αυτές και κύρια βάση της εικαστικής αισθητικής εμπειρίας είναι η όραση.

2.2. Μορφή και περιεχόμενο στο εικαστικό έργο

Το εικαστικό έργο είναι αποτέλεσμα μιας διαδικασίας μορφοποιητικής, δηλαδή μιας διαδικασίας με την οποία η ύλη μετασχηματίζεται σε συγκεκριμένη εικαστική μορφή. Σχήματα, χρώματα, όγκοι, υλικά ενώνονται συνθέτοντας ένα ενιαίο σύνολο. Μορφικά στοιχεία είναι εκείνα που δίνουν ορατή μορφή, υλική υπόσταση στο εικαστικό έργο. Σύνθεση είναι η οργανωμένη διάταξη των μορφικών στοιχείων σε ενιαίο εικαστικό σύνολο.

Η εικαστική μορφή δεν είναι ένας αυτοσχεδιασμός με την ύλη, μια δεξιοτεχνία που υπάρχει μόνο για τον εαυτό της χωρίς κανένα σκοπό. Η μορφή είναι μια “εμπειρία αποκρυσταλλωμένη”, γεμάτη νοήματα και ση-

μασίες, καθώς η τέχνη αναζητά και εκφράζει τη βαθύτερη σχέση μεταξύ του ανθρώπου και του κόσμου: “Για να είναι κανείς καλλιτέχνης πρέπει να συλλαμβάνει, να συγκρατεί και να μεταμορφώνει την εμπειρία σε μνήμη, τη μνήμη σε έκφραση, την ύλη σε μορφή” (Φίσερ 1977, σ. 8).

Μέσα από αυτή τη μορφοποιητική διαδικασία, ο καλλιτέχνης επεξεργάζεται την εμπειρία του, προσπαθεί να την κατανοήσει, τη βαθαίνει και τοποθετείται απέναντι σ’ αυτήν. Κάθε λοιπόν μορφή έχει περιεχόμενο καθώς εμπεριέχει την επεξεργασία μιας ιδέας, μιας σκέψης και προέρχεται από μια διανοητική επεξεργασία. Αυτό δε σημαίνει ότι η μορφή είναι απλό ένδυμα του περιεχομένου (Καλλέργης, 1995, σσ. 49 - 50). Όλα τα στοιχεία μιας εικαστικής μορφής συμβάλλουν στην ανάδειξη του βαθύτερου περιεχομένου της. Επομένως, η αναζήτηση του νοήματος του εικαστικού έργου προϋποθέτει την αναζήτηση του νοήματος όλων των στοιχείων που το αποτελούν.

Κάθε εικαστική μορφή είναι διαποτισμένη από την ατμόσφαιρα μιας περιόδου και μιας προσωπικότητας. Στη διάρκεια του χρόνου οι παλιές σημασίες μπορεί να υποχωρήσουν και να δώσουν τη θέση τους σε καινούρια νοήματα. Συχνά ένα νέο περιεχόμενο μπορεί να εκφραστεί με παλιές μορφές ή να αποδοθεί σε προϋπάρχουσες μορφές ένα νέο περιεχόμενο. Έτσι, η ποικιλία της εικαστικής έκφρασης μπορεί να προσεγγιστεί είτε σαν ποικιλία μορφών πάνω στο ίδιο νόημα είτε σαν ποικιλία νοημάτων πάνω στην ίδια μορφή (Focillon, 1982, σ. 16).

2.3. Θεματικό υλικό και τρόποι εικαστικής έκφρασης

Ο φυσικός κόσμος, το κατασκευασμένο περιβάλλον, η καθημερινή εμπειρία, ιστορικά γεγονότα, μύθοι, φανταστικές σκηνές αλλά και αφηρημένες έννοιες μπορούν να αποτελέσουν την αφορμή για τη δημιουργία ενός εικαστικού έργου. Όλα αυτά αποτελούν τις πηγές απ’ όπου οι καλλιτέχνες μπορούν να αντλήσουν το θεματικό τους υλικό.

Το περιεχόμενο του εικαστικού έργου είναι ασύγκριτα ευρύτερο από το θέμα και αφορά ταυτόχρονα όχι μόνο το τι αλλά και το πώς προσεγγίζεται. Ακόμη και όταν το θέμα φαίνεται να είναι περιοριστικό, όπως ένα απλό αντικείμενο καθημερινής χρήσης, υπάρχουν πολλοί τρόποι πραγμάτευσής του. Φυσικά η προσέγγιση ενός θέματος μπορεί να είναι τόσο

επιφανειακή ώστε να μην ξεπερνά την απλή καταγραφή. Αυτό ελαχιστοποιεί και το νόημα εφόσον ο θεατής απλώς μπορεί να διαπιστώσει την ακρίβεια και το βαθμό ομοιότητας που έχει επιτευχθεί. Ο ρόλος της τέχνης όμως δεν είναι η αντιγραφή αλλά η ανάδειξη, η διείσδυση, η αποκάλυψη νοημάτων και σημασιών.

Ο καλλιτέχνης δεν είναι ένας ψυχρός παρατηρητής που καταγράφει οπτικά δεδομένα, αλλά ένας άνθρωπος που συγκινείται, στοχάζεται, φαντάζεται, επιλέγει. Μπορεί λοιπόν να σταθεί απέναντι στο θέμα του με διαφορετικούς τρόπους. Ίσως επιχειρήσει να προσεγγίσει την πραγματικότητα, να την εξιδανικεύσει, να αναδείξει μια τρομακτική της όψη ή και να επινοήσει ένα εντελώς φανταστικό περιβάλλον. Μπορεί να εστιάσει το ενδιαφέρον του στην ανάδειξη της δομής ενός αντικειμένου, να το παραμορφώσει ή να το χρησιμοποιήσει με ένα συμβολικό τρόπο. Πάντοτε στο εικαστικό έργο αποτυπώνεται ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνεται και ερμηνεύει τον κόσμο. Έτσι ένα “απλό” θέμα αποκτά διάφορα επίπεδα νοήματος. Οι διάφοροι τρόποι εικαστικής έκφρασης μπορούν να θεωρηθούν και ως διαφορετικοί τρόποι κατανόησης της ζωής και της ανθρώπινης εμπειρίας (Chapman, σ. 41).

Αυτό δε σημαίνει ότι η προσέγγιση του εικαστικού έργου αφορά μόνον την αναζήτηση των προθέσεων του καλλιτέχνη. Πάντοτε απαιτείται μια αλληλενέργεια με τον θεατή. Καθένας μπορεί να έχει διαφορετικές αντιδράσεις, ερμηνείες και παρατηρήσεις. Αποκαλύπτουμε ίσως τις προθέσεις του καλλιτέχνη σ’ ένα έργο τέχνης, αλλά του δίνουμε και εμείς ένα νόημα καθώς “βυθιζόμαστε” μέσα σ’ αυτό. Η προσέγγιση του εικαστικού έργου είναι μια αισθητική εμπειρία εξίσου απολαυστική και στοχαστική και προϋποθέτει μια ενεργή στάση όπως ακριβώς και η δημιουργία του.

2.4. Οι εικαστικές μορφές

Υπάρχει μεγάλη ποικιλία καλλιτεχνικών προϊόντων με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και λειτουργίες. Κάθε καλλιτεχνική μορφή προσφέρει μια ξεχωριστή ευκαιρία προκειμένου να επιτευχθεί ένας εκφραστικός ή επικοινωνιακός σκοπός και να εξυπηρετηθούν συγκεκριμένες ανάγκες ατομικές ή κοινωνικές. Οι μορφές αυτές μπορεί να είναι δισδιάστατες, όπως

η ζωγραφική και η χαρακτηριστική, ή τρισδιάστατες όπως η αρχιτεκτονική και οι πλαστικές τέχνες. Σε πολλές περιπτώσεις τα όρια είναι δυσδιάκριτα, καθώς για παράδειγμα σε ένα ζωγραφικό έργο μπορεί να υπάρχουν τυπώματα και ανάγλυφα στοιχεία.

Συχνά οι καλλιτεχνικές μορφές ταξινομούνται με αξιολογικά κριτήρια και διαχωρίζονται σε δύο κατηγορίες: στις “καλές” και στις “εφαρμοσμένες” τέχνες. Στη ρίζα αυτής της αξιολογικής ταξινόμησης βρίσκεται μια περιοριστική αντίληψη για την τέχνη σύμφωνα με την οποία δε μπορεί να χαρακτηριστεί ως καλλιτέχνημα ένα χρηστικό αντικείμενο. Η προκατάληψη αυτή έχει ως αποτέλεσμα να υποτιμώνται δραστηριότητες, όπως ο σχεδιασμός χειροτεχνικών και βιομηχανικών προϊόντων, οι γραφικές τέχνες ή η διακόσμηση, που όμως συμβάλλουν στη διαμόρφωση της αισθητικής ποιότητας του καθημερινού περιβάλλοντος.

Ένα πλήθος καλλιτεχνών υπηρέτησε εξίσου τις εφαρμοσμένες και τις καθαρές μορφές τέχνης ενώ στοιχεία της μιας κατηγορίας εμπλουτίζουν την άλλη. Πολλά από τα προϊόντα που καλύπτουν λειτουργικές ανάγκες διαθέτουν ταυτόχρονα και καλλιτεχνική διάσταση. Έπιπλα, οικιακές συσκευές, ενδύματα, υφάσματα, κοσμήματα, λατρευτικά σκεύη, εμβλήματα, αναμνηστικά ή εορταστικά αντικείμενα περιέχουν σημαντικές πολιτισμικές σημασίες που δε γίνονται πάντοτε συνειδητά αντιληπτές. Στις οπτικές ποιότητες αυτών των αντικειμένων, που συνδέουν την τέχνη με την καθημερινή ζωή, αποκρυσταλλώνονται οι αξίες μιας εποχής, ενός πολιτισμού και η ανάγκη του ανθρώπου να εκφράσει την ατομική και ομαδική του ταυτότητα.

2.5. Η “εικαστική γλώσσα”

Όπως ήδη αναφέρθηκε οι εικαστικές τέχνες είναι βασικά οπτικές τέχνες - απευθύνονται δηλαδή καταρχήν στην όραση. Ο εικαστικός καλλιτέχνης εκφράζεται χρησιμοποιώντας μια “οπτική γλώσσα” που ονομάζεται εικαστική γλώσσα (Kandinsky, 1981). Κάθε εικαστική μορφή καθορίζεται από το χειρισμό και τη σύνθεση ορισμένων βασικών στοιχείων (σημείο, γραμμή, σχήμα, χρώμα, υλικό κ.λπ.).

Η φύση αποτελεί την πρωταρχική πηγή των οπτικών ερεθισμάτων μας.

Έτσι η ποικιλία σε μια εικαστική σύνθεση αντιστοιχεί στην ποικιλία που παρατηρούμε στο φυσικό κόσμο (Κοζάκου, 1988). Οπτικές μορφές που χρησιμοποιούνται στις εικαστικές τέχνες προκειμένου να εκφράσουν κάποιο συγκεκριμένο περιεχόμενο, έχουν την αναφορά τους στη φύση. Οι έννοιες του ρυθμού, της ισορροπίας, της συμμετρίας δε δημιουργήθηκαν αυθαίρετα, αλλά με την παρατήρηση των φυσικών νόμων.

Αυτό δε σημαίνει ότι η δημιουργία και η κατανόηση του εικαστικού έργου προκύπτει μέσα από την τήρηση κάποιων αυστηρών κανόνων και συνταγών. Η τέχνη ακολουθεί ελεύθερη πορεία γεμάτη ανατροπές, αλλιώς απονεκρώνεται. Ο φυσικός κόσμος όμως μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως αφετηρία για την προσέγγιση και την κατανόηση της εικαστικής γλώσσας.

● Σημείο, γραμμή, σχήμα, όγκος

Το σημείο είναι το απλούστερο στοιχείο του εικαστικού έργου, η ελάχιστη και πιο απλή μορφή που μπορεί να σχηματιστεί σε μια επιφάνεια. Μια κηλίδα χρώματος ή ένα χαραγμένο σημάδι είναι για την εικαστική γλώσσα σημεία.

Η θέση και ο τρόπος τοποθέτησης ακόμη και ενός μοναδικού σημείου μέσα στο χώρο προσδιορίζει και το εσωτερικό του περιεχόμενο. Η επιφάνεια φαίνεται να ενεργεί πάνω σε κάθε εικαστικό στοιχείο δυναμικά και να το υποτάσσει σε νόμους παρόμοιους με εκείνους της φύσης (Kandinsky, 1996). Στο κέντρο μιας επιφάνειας, το σημείο μοιάζει να ισορροπεί ανάμεσα σε ίσες δυνάμεις και φαίνεται στατικό, ενδοστρεφές και αμετακίνητο. Στο κάτω μέρος της επιφάνειας μοιάζει να πέφτει, να έχει βάρος, να έλκεται από τις δυνάμεις της βαρύτητας. Όταν το σημείο βρίσκεται πάνω από το κέντρο της επιφάνειας μοιάζει να σηκώνεται, να είναι ελαφρύ, να ανεβαίνει προς τον ουρανό. Όταν ένα σημείο είναι μεγάλο μοιάζει να πλησιάζει, όταν είναι μικρό να απομακρύνεται. Δύο ή περισσότερα σημεία σε μια επιφάνεια δημιουργούν σύνθετες σχέσεις και φαίνεται να επικοινωνούν και να αλληλοεπηρεάζονται. Όταν η απόσταση μεταξύ τους είναι μεγαλύτερη, τα σημεία μοιάζουν να αιωρούνται ή να απωθούνται, η σύνθεση είναι χαλαρή και ανάλαφρη. Στην αντίθετη περίπτωση η σύνθεση πυκνώνει και βαραίνει.

Από την κίνηση του σημείου στο επίπεδο δημιουργείται η γραμμή.

Η γραμμή που φαίνεται να προέρχεται από την επίδραση μιας μόνο εξωτερικής δύναμης πάνω σ' ένα σημείο είναι η ευθεία. Η ευθεία αλλάζει πορεία όταν μια άλλη δύναμη επιδράσει πάνω της οπότε και μεταβάλλεται σε καμπύλη ή τεθλασμένη. Στην απόλυτη μορφή της δεν υπάρχει στη φύση όσο στο κατασκευασμένο περιβάλλον· είναι επομένως η γραμμή της κυριαρχίας της τάξης που μπορεί να εκφράσει τη σταθερότητα. Καθώς είναι η μικρότερη απόσταση ανάμεσα σε δύο σημεία γίνεται για το μάτι μας μια γραμμή με ταχύτητα, μια γραμμή αποφασιστική και δυναμική.

Στην οριζόντια γραμμή το μάτι ακολουθεί τη φυσική του κίνηση. Η αίσθηση που υποβάλλεται κυρίως είναι η αίσθηση της ηρεμίας, της γαλήνης και της χαλάρωσης. Η κατακόρυφη γραμμή μοιάζει να παλεύει ενάντια στη βαρύτητα, δηλώνει λοιπόν προσπάθεια, απόφαση, θέση, ανάταση. Η διαγώνια εκφράζει κίνηση και αστάθεια και μεταδίδει μεγαλύτερη συγκινησιακή διέγερση. Οι τεμνόμενες γραμμές υποβάλλουν τη σύγκρουση και την οξύτητα. Η τεθλασμένη γραμμή μοιάζει να είναι αποτέλεσμα εναλλασσόμενων δυνάμεων και παράγει ένταση ανάλογη με την οξύτητα των γωνιών της.

Αν και στην τέχνη δεν υπάρχουν अपαράβατοι κανόνες, η παρουσία της ευθείας γραμμής μπορεί να υποδηλώσει την αυστηρότητα και την τάξη. Η τάση αυτή της ευθείας είναι αναγνωρίσιμη τόσο σε ένα σύγχρονο αφαιρετικό έργο όσο και σε ένα κλασικό. Στην Αιγυπτιακή τέχνη η σταθερότητα και το απόλυτο εκφράζονται με την ευθεία γραμμή. Την κατακόρυφη γραμμή και τα γωνιώδη σχήματα συναντάμε και στη Γοτθική αρχιτεκτονική, όπου οι κάθετες γραμμές σε συνδυασμό με το οξύ τρίγωνο εξακοντίζουν το βλέμμα προς τα πάνω (Κοζάκου, 1988 σσ. 27-29).

Η καμπύλη είναι η γραμμή με τις άπειρες δυνατότητες και ποικιλίες που συναντάμε στο φυσικό κόσμο. Η αβίαστη κίνηση της καμπύλης γραμμής μπορεί να εκφράσει την αυθόρμητη κίνηση, την οικειότητα, την ανεμελιά, το ανθρώπινο μέτρο, την ελευθερία. Η Μινωική και Μυκηναϊκή τέχνη έχουν ως βασικά χαρακτηριστικά τους τη λατρεία για τη φύση και τη ζωή και εκφράζονται χρησιμοποιώντας την καμπύλη. Στην παιδική ζωγραφική επίσης επικρατεί η καμπύλη, μέχρι να κυριαρχήσει η λογική της τάξης και της συμβατικής ευπρέπειας.

Η γραμμή μπορεί να περιγράψει και να προσδιορίσει ένα σχήμα, που

προσλαμβάνει τα χαρακτηριστικά των γραμμών που το αποτελούν. Ανάλογα μπορεί να εκφράσει την ένταση της πλάγιας, την αποφασιστικότητα της κάθετης και την ηρεμία της οριζόντιας. Μπορεί να εκφράσει την κατεύθυνση, την κίνηση αλλά και τη σύγκρουση. Ανάλογα με το είδος των πλευρών του και την οξύτητα των γωνιών του, εκφράζει λιγότερο ή περισσότερο, τη σταθερότητα την επιβλητικότητα ή την ισορροπία. Στη γλυπτική, που αναπτύσσεται στο χώρο, τα σχήματα ανάγονται στις τρεις διαστάσεις και μετατρέπονται σε στερεά σώματα. Το τρίγωνο, το τετράγωνο, ο κύκλος αντιστοιχούν στην πυραμίδα, στον κύβο, στη σφαίρα.

● Το χρώμα

Το χρώμα αποτελεί ένα σπουδαίο μέσο αντίληψης του εξωτερικού κόσμου και συνδέεται με συγκεκριμένες συγκινησιακές αντιδράσεις (Sargent, 1987). Επομένως, αποτελεί αντικείμενο ενδιαφέροντος και μελέτης τόσο για τις φυσικές επιστήμες όσο και τις εικαστικές τέχνες.

Εργασία με τέμπερες.

Εργασία με τέμπρες.

Παρά τα πολλά κοινά σημεία, οι προσεγγίσεις αυτές δεν είναι ίδιες για έναν φυσικό επιστήμονα και έναν καλλιτέχνη. Για τον πρώτο το χρώμα είναι ένα φυσικό φαινόμενο με ιδιότητες που οφείλονται στο μήκος και στη συχνότητα των φωτεινών κυμάτων. Ο δεύτερος εστιάζει το ενδιαφέρον του στο αισθητικό ερέθισμα που προέρχεται από τη χρήση των χρωστικών υλών.

Στη ζωγραφική το κόκκινο, το κίτρινο και το μπλε ονομάζονται βασικά χρώματα για το λόγο ότι δεν μπορούν να δημιουργηθούν από άλλα και από την ανάμειξή τους -και με τη χρήση του μαύρου και του λευκού- προκύπτουν όλα τα υπόλοιπα.

Όταν τα βασικά χρώματα αναμειχθούν ανά δύο μεταξύ τους δημιουργούνται τα παράγωγα: κόκκινο + κίτρινο = πορτοκαλί, κόκκινο + μπλε = βιολέ, μπλε + κίτρινο = πράσινο.

Ανάλογα με τις ιδιότητές τους, αλλά και τις μεταξύ τους σχέσεις τα χρώ-

ματα χωρίζονται σε κατηγορίες. Θερμά ονομάζονται το κόκκινο, το κίτρινο και τα παράγωγα στα οποία κυριαρχούν αυτά τα δύο χρώματα. Θυμίζουν το φως του ήλιου ή της φωτιάς και δημιουργούν ανάλογες εντυπώσεις. Ψυχρά είναι τα χρώματα στα οποία κυριαρχεί το μπλε. Τα ψυχρά χρώματα μοιάζουν να καταλαμβάνουν μικρότερο χώρο σε μια επιφάνεια απ' ό,τι τα θερμά.

Τα βασικά και τα παράγωγα χρώματα δημιουργούν ζεύγη με έντονες αντιθέσεις που ονομάζονται συμπληρωματικά. Αυτά είναι: το κόκκινο με το πράσινο, το μπλε με το πορτοκαλί, το κίτρινο με το βιολέ.

Χροιά ή απόχρωση είναι ο ιδιαίτερος “χαρακτήρας” του χρώματος που το ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα, εκείνη η ιδιότητά του που δηλώνεται με το όνομά του, όπως γαλάζιο, πορτοκαλί, κιτρινοπράσινο κ.λπ. Όταν ένα χρώμα αναμειχθεί με ένα άλλο αλλάζει η απόχρωσή του.

Τονική αξία ή αξία είναι το γνώρισμα που δηλώνει τη φωτεινότητα που διαθέτει ένα χρώμα. Αναμειγνύοντας ένα χρώμα με μαύρο μεταβάλλεται η αξία του χωρίς να αλλάζει η χροιά του. Για παράδειγμα από την ανάμειξη του μπλε με μαύρο προκύπτει πάλι μπλε χρώμα που όμως είναι περισσότερο σκούρο.

Ένταση ονομάζεται η χρωματική “δύναμη” μιας απόχρωσης σε σχέση με το γκριζό. Μιλάμε συχνά για “λαμπερά” ή “μουντά” χρώματα. Για τη φυσική επιστήμη η ένταση αντιστοιχεί στη διαύγεια και την καθαρότητα που διαθέτει ένα χρώμα. Αναμειγνύοντας ένα χρώμα με γκριζό της ίδιας τονικής αξίας η έντασή του αλλάζει.

Στο χρώμα συχνά αποδίδεται ένα συμβολικό νόημα, καθώς δημιουργεί έντονες εντυπώσεις και ασκεί συγκινησιακή επίδραση. Η σημασία και ο συμβολισμός των χρωμάτων συνδέονται με εμπειρίες που ο πρωτόγονος ακόμα άνθρωπος απέκτησε ερχόμενος σε επαφή με τη φύση και τα φυσικά φαινόμενα (Κοζάκου, 1988). Καθώς η φύση υπήρξε για τον άνθρωπο η βασική πηγή ζωής, το πράσινο της βλάστησης μπορεί να εκφράσει την ελπίδα για τη ζωή. Η χρήση του μαύρου χρώματος παραπέμπει στο πένθος, επειδή το μαύρο μεταφέρει τη σκέψη στο σκοτάδι. Το γαλάζιο, χρώμα του ουρανού, μπορεί να υποβάλλει μια αίσθηση ονειρική. Στην επικρατέστερη συμβολική του σημασία, εκφράζει την ήρεμη σκέψη και συμπεριφορά.

Όμως οι σημασίες αυτές μεταβάλλονται σε ένα διαφορετικό πολιτισμικό πλαίσιο. Έτσι και εδώ είναι απαραίτητο να ξεπεραστούν κά-

ποια στερεότυπα. Για παράδειγμα, τα θερμά χρώματα δεν υποβάλλουν σε όλες τις περιπτώσεις χαρούμενα συναισθήματα. Το κόκκινο μπορεί να συμβολίσει το πάθος αλλά και την αγριότητα και την οργή. Σε κάθε χρώμα μπορεί να δοθεί ένα πλήθος σημασιών που πολλές φορές είναι αντιθετικές.

● *Το υλικό*

Με τον ίδιο τρόπο και τα διάφορα υλικά συμβάλλουν στην ανάδειξη του βαθύτερου νοήματος του καλλιτεχνικού έργου προσφέροντας διαφορετικές δυνατότητες επεξεργασίας μιας ιδέας και πραγμάτευσης ενός θέματος. Το κάθε υλικό έχει συγκεκριμένες φυσικές ιδιότητες και επιδρά στις αισθήσεις μας με χαρακτηριστικό τρόπο. Μπορεί να είναι τραχύ ή λείο, γυαλιστερό ή θαμπό, απαλό ή σκληρό, διάφανο ή αδιαφανές, συνηθισμένο ή σπάνιο. Ανάλογα με τις ιδιότητές του μπορεί να μεταφέρει ιδιαίτερα μηνύματα και σημασίες, έχει δηλαδή μια ορισμένη μορφική προδιάθεση (Focillon, 1982, σ. 83). Ένα γλυπτό από πέτρα παραπέμπει σε κάτι διαφορετικό απ' ό,τι μία κατασκευή από μέταλλο ή γυαλί. Η ιδιαιτερότητα της επιφάνειας ενός υλικού, που γίνεται αντιληπτή τόσο με την όραση όσο και με την αφή, ονομάζεται υφή.

Βεβαίως, ο κάθε καλλιτέχνης χρησιμοποιεί τα διάφορα μέσα με ιδιαίτερο και προσωπικό τρόπο. Ο τρόπος όμως αυτός δεν αντιστρατεύεται τη φύση των υλικών, αλλά την αναδεικνύει. Τα χαρακτηριστικά του κάθε υλικού πρέπει να κατανοούνται και να αναδεικνύονται, όχι να επινοούνται και να συγκαλύπτονται. Σημαντική καλλιτεχνική ικανότητα είναι ακριβώς η προσαρμογή του υλικού σε μια ιδέα, καθώς και ο μετασχηματισμός μιας ιδέας με βάση τις φυσικές ιδιότητες του υλικού.

Ακόμη και στις πιο απλές οπτικές μορφές χρηστικών αντικειμένων, το υλικό συσχετίζεται με βαθύτερα νοήματα και συμβολισμούς. Ένα πήλινο αγγείο μπορεί να εκφράζει την ταπεινότητα και την απλή ζωή, η χρήση όμως ενός πολύτιμου υλικού μπορεί να συμβολίσει την εξουσία και τη δύναμη. Ο πειραματισμός με τα διάφορα μέσα και υλικά δεν πρέπει επομένως να αντιμετωπίζεται ως ένα συνεχές παιχνίδι αυτοσχεδιασμών, αλλά να αποσκοπεί στην κατανόηση της φύσης και των ιδιοτήτων τους.

Εργασίες με τέμπρες.

Το εικαστικό έργο είναι αποτέλεσμα μιας οργανωμένης δραστηριότητας με την οποία η ύλη μετατρέπεται σε συγκεκριμένη εικαστική μορφή. Αυτή η μορφοποιητική διαδικασία προέρχεται από διανοητική επεξεργασία, έχει ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο. Μορφή και περιεχόμενο αλληλενεργούν και αποτελούν μια αδιάσπαστη ενότητα. Η προσέγγιση του έργου τέχνης και η αποκάλυψη του βαθύτερου νοήματός του προϋποθέτει μια εξίσου ενεργό στάση με τη διαδικασία της δημιουργίας του.

Οι μορφές της καλλιτεχνικής έκφρασης δε μπορεί να διαχωρίζονται με αξιολογικά κριτήρια. Κάθε μορφή τέχνης προσφέρει μια διαφορετική δυνατότητα προκειμένου να καλυφθεί κάποιος εκφραστικός ή επικοινωνιακός σκοπός και να εξυπηρετηθούν συγκεκριμένες ανάγκες, ατομικές ή ομαδικές.

Οι εικαστικές μορφές απευθύνονται καταρχήν στην όραση. Το σημείο, η γραμμή, το σχήμα, ο όγκος, τα διάφορα υλικά αποτελούν τα βασικά στοιχεία της εικαστικής γλώσσας. Ανάλογα με τα χαρακτηριστικά τους και τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούνται επιδρούν στις αισθήσεις μας με διαφορετικό τρόπο και προσφέρουν διαφορετικές δυνατότητες πραγμάτευσης ενός θέματος. Η ποιότητα κάθε εικαστικού έργου καθορίζεται από τις ποιότητες και τις σχέσεις των στοιχείων αυτών.

Ερωτήσεις

- Ποια είναι τα βασικά στοιχεία της εικαστικής γλώσσας;
- Πώς επιδρά η εικαστική επιφάνεια πάνω σε ένα σημείο;
- Σε ποιες κατηγορίες χωρίζονται τα χρώματα ανάλογα με τις ιδιότητές τους;
- Ποια είναι η διαφορά μεταξύ της τονικής αξίας και της έντασης ενός χρώματος;

Προτεινόμενες εργασίες και δραστηριότητες

- Οι μαθητές-τριες παρακολουθούν προβολή διαφανειών με εικαστικά έργα που προέρχονται από διαφορετικές εποχές και ανήκουν σε διαφορετικά καλλιτεχνικά κινήματα. Στη συνέχεια τα σχολιάζουν εντοπίζοντας κυρίως τον τρόπο με τον οποίο οι διάφοροι καλλιτέχνες χρησιμοποίησαν τα στοιχεία της εικαστικής γλώσσας προκειμένου να επιτύχουν ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα.

Εργαστηριακές ασκήσεις

Σκοπός: Οι μαθητές-τριες εμπλέκονται ενεργά στην καλλιτεχνική διεργασία προκειμένου να κατανοήσουν τα στοιχεία της εικαστικής γλώσσας, να αντιληφθούν την έννοια της σύνθεσης και να εξασκηθούν στη χρήση των υλικών.

Υλικά: Μολύβι, χαρτί, τέμπερες (χρησιμοποιούνται μόνο τα βασικά χρώματα και άσπρο - μαύρο)

- Οι μαθητές-τριες με μολύβι σχεδιάζουν σε χαρτί με ελεύθερο και τυχαίο τρόπο τεμνόμενες ευθείες, καμπύλες γραμμές και απλά γεωμετρικά σχήματα. Το σύμπλεγμα των γραμμών χωρίζει την επιφάνεια του χαρτιού προσδιορίζοντας μικρότερα τμήματα. Στη συνέχεια επεμβαίνουν με χρώμα χρησιμοποιώντας τέμπερες. Ο τρόπος χρήσης του χρώματος δημιουργεί ένα πλήθος παραλλαγών και οδηγεί στην παραγωγή μιας σειράς έργων.

Στο πρώτο έργο της σειράς χρησιμοποιούνται μόνο άσπρο και μαύ-

ρο χρώμα και δημιουργούνται τόνοι του γκριζου (όχι περισσότεροι από τρεις). Στα επόμενα έργα δημιουργούνται αντιθέσεις με τη χρήση ζευγών συμπληρωματικών χρωμάτων (π.χ. κόκκινο - πράσινο) ή θερμών - ψυχρών (π.χ. κόκκινο - μπλε). Στο χρωμάτισμα ενθαρρύνονται προσωπικοί τρόποι εργασίας, όπως για παράδειγμα ορισμένες επιφάνειες μπορούν να καλυφθούν με κηλίδες χρώματος.

Το σχέδιο σταδιακά οργανώνεται περισσότερο με βάση την προηγούμενη εμπειρία. Μπορεί να παραμείνει ανεικονικό αλλά μπορεί να προστεθούν και συγκεκριμένες μορφές που προκύπτουν από τη σύνθεση απλών γεωμετρικών σχημάτων.

Παρά τους αρχικούς περιορισμούς που υπάρχουν στις ασκήσεις αυτές, ο χαλαρός βαθμός δομής τόσο στο σχέδιο όσο και στη χρήση του χρώματος επιτρέπει την ανάδειξη προσωπικού χαρακτήρα στα έργα. Στο τελευταίο έργο της σειράς δε δίνεται καμία κατεύθυνση ή περιορισμός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Σχεδιασμός και εφαρμογή των εικαστικών δραστηριοτήτων

3.1. Προσεγγίσεις που εμποδίζουν την κατανόηση της καλλιτεχνικής διεργασίας

Ο ιδιαίτερος τρόπος με τον οποίο τα μικρά παιδιά εκφράζονται καλλιτεχνικά γοητεύει τους ενήλικες. Δεν είναι λίγοι οι καλλιτέχνες που έχουν αναφερθεί αλλά και επηρεαστεί απ' αυτόν. Ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αυξημένο ενδιαφέρον για την “παιδική τέχνη”, όπως φανερώνει ο πολλαπλασιασμός των σχετικών εκθέσεων, εκδηλώσεων, ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων και εργαστηρίων. Παρόλα αυτά, τόσο στο σχολικό χώρο όσο και γενικότερα, είναι αρκετά διαδεδομένα μια σειρά από στερεότυπα και περιοριστικές αντιλήψεις για το ρόλο και τη λειτουργία της τέχνης και τη διδασκαλία της.

Πολύ συχνά οι εικαστικές δραστηριότητες διαχωρίζονται εντελώς από την “πραγματική τέχνη” που δημιουργούν και κατανοούν οι ενήλικες. Έτσι, η σημασία τους υποτιμάται και θεωρούνται κατάλληλες μόνο για τις ώρες της χαλάρωσης ή χρήσιμες απασχολήσεις για συναισθηματική εκτόνωση, ιδιαίτερα για όσα παιδιά παρουσιάζουν μαθησιακές δυσκολίες. Το ίδιο συχνά μετατρέπονται σε πηγή άγχους καθώς προσανατολίζονται στο τελικό αποτέλεσμα και στη δημιουργία “όμορφων” αντικειμένων. Η τέχνη όμως δεν είναι πάντα “όμορφη”. Δεν υπάρχει κάτι πιο περιοριστικό στην καλλιτεχνική διαδικασία από την προσδοκία για ένα ωραιοφανές και εντυπωσιακό αποτέλεσμα.

Τέτοιες πρακτικές απογοητεύουν τα παιδιά, εφόσον νοιώθουν ότι αμφισβητούνται οι ιδέες και οι ικανότητές τους. Ακόμη χειρότερα, μαθαίνουν να εξαρτώνται απόλυτα από την καθοδήγηση και τις επεμβάσεις του παιδαγωγού. Είναι γνωστά τα “τετράδια ιχνογραφίας” με τα έτοιμα υποδείγματα που καθοδηγούν το χέρι του παιδιού να ενώσει σημεία ή να

χρωματίζει προεπιλεγμένες επιφάνειες, ενθαρρύνοντας έτσι τη μίμηση ακόμη και την αντιγραφή. Κάθε καλλιτεχνικό δημιούργημα όμως πρέπει να είναι τόσο ιδιαίτερο και μοναδικό όσο και εκείνος που το δημιούργησε.

3.2. Πώς προσφέρονται οι καλλιτεχνικές δραστηριότητες

Ακόμη και το πιο φιλόδοξο πρόγραμμα διδασκαλίας της τέχνης ακυρώνεται στην πράξη χωρίς το κατάλληλο εκπαιδευτικό κλίμα. Αυτό προσδιορίζεται από τη γενικότερη εκπαιδευτική ατμόσφαιρα που καθορίζεται από το παιδαγωγικό περιβάλλον και -πάνω απ' όλα- από τον εκπαιδευτικό.

Η επαφή με την τέχνη δε μπορεί να βασίζεται στην αυστηρή πειθαρχία και στην τήρηση κάποιων τυποποιημένων κανόνων και οδηγιών αλλά στον προσχεδιασμό των κατάλληλων συνθηκών και προϋποθέσεων. Ο παιδαγωγός θα πρέπει φυσικά να έχει καταστρώσει ένα μικρό σχέδιο πριν εμπλέξει τα παιδιά σε μια δραστηριότητα. Πρέπει να έχει αποφασίσει από πριν τι, πού, πώς και πότε θα προσφερθεί, πόσο χρόνο θα διαρκέσει, αν η δραστηριότητα αυτή θα είναι ομαδική ή ατομική, τι υλικά θα χρειαστούν κ.λπ. Όμως ο προγραμματισμός αυτός πρέπει να είναι ανοιχτός και να επιτρέπει τη δυνατότητα απρόσμενων αλλαγών (Kazemi, 2000).

Ο εκπαιδευτικός δεν είναι απλός εφαρμοστής έτοιμων συνταγών για καλλιτεχνικές δραστηριότητες. Το βασικό του μέλημα είναι να βοηθήσει τα μικρά παιδιά να αναπτύξουν τη δεκτικότητά τους απέναντι στην εμπειρία τους και να την εντάξουν σε ένα γενικότερο πλαίσιο αναφοράς. Ο ρόλος του είναι ρόλος εμπυχωτή και συντονιστή αυτής της προσπάθειας. Εξάλλου ο ίδιος αναγκαστικά χρησιμοποιεί ως πρότυπο τη δική του αισθητική στάση και ευαισθητοποίηση στον τρόπο που φέρεται και επικοινωνεί. Η γνώση του για την παιδική ανάπτυξη, αλλά και τη φύση της τέχνης αποτελεί την ασφαλέστερη βάση προκειμένου να συγκροτήσει μια συνειδητή στάση σχετικά με το τι, πώς και γιατί προσφέρεται.

Το ερώτημα σχετικά με το τι πρέπει να περιλαμβάνεται σε ένα πρόγραμμα εικαστικής αγωγής και πώς αυτό πρέπει να προσφέρεται είναι αρκετά περίπλοκο, στο βαθμό που δεν υπάρχει -και δεν είναι δυνατό να

υπάρχει- ένας και μοναδικός τρόπος προσέγγισης. Ωστόσο θα πρέπει να εξασφαλίζονται οπωσδήποτε δύο βασικές προϋποθέσεις:

α) να *στηρίζεται στη γνώση της ολόπλευρης ανάπτυξης του παιδιού*

β) να *προσφέρεται η δυνατότητα γνήσιας και ολοκληρωμένης καλλιτεχνικής εμπειρίας*

● ***Οι εικαστικές δραστηριότητες πρέπει να στηρίζονται στη γνώση της ολόπλευρης ανάπτυξης του παιδιού***

Κανένα πρόγραμμα δεν μπορεί να επιτύχει τους στόχους του χωρίς να είναι αναπτυξιακά κατάλληλο. Ο παιδαγωγός πρέπει να γνωρίζει τις ικανότητες των παιδιών και να θέτει στόχους που διευρύνουν αυτές τις ικανότητες. Η πρόσβαση στην τέχνη πρέπει να είναι ελεύθερη και ανοιχτή για κάθε παιδί. Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να νοιώσει ότι του ασκείται πίεση προς κάποια κατεύθυνση χωρίς το ίδιο να επιθυμεί ή να είναι ακόμη έτοιμο για κάτι τέτοιο.

Στην ηλικία των δύο χρόνων το παιδί θα χρησιμοποιήσει όλες τις αισθήσεις του για να εξερευνήσει τα υλικά χωρίς να ενδιαφερθεί να κατασκευάσει κάτι με αυτά. Ξεκινάει ένα ταξίδι εξερεύνησης και είναι ανάγκη να μουντζουρώσει, να τσαλακώσει, να πασαλείψει, να μυρίσει, ακόμη και να δοκιμάσει τη γεύση των υλικών που του προσφέρονται.

Τα τρίχρονα παιδιά είναι περισσότερο συστηματικά σ' αυτή την αναζήτηση. Επεξεργάζονται τα υλικά κόβοντας, χαράζοντας, τρυπώντας, ζυμώνοντας και ανακαλύπτουν τις ιδιότητές τους. Αν και ακόμη δεν ενδιαφέρονται να δημιουργήσουν κάτι συγκεκριμένο, μπορούν να χρησιμοποιήσουν εργαλεία ώστε να σχεδιάσουν ή να πλάσουν κάποιες απλές μορφές και να τις τελειοποιήσουν με την επανάληψη της ίδιας διαδικασίας.

Στα τέσσερα χρόνια τους τα προϊόντα αυτά γίνονται πιο περίπλοκα και ερμηνεύονται με την ομιλία καθώς δεν είναι ακόμη πάντοτε αναγνωρίσιμα από τους άλλους.

Τα πεντάχρονα παιδιά ξεκινούν να εργάζονται έχοντας ήδη μια ιδέα που την ανακοινώνουν από πριν. Πολλά έχουν ανάγκη να συζητήσουν κατά τη διάρκεια της διαδικασίας τον τρόπο που θα πετύχουν ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα. Κάποια μάλιστα ίσως ενδιαφερθούν περισσότερο να βελτιώσουν και να αναπτύξουν την τεχνική τους.

Τρισδιάστατες κατασκευές με χαρτί.
Ομαδική εργασία.

Φυσικά, παρά τις όποιες κατηγοριοποιήσεις, δε θα πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι η ηλικία και το αναμενόμενο αναπτυξιακό επίπεδο δε συμβαδίζουν πάντοτε και ότι κάθε παιδί έχει ένα δικό του ρυθμό ανάπτυξης. Κάθε ένα είναι μοναδικό και ξεχωριστό άτομο με ιδιαίτερες και ξεχωριστές ανάγκες, ικανότητες, σκέψεις και επιθυμίες και συνεπώς έχει δικαίωμα να εκφράζεται και να επικοινωνεί με το δικό του ιδιαίτερο και μοναδικό τρόπο.

● ***Οι εικαστικές δραστηριότητες πρέπει να προσφέρουν μια γνήσια και ολοκληρωμένη καλλιτεχνική εμπειρία***

Η διαδικασία δημιουργίας ενός εικαστικού έργου δεν έχει κάποια μυστηριακή ή μεταφυσική προέλευση. Καμία μορφή έκφρασης δεν είναι αυθεντική αν δε συνδέεται με την άμεση και προσωπική εμπειρία. Σ' αυτή την αδιάσπαστη σχέση μεταξύ της τέχνης και της ζωής πρέπει να στηρίζεται κάθε καλλιτεχνική δραστηριότητα.

Ο επακριβής προσδιορισμός του θέματος και του τρόπου πραγμάτευσής του στερεί την ευκαιρία μιας ιδιαίτερα σημαντικής και αποκαλυπτικής πτυχής: τη δυνατότητα των παιδιών να παίρνουν καλλιτεχνικές αποφάσεις. Κάτι τέτοιο δε συνεπάγεται την απουσία καθοδήγησης ή την απόκρυψη των δυσκολιών, των περιορισμών και των ορίων που έτσι κι αλλιώς υπάρχουν σε κάθε καλλιτεχνική προσπάθεια. Αυτό όμως θα πρέπει να επιδιώκεται μέσα από την ενεργό συμμετοχή που προσφέρει δυνατότητες για παρατήρηση, εξερεύνηση, ανακάλυψη και πειραματισμό.

Στην κατεύθυνση αυτή κατάλληλες μπορούν να θεωρηθούν οι δραστηριότητες εκείνες, που αν και χαλαρά δομημένες, προϋποθέτουν τη δημιουργία υπόβαθρου πλούσιου σε γνωστικά και αισθητηριακά ερεθίσματα. Κανείς δε μπορεί να ζωγραφίσει ένα δάσος αν προηγουμένως δεν έχει περπατήσει μέσα σ' αυτό, αν δεν έχει αισθανθεί τους ήχους και τις μυρωδιές του, αν δεν έχει ακούσει τις ιστορίες του. Τα παιδιά, όπως όλοι οι άνθρωποι, χρησιμοποιούν ό,τι τους είναι γνώσιμο ως βάση για την τέχνη τους. Μια μικρή βόλτα, το διάβασμα ενός παραμυθιού, μια καθημερινή εμπειρία μπορούν να δώσουν ερεθίσματα και ιδέες προκειμένου να ξεκινήσει μια εικαστική δραστηριότητα.

Ο παιδαγωγός πρέπει να διευκολύνει τα παιδιά να αποφασίσουν τι εί-

ναι εκείνο που πραγματικά επιθυμούν να δημιουργήσουν, τι δηλαδή θέλουν να μοιραστούν με τους άλλους και πώς αυτό είναι δυνατό να επιτευχθεί. Στην καλλιτεχνική διαδικασία συνεχώς ανακύπτουν προβλήματα που απαιτούν λύσεις. Τα παιδιά διαρκώς δοκιμάζουν, πειραματίζονται, διορθώνουν, αποφασίζουν, υλοποιούν. Αντλούν χαρά χρησιμοποιώντας χρώματα, φόρμες και υλικά. Αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες γίνονται ικανά να επιλέγουν και να δικαιολογούν τις επιλογές τους (Dorance, 1998, σσ. 11-14).

Ο προσανατολισμός στο τελικό αποτέλεσμα δεν είναι απαραίτητος. Αντίθετα μπορεί να προκαλέσει άγχος. Ένα παιδί που δεν ολοκληρώνει το έργο του δεν είναι λιγότερο παραγωγικό και δημιουργικό από κάποιο άλλο. Κάτι τέτοιο όμως δε σημαίνει ότι οι καλλιτεχνικές δραστηριότητες πρέπει να είναι χαοτικές και να μην απολήγουν ποτέ σε συγκεκριμένα αποτελέσματα. Ο εκπαιδευτικός πρέπει να διαθέτει την ευελιξία ώστε να εξισορροπεί τη σχέση διαδικασίας και αποτελέσματος. Το ενδιαφέρον των παιδιών μπορεί να στραφεί ανάλογα στο αποτέλεσμα ή στη διαδικασία ή και στα δύο. Σε κάθε περίπτωση ένα δημιουργικό αποτέλεσμα δε μπορεί παρά να είναι προϊόν μιας δημιουργικής διαδικασίας.

Είναι απαραίτητο μετά την ολοκλήρωση κάθε δραστηριότητας ο παιδαγωγός να διευκολύνει τα παιδιά να οργανώσουν τις εντυπώσεις τους. Οι έτοιμες αξιολογικές κρίσεις του τύπου “πάρα πολύ καλό”, “θαυμάσιο” κ.λπ. δε βοηθούν στην κατεύθυνση αυτή. Ζητούμενο είναι η ενίσχυση της αισθητικής εμπειρίας, που δεν αφορά μόνο το τελικό αποτέλεσμα αλλά ολόκληρη την πορεία της δημιουργίας. Η ενθάρρυνση και η επιβράβευση είναι προτιμότερο να αφορούν τη συμμετοχή και την προσπάθεια και να εμπλουτίζονται από συνειρμούς και αναφορές. Υπάρχουν πολλές ερωτήσεις που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αφορμή για μια μικρή συζήτηση όπως για παράδειγμα πώς επιλέχθηκε μια ιδέα, τι υλικά χρησιμοποιήθηκαν και πώς θα επιδρούσε στο αποτέλεσμα η χρήση κάποιου διαφορετικού υλικού ή χρώματος, με ποιο τρόπο τα άλλα παιδιά πραγματεύτηκαν το ίδιο ή παραπλήσιο θέμα κ.λπ. Η οργάνωση ενός μικρού εκθεσιακού χώρου με έργα που εναλλάσσονται κάθε εβδομάδα και επιλέγονται από το κάθε παιδί βοηθούν αυτή την επικοινωνία. Τα παιδιά συνήθως χαίρονται όταν τους δίνεται η δυνατότητα να μιλήσουν για το έργο τους.

Με τον ίδιο τρόπο, του δημιουργικού παιχνιδιού, προσεγγίζεται και ο κόσμος της τέχνης των ενηλίκων. Ανατυπώσεις έργων τέχνης μπορούν να χρησιμοποιηθούν στη διακόσμηση της αίθουσας και να αποτελέσουν αφορμή για συζητήσεις αλλά και πηγή έμπνευσης. Φυσικά μια σχολαστική εμμονή σε πληροφορίες και λεπτομέρειες είναι κουραστική και πρέπει να αποφεύγεται. Τα έργα αυτά μπορούν ακόμη να “ζωντανέψουν” προσφέροντας ιδέες για το θεατρικό παιχνίδι.

Η επαφή με την τέχνη μπορεί να είναι μια διαδικασία λιγότερο ή περισσότερο προμελετημένη, όπως επίσης ακατάστατη και τυχαία. Σε όλες τις περιπτώσεις όμως δεν μπορεί παρά να είναι διασκεδαστική. Τα παιδιά πρέπει να αισθάνονται ότι διασκεδάζουν καθώς μαθαίνουν και βελτιώνουν την ικανότητά τους να δημιουργούν και να αντιλαμβάνονται τις εικαστικές μορφές. Επιδίωξη αποτελεί το άνοιγμα στον εξωτερικό κόσμο και στη ζωή, η αφύπνιση του ενδιαφέροντος για δράση και της ανάγκης για δημιουργία.

3.3. Το “καλλιτεχνικό εργαστήριο”

Η ακούραστη διάθεση των μικρών παιδιών για παρατήρηση, πειραματισμό και εξερεύνηση αποτελεί την καλύτερη βάση σε κάθε καλλιτεχνική δραστηριότητα. Σημείο εκκίνησης είναι η γνωριμία τους με τα υλικά και τις τεχνικές.

Η λογική του “κοιτάμε και δεν αγγίζουμε” είναι ξένη με τη διαδικασία της μάθησης - πολύ περισσότερο με την εικαστική αγωγή, όπου η προσωπική εμπειρία και η ενεργός συμμετοχή αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις. Τα παιδιά πρέπει να ενθαρρύνονται να αγγίζουν και να χειρίζονται τα εργαλεία και τα υλικά προκειμένου να εξοικειώνονται μαζί τους και να κατανοούν τη φύση και τη λειτουργία τους. Η “γωνιά της τέχνης” πρέπει να είναι διαμορφωμένη με τέτοιο τρόπο που να επιτρέπει τη δυνατότητα αυτή. Τα εργαλεία και τα υλικά είναι προτιμότερο να τοποθετούνται σε ανοιχτά ράφια και διαφανή πλαστικά δοχεία ώστε να διευκολύνουν την οπτική επαφή και την ελεύθερη πρόσβαση.

Τα παιδιά πρέπει να συνειδητοποιούν ότι οι εικαστικές δραστηριότητες προϋποθέτουν κάποιους κανόνες. Είτε εργάζονται σε ομάδες είτε ατομικά μαθαίνουν να μοιράζονται τα υλικά και, όταν χρειάζεται, να

περιμένουν τη σειρά τους. Μαθαίνουν ακόμη να φορούν τις προστατευτικές ποδιές τους όταν χρειάζεται, να προσέχουν τον εξοπλισμό και να τοποθετούν τα υλικά στη θέση τους μετά το τέλος της εργασίας.

3.4. Υλικά και τεχνικές

3.4.1. Υλικά και τεχνικές για το σχέδιο και τη ζωγραφική

α) Τα πρώτα ιχνογραφήματα: Όπως έχει ήδη αναφερθεί, τα παιδιά ξεκινούν την επαφή τους με τις εικαστικές μορφές μουτζουρώνοντας και δημιουργώντας μη αναγνωρίσιμα σημάδια που εξελίσσονται σταδιακά σε συγκεκριμένα σχήματα και μορφές. Η εξέλιξη αυτή δε θα πρέπει να επιταχυνθεί με βίβαιο τρόπο, αντιθέτως πρέπει να διευκολυνθεί.

Οι κηρομπογιές, οι κιμωλίες, οι μαρκαδόροι και, λιγότερο, τα μολύβια είναι κατάλληλα σε αυτό το στάδιο. Δεν είναι απαραίτητο να προσφέρεται μεγάλη ποικιλία χρωμάτων, καθώς οι λειτουργίες του χρώματος δεν ενδιαφέρουν ακόμη τα παιδιά. Σημασία γι' αυτά έχει η χαρά της κίνησης και η παραγωγή σημαδιών. Μπορεί να επιλέξουν να εργαστούν σε μικρά καβαλέτα, στα τραπεζάκια όρθια ή καθιστά, αλλά και στο πάτωμα. Χαρτί σε μεγάλες διαστάσεις διευκολύνει την κίνηση και επιτρέπει σε δύο ή και περισσότερα παιδιά να δουλέψουν μαζί.

Προοδευτικά μέσα από τις δοκιμές και τους πειραματισμούς τα παιδιά βοηθούνται να ανακαλύψουν τις δυνατότητες αυτών των απλών εργαλείων και υλικών: οι κηρομπογιές αφήνουν ίχνος τόσο με τη μύτη όσο και με το πλάι ή μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε ξύσματα ή πολλές μαζί δεμένες με ένα λαστιχάκι· οι κιμωλίες δημιουργούν διαφορετικά αποτελέσματα π.χ. όταν χρησιμοποιηθούν στεγνές σε υγρό χαρτί ή υγρές σε στεγνό χαρτί και μπορούν να εφαρμοστούν σε διάφορες επιφάνειες, όπως στον πίνακα ή στο πλακόστρωτο της αυλής.

β) Ζωγραφική με ρευστά χρώματα: Οι δαχτυλομπογιές, οι τέμπες, τα χρώματα ακουαρέλας προσφέρονται για το σχολικό περιβάλλον. Χρώματα σε μορφή σκόνης ή που αραιώνονται με πτητικούς διαλύτες, όπως π.χ. με νέφτι, είναι ανθυγιεινά και επικίνδυνα. Τα μελάνια, τα ακριλικά και τα πλαστικά χρώματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν, αλλά με προσοχή καθώς δημιουργούν ανεξίτηλους λεκέδες. Καταλληλότερο

Εργασίες με κηρομπογιές και χαράγματα.

υλικό είναι οι τέμπρες σε υγρή μορφή καθώς είναι καλυπτικές, εύκολες στη χρήση, αραιώνονται με νερό, στεγνώνουν γρήγορα και ξεβάφουν από τα ρούχα ακόμη και όταν στεγνώσουν. Τα παιδιά μπορούν να ζωγραφίσουν με τα δάχτυλα και τα χέρια τους ή χρησιμοποιώντας διάφορα εργαλεία.

Δεν είναι χρήσιμο να προσφέρεται μεγάλη ποικιλία χρωμάτων· τα τρία βασικά, το άσπρο και το μαύρο είναι αρκετά. Ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος της ζωγραφικής επιφάνειας, που επίσης πρέπει να προσφέρεται σε αρκετές ποικιλίες ελαφρά βρεγμένη ή στεγνή: απορροφητικά και γυαλιστερά χαρτόνια, χαρτί σε διαφορετικά σχήματα, χρώματα και ποικιλίες όπως π.χ. χαρτί βελουτέ, στρατσόχαρτο, ακόμη και λεπτό γυαλόχαρτο, χάρτινα ή πλαστικά πιάτα, πανί, ξύλο ή αλουμινοχαρτο μπορούν να βοηθήσουν στην κατανόηση ότι η υφή της ζωγραφικής επιφάνειας επηρεάζει σημαντικά το τελικό αποτέλεσμα.

Στη ζωγραφική με τα δάχτυλα και το χέρι τα παιδιά είναι προτιμότερο να δουλεύουν όρθια στα τραπεζάκια, ώστε να έχουν μεγάλη ελευθερία στις κινήσεις τους. Ανάλογα με το είδος της μορφής που δημιουργούν μπορούν να χρησιμοποιήσουν τα δάχτυλα, τα νύχια, τις παλάμες, το πάνω ή το πλάγιο μέρος του χεριού τους. Οι κινήσεις τους μπορούν να συντονιστούν με εναλλαγές απαλής και πιο έντονης μουσικής που μπορεί να ακούγεται κατά τη διάρκεια. Το γυαλιστερό χαρτόνι, ελαφρά βρεγμένο, είναι η καταλληλότερη ζωγραφική επιφάνεια. Το χρώμα τοποθετείται στη μέση της επιφάνειας σε μικρή ποσότητα με ένα κουτάλακι. Στη δραστηριότητα αυτή είναι σκόπιμο να χρησιμοποιούνται δύο ή τρία χρώματα ώστε τα παιδιά να εξοικειώνονται με τις χρωματικές αναμείξεις.

Τα πινέλα πρέπει να προσφέρονται σε διάφορα σχήματα και μεγέθη. Τα παιδιά ανακαλύπτουν πόσο πρέπει να αραιώνουν τα χρώματα με νερό στις μικρές τους παλέτες. Τα πολύ μικρά πινέλα απογοητεύουν τα παιδιά γιατί δεν ελέγχονται εύκολα. Το ίδιο και τα πολύ αραιωμένα χρώματα που ανακατεύονται μεταξύ τους και δημιουργούν μουντά αποτελέσματα.

Εκτός από τα κλασικά πινέλα υπάρχουν πολλές ακόμη λύσεις: μπορούν να χρησιμοποιηθούν πινέλα ξυρίσματος, οδοντόβουρτσες, φτερά, σπάτουλες, μικρά ρολά, ξυλάκια ή σφουγγάρια. Κάθε εργαλείο αφήνει

διαφορετικό ίχνος, προσφέροντας μια ξεχωριστή δυνατότητα. Το χρώμα μπορεί επίσης να απλωθεί κατευθείαν από τα σωληνάρια σε πηχτή μορφή ή αραιωμένο με σταγονόμετρα και πλαστικά μπουκαλάκια φαρμακείου.

Τα παιδιά μπορούν να δημιουργήσουν έργα με κηλίδες, με γραμμές, με πιτσιλιές, να ανακατέψουν χρώματα, να πασαλείψουν ή να βάψουν μια επιφάνεια και κατόπιν να χαράξουν τη νωπή ακόμη μπογιά με μια οδοντογλυφίδα. Ιδιαίτερα διασκεδαστικό είναι το να απλώνουν αραιωμένα χρώματα φυσώντας τα σε διάφορες κατευθύνσεις με ένα καλαμάκι.

Η χρήση δύο διαφορετικών υλικών επίσης οδηγεί σε ενδιαφέρουσες δραστηριότητες: ορισμένα τμήματα ενός χαρτιού χρωματίζονται με κηρομπογιές και κατόπιν ολόκληρη η επιφάνεια καλύπτεται με αραιωμένη τέμπερα. Η τέμπερα διαποτίζει τα κενά σημεία, όχι όμως τις περιοχές με τα κηροχρώματα που “αντιστέκονται” στο νερό δημιουργώντας έτσι μια παράξενη υφή. Αυτοσχεδιάζοντας τα παιδιά ανακαλύπτουν πλήθος από συνδυασμούς, παράγοντας έτσι απρόοπτα αποτελέσματα.

3.4.2. Υλικά και τεχνικές για τη χαρακτηριστική και το τύπωμα

Χαρακτική πολύ γενικά, είναι μια διαδικασία με την οποία μια επιφάνεια διαμορφώνεται, χρωματίζεται και στη συνέχεια αφήνει το αποτύπωμά της σε μια άλλη επιφάνεια. Με τον τρόπο αυτό ένα έργο μπορεί να τυπωθεί σε πολλά αντίτυπα. Τα παιδιά μπορούν να κατανοήσουν και να εξοικειωθούν με αυτή την πολύ βασική έννοια της χαρακτηριστικής και του τυπώματος. Έχουν εξάλλου ήδη εμπειρία, καθώς όλα έχουν παρατηρήσει το αποτύπωμα μιας λερωμένης παλάμης ή τα ίχνη από βρεγμένα πέλματα και λασπωμένα παπούτσια στο πάτωμα. Το απλό τύπωμα προϋποθέτει μια επιφάνεια εκτύπωσης και ένα αντικείμενο βουτηγμένο στο χρώμα.

Τύπωμα επιφανειών χωρίς επεξεργασία: Τα παιδιά πιέζουν τα δάχτυλά τους σε ταμπόν με διάφορα χρώματα και αφήνουν τα αποτυπώματά τους σε ένα χαρτί. Αντί για ταμπόν μπορεί να χρησιμοποιηθεί μια επιφάνεια στην οποία έχει απλωθεί τέμπερα. Ενθαρρύνονται να παρατηρήσουν τις λεπτομέρειες στα λερωμένα δάχτυλά τους και να τις συγκρίνουν με τα ίχνη που δημιούργησαν. Στη συνέχεια μπορούν να αυτοσχε-

διάσουν δημιουργώντας συνδυασμούς αποτυπωμάτων που συνθέτουν απλά σχήματα. Με την ίδια διαδικασία τυπώνουν διάφορα αντικείμενα όπως νομίσματα, σπάγκο, φελλούς, καπάκια, κλειδιά, φτερά, φύλλα δέντρων κ.λπ.

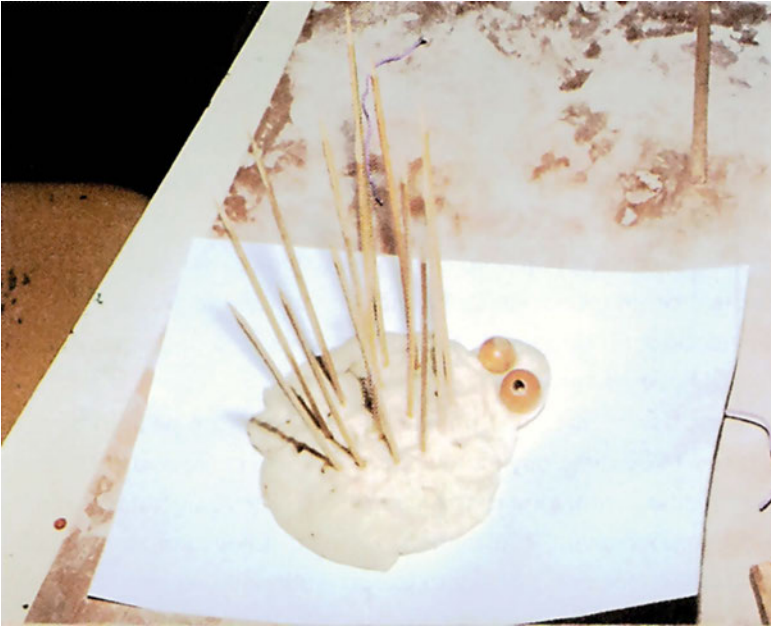
Αναπαραγωγή εικόνας: Σε ένα μη απορροφητικό χαρτί ή άλλη επιφάνεια δημιουργούνται γρήγορα απλές μορφές με πηχτή τέμπερα. Πριν στεγνώσουν τα χρώματα ένα άλλο κομμάτι χαρτί τοποθετείται από πάνω και πιέζεται καλά. Στο δεύτερο αυτό χαρτί αποτυπώνεται η αρχική εικόνα.

Τύπωμα επιφανειών με επεξεργασία: Σφουγγάρια ή χοντρό απορροφητικό χαρτόνι κομμένα σε διάφορα γεωμετρικά σχήματα και βουτηγμένα σε χρώματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν σαν σφραγίδες. Υλικά που σκαλίζονται εύκολα, όπως ο πηλός, ο γύψος, ακόμη και κομμένα φρούτα, προσφέρουν μεγαλύτερες δυνατότητες καθώς τα παιδιά επεμβαίνουν στην επιφάνειά τους. Συνδυασμοί αυτών των τυπωμάτων μπορούν να δημιουργήσουν απλές συνθέσεις.

“Θετικά” και “αρνητικά” αποτυπώματα: Ένα κομμάτι σπάγκου βρέχεται σε κόλλα και εφαρμόζεται σε μια επιφάνεια ενός κουτιού, με τρόπο που να δημιουργηθεί ένα ενδιαφέρον σχήμα. Στη συνέχεια το κουτί χρησιμοποιείται σαν σφραγίδα σε λευκό χαρτί. Το αποτύπωμα που παράγεται είναι “θετικό”, δηλαδή αποτυπώθηκε το σχήμα του σπάγκου ενώ η γύρω επιφάνεια παρέμεινε λευκή. Το ίδιο συμβαίνει σε οποιαδήποτε σφραγίδα με ανάγλυφα σχέδια. Αν όμως δημιουργήσουμε σχήματα σε μια μαλακή επιφάνεια χαράζοντας π.χ. με ένα ξυλάκι πηλό, μια κομμένη πατάτα ή ένα κομμάτι φελιζόλ τότε το αποτύπωμα είναι “αρνητικό”. Στην περίπτωση αυτή δηλαδή τα χαράγματα είναι εκείνα που παραμένουν άσπρα.

3.4.3. Υλικά και τεχνικές για τρισδιάστατες εικαστικές δραστηριότητες

α) Πλαστική: Είναι μια δραστηριότητα που συνεπαίρνει τα παιδιά καθώς το δημιούργημά τους στέκεται όρθιο και μπορούν να το δουν απ’ όλες του τις πλευρές. Ενθουσιάζονται ακόμη με τη διαδικασία που τους επιτρέπει να αισθανθούν άμεσα το υλικό χωρίς την παρεμβολή εργαλεί-

Εργασίες με πηλό και ξύλο.

ων. Όλα εξάλλου έχουν ήδη μια ευχάριστη πολυαισθητηριακή εμπειρία πλάθοντας τη λάσπη. Μπορούν να ζυμώνουν, να πλάσουν, να τρίψουν, να πιέσουν, να ανοίξουν τρύπες, να κόψουν ή να ενώσουν κομμάτια. Οι δημιουργίες τους μπορούν να διορθωθούν εύκολα, να αλλάξουν στην πορεία ή να καταστραφούν και να γίνουν πάλι από την αρχή.

Η εργασία σε όρθια στάση γύρω από ένα τραπέζι επιτρέπει την ελευθερία της κίνησης ολόκληρου του σώματος και ευνοεί τη συνομιλία και την κοινωνικότητα μεταξύ των παιδιών που μπορούν να μοιραστούν τις ιδέες τους ή να συνεργαστούν. Ο πηλός που χρησιμοποιούν οι αγγειοπλάστες χρειάζεται αρκετή προετοιμασία, είναι δύσκολο να διατηρηθεί και δημιουργεί προβλήματα αποθήκευσης και καθαριότητας. Υπάρχουν όμως τύποι πηλού έτοιμοι για πλάσιμο και που μπορούν να χρησιμοποιηθούν ευκολότερα στο σχολικό χώρο, ενώ είναι κατάλληλα και άλλα υλικά όπως το ζυμάρι και η πλαστελίνη.

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά να ανακαλύψουν ότι υπάρχουν πολλοί τρόποι για να δουλέψουν με αυτά τα υλικά.

Για παράδειγμα μπορούν να κατασκευάσουν ένα βάζο ακολουθώντας τρεις μεθόδους εργασίας:

α) Ένας βώλος από πηλό ή πλαστελίνη πιέζεται στη μέση με τους αντίχειρες, ενώ τα δάχτυλα συγκρατούν την εξωτερική επιφάνεια. Όσο προχωράει η εργασία λεπταίνουν τα τοιχώματα και διαμορφώνεται το σχήμα.

β) Χρησιμοποιώντας ένα μικρό πλάστη τα παιδιά κατασκευάζουν μια λεπτή επίπεδη επιφάνεια σε όποιο σχήμα επιθυμούν να έχει στην κάτω ψή του το βάζο και στη συνέχεια ανασηκώνουν τις άκρες της.

γ) Δημιουργείται πάλι μια επίπεδη βάση με μικρό πάχος. Τα παιδιά πλάθουν μακριές και λεπτές λωρίδες που στη συνέχεια τοποθετούνται στη βάση, η μια πάνω στην άλλη, ακολουθώντας το εξωτερικό της περίγραμμα.

Δύο διαφορετικές μεθόδους εργασίας μπορούν να ακολουθήσουν και στην κατασκευή μικρογλυπτών:

α) Ξεκινούν με ένα βασικό κομμάτι πάνω στο οποίο προσθέτουν σταδιακά τα δευτερεύοντα μέρη. Μεγαλύτερα παιδιά μπορούν να ενισχύσουν αυτά τα μέρη με οδοντογλυφίδες.

β) Διαμορφώνουν το αρχικό κομμάτι αφαιρώντας υλικό. Το αποτέλεσμα είναι ανθεκτικότερο, αφού η μορφή είναι ενιαία. Μπορούν να εργαστούν μόνο με τα χέρια ή χρησιμοποιώντας ένα πλαστικό μαχαιράκι.

Αντίστοιχες μέθοδοι ακολουθούνται για τη δημιουργία αναγλύφων. Το ανάγλυφο δεν είναι ένα περίοπτο έργο, όπως το γλυπτό, δηλαδή δεν είναι επεξεργασμένο έτσι ώστε να φαίνεται από όλες του τις πλευρές. Προέρχεται από τη διαμόρφωση μιας επίπεδης επιφάνειας στην οποία έχουν σκαλιστεί διάφορα στοιχεία. Τα παιδιά μπορούν να δημιουργήσουν ανάγλυφα με δύο τρόπους:

α) Διαμορφώνουν μια λεπτή επίπεδη επιφάνεια και κατόπιν προσθέτουν μακρόστενες λωρίδες από το ίδιο υλικό δημιουργώντας διάφορα σχέδια. Το ανάγλυφο που κατασκεύασαν ονομάζεται εξώγλυφο, επειδή τα σχέδια εξέχουν από την επιφάνεια βάσης.

β) Με τα δάχτυλα ή χρησιμοποιώντας ξυλάκια χαράζουν την επιφάνεια και αφαιρούν υλικό δημιουργώντας βαθουλώματα. Στην περίπτωση αυτή δημιουργούν εσώγλυφα.

Πέρα από αυτές τις βασικές κατασκευές ένα πλήθος αυτοσχεδιασμών μπορεί να οδηγήσει σε απρόσμενα αποτελέσματα. Τα παιδιά μπορούν να κατασκευάσουν απλά κοσμήματα, να βάψουν τις δημιουργίες τους αφού στεγνώσουν με χρώματα τέμπερας ή να προσθέσουν διάφορα άλλα υλικά.

β) γλυπτικές μορφές με διάφορα υλικά: Τα παιδιά μπορούν να δημιουργήσουν τρισδιάστατες κατασκευές ενώνοντας με κόλλα άδεια κουτιά σε διάφορα σχήματα, κομμάτια ξύλου, φελιζόλ και οποιοδήποτε φαινομενικά άχρηστο υλικό επιλέξουν. Οι παραγωγές αυτές μπορεί να απεικονίζουν κάτι συγκεκριμένο, όπως π.χ. ένα ρομπότ, μπορεί όμως και να μην έχουν σχέση με κάποιο αντικείμενο από την πραγματικότητα. Στη συνέχεια βάφουν με διάφορα χρώματα τις κατασκευές τους.

Μπορούν ακόμη να δημιουργήσουν αιωρούμενες γλυπτικές συνθέσεις. Μια αιωρούμενη κατασκευή αποτελείται από ένα βασικό στήριγμα στο οποίο κρεμιούνται διάφορα αντικείμενα. Μια ξύλινη βέργα ή μια κρεμάστρα μπορούν να χρησιμοποιηθούν για το σκοπό αυτό. Στη συνέχεια με λεπτό σπάγκο δένονται όποια αντικείμενα επιλέξουν τα παιδιά. Μπορεί να είναι κομμάτια από πηλό ή από χαρτί σε διάφορα σχήματα και χρώματα, βαμμένα ή άβαφα ξυλάκια, φύλλα, κοχύλια κ.λπ. Η κατασκευή μπορεί να έχει ένα ή περισσότερα επίπεδα με την πρόσθεση και άλλων στηριγμάτων. Τα στηρίγματα αυτά και τα αιωρούμενα αντικείμενα πρέπει να δένονται με τέτοιο τρόπο ώστε η όλη σύνθεση να ισορροπεί όταν κρεμαστεί.

Εργασίες με πηλό και τέμπρες.

3.4.4. Υλικά και τεχνικές για το κολάζ

Το κολάζ είναι μια εικαστική μορφή στην οποία σε μια επιφάνεια ενσωματώνονται διάφορα, ομοιογενή ή ετερόκλητα, στοιχεία. Κομμάτια χαρτιού, φωτογραφίες, χάντρες, φτερά, λουλούδια, καρποί, πανί, ξύλα, φύλλα ή οποιοδήποτε άλλο φυσικό ή κατασκευασμένο αντικείμενο θεωρείται σκόπιμο να χρησιμοποιηθεί και να ενταχθεί σε μια εικαστική σύνθεση. Για παράδειγμα ένα κολάζ μπορεί να αποτελείται μόνο από κομμένες φωτογραφίες, να περιέχει και ζωγραφικά μέρη, αλλά και αντικείμενα που έχουν όγκο. Έτσι, ανάλογα, τα κολάζ μπορεί να είναι επίπεδα ή τρισδιάστατα, να στηρίζονται σε μια απλή ή μικτή τεχνική.

Η τεχνική του κολάζ αποτελεί πλούσια αισθητική εμπειρία για τα παιδιά και παρέχει άπειρες δυνατότητες για προσωπική έκφραση. Καθένα τους μπορεί να συγκεντρώσει και να επιλέξει τα υλικά που θα χρησιμοποιήσει και να ακολουθήσει έναν εντελώς ιδιαίτερο τρόπο εργασίας. Μια μικρή εκδρομή στη φύση ή μια επίσκεψη σε κάποιο εργαστήριο δίνει την ευκαιρία να συγκεντρωθούν αντικείμενα που ίσως να φαίνονται άχρηστα με την πρώτη ματιά. Στην περίπτωση που ο παιδαγωγός προσφέρει τα υλικά αυτό δε θα πρέπει να γίνεται με χαοτικό τρόπο. Μια βασική ταξινόμηση σε κατηγορίες διευκολύνει στο να ξεπεραστεί η αμηχανία που προκαλεί ένας σωρός με ετερόκλητα αντικείμενα.

Επίπεδα κολάζ με μεγάλα κομμάτια χαρτιού σε διάφορα χρώματα είναι προτιμότερα για το ξεκίνημα. Μπορούν να επιλεγούν ακόμη φωτογραφίες από περιοδικά για να παρουσιαστεί ένα θέμα (π.χ. μια σειρά από λουλούδια) ή για να δημιουργηθούν εντελώς απροσδόκητες συνθέσεις (π.χ. μια γάτα με κεφάλι ανθρώπου και για ουρά ένα τρένο). Για επιφάνεια βάσης αρκεί ένα χοντρό χαρτόνι, ενώ χρησιμοποιείται κόλλα σε υγρή μορφή με πινέλο. Τα μικρότερα παιδιά που δεν έχουν μάθει να χειρίζονται ψαλίδι μπορούν να σχίσουν το χαρτί με το χέρι, ενώ κάποια άλλα μπορούν να εξασκηθούν στη χρήση αυτού του εργαλείου. Σταδιακά οι δραστηριότητες εμπλουτίζονται, η τεχνική γίνεται μικτή με ζωγραφικά στοιχεία και τα κολάζ τρισδιάστατα.

Εργασίες με μαρκαδόρους και πρόσθετα στοιχεία από χαρτί σε διάφορα χρώματα (απλά κολάζ).

Παρά το ενδιαφέρον που εκδηλώνεται για την εικαστική αγωγή εξακολουθούν να υπάρχουν μεταξύ των παιδαγωγών ορισμένες πολύ περιοριστικές αντιλήψεις. Συχνά οι εικαστικές δραστηριότητες αντιμετωπίζονται ως απασχολήσεις κατάλληλες για τις ώρες της χαλάρωσης, για συναισθηματική εκτόνωση ή προσανατολίζονται σε ένα ωραιοφανές αποτέλεσμα. Οι προσεγγίσεις αυτές αποτελούν εμπόδιο στην επαφή των παιδιών με τις εικαστικές τέχνες.

Ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα οφείλει να στηρίζεται στη γνώση της παιδικής ανάπτυξης και να προσφέρει πλήρεις και ουσιαστικές καλλιτεχνικές εμπειρίες. Οι εικαστικές δραστηριότητες πρέπει να είναι χαλαρά δομημένες, να στηρίζονται σε ένα υπόβαθρο πλούσιο σε ερεθίσματα, να εξισορροπούν τη διαδικασία με το τελικό αποτέλεσμα και να οδηγούν τα παιδιά στη δράση και στην ενεργό συμμετοχή παρέχοντας ευκαιρίες για παρατήρηση, εξερεύνηση και πειραματισμό.

Ερωτήσεις

- Πώς θα περιμένατε να ανταποκριθούν τρίχρονα παιδιά σε μια δραστηριότητα που αφορά την πλαστική;
- Πώς θα σχεδιάζατε μια δραστηριότητα στη ζωγραφική; Με ποια διαδικασία θα γινόταν η επιλογή του θέματος και τι υλικά θα χρησιμοποιούσατε;
- Πώς θα διευκολύνατε ένα παιδί που νοιώθει αμηχανία μη ξέροντας τι να ζωγραφίσει;

Προτεινόμενες εργασίες και δραστηριότητες

- Οι μαθητές-τριες επισκέπτονται έναν παιδικό σταθμό προκειμένου να παρατηρήσουν και να σχολιάσουν τον τρόπο διεξαγωγής των εικαστικών δραστηριοτήτων. Ζητούν από τα μικρά παιδιά να τους μιλήσουν για τα έργα που δημιουργούν.

Εργαστηριακές ασκήσεις

Σκοπός: Να εξασκηθούν οι μαθητές-τριες στη χρήση των υλικών και να διευρύνουν την ικανότητά τους να παράγουν εικαστικές μορφές συνδυάζοντας διάφορες τεχνικές. Να αποκτήσουν εμπειρία από την ομαδική εργασία.

Υλικά: Μπορούν να επιλεγούν οποιαδήποτε υλικά περιλαμβάνονται στο σχετικό κεφάλαιο.

Οι μαθητές χωρισμένοι σε μικρές ομάδες επιλέγουν ελεύθερα ένα θέμα με βάση τα ενδιαφέροντά τους. Στη συνέχεια προσπαθούν να το προσεγγίσουν εικαστικά ακολουθώντας όσο το δυνατό περισσότερες μεθόδους εργασίας, χρησιμοποιώντας ποικίλες τεχνικές και εκφραστικά μέσα. Για παράδειγμα γύρω από το θέμα “πόλη” μπορεί να παρουσιάσουν έργα ζωγραφικής με τέμπρες, να κατασκευάσουν μακέτες, να παρουσιάσουν φωτογραφικά κολάζ κ.λπ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Β., 1988, «Λίμερικ και παιχνιδόλεξα», Διαδρομές, τ. 11, σ. 200 κ.ε.
- ΑΡΝΤΟΥΕΝ Ι., 2000, *Η καλλιτεχνική αγωγή στο σχολείο*, Αθήνα, Νεφέλη.
- CAMP J., 1982, *Disegnare*, Ρώμη, Arnoldo Mondadori.
- ΒΑΟΣ Α., 2000, *Εικαστική αγωγή στην ελληνική εκπαίδευση*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- CHARMAN L., 1993, *Διδακτική της τέχνης-Προσεγγίσεις στην καλλιτεχνική αγωγή*, Αθήνα, Νεφέλη.
- CLEMENT R., 1986, *The Art Teacher's Handbook*, Λονδίνο, Hutchinson.
- DORANCE S., 1998, *Δημιουργικές δραστηριότητες στο νηπιαγωγείο*, Αθήνα, Τυπωθήτω.
- GOODNOW J., 1977, *Children's Drawings*, Λονδίνο, Fontana.
- ΚΑΚΙΣΗ - ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ Λ., 1989, *Στοιχεία εικαστικής αγωγής*, Αθήνα, εκδ. Πανεπιστημίου Αθηνών.
- ΚΑΛΛΕΡΓΗΣ Η., 1995, *Προσεγγίσεις στην παιδική λογοτεχνία*, Αθήνα, Καστανιώτης.
- ΚΑΛΟΥΡΗ - ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ Ρ., 1985, *Αισθητική αγωγή του παιδιού*, Αθήνα, Δίπτυχο.
- KANDINSKY V., 1981, *Για το πνευματικό στην τέχνη*, Αθήνα, Νεφέλη.
- KANDINSKY V., 1996, *Σημείο, γραμμή, επίπεδο. Συμβολή στην ανάλυση των ζωγραφικών στοιχείων*, Αθήνα, Δωδώνη.
- ΚΑΝΙΣΤΡΑ Μ., 1991, *Η σύγχρονη εικαστική αγωγή στο σχολείο*, Αθήνα, Σμίλη.
- ΚΑΖΕΜΙ - VEISARI, E., 2000, *Ο ανοιχτός σχεδιασμός στο νηπιαγωγείο*, επιμ. Μ. Μερακλής, Αθήνα, Κορφή.
- ΚΟΝΔΥΛΗ Μ., 2000, *Εκπαιδευτικές δραστηριότητες για την επικοινωνιακή χρήση της γλώσσας*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- ΚΛΕΕ Π., 1989, *Τα μαθήματα στη σχολή Μπαουχάουζ*, Αθήνα, Μέλισσα.
- ΚΟΖΑΚΟΥ - ΤΣΙΑΡΑ Ο., 1988, *Εισαγωγή στην εικαστική γλώσσα*, Αθήνα, Gutenberg.
- ΚΟΥΚΟΥΛΟΜΜΑΤΗΣ Δ., 1993, *Λογοτεχνία και εικονογράφηση, η παιδευτική τους διάσταση*, Αθήνα, Βιλιογόνια.
- ΜΑΓΟΥΛΙΩΤΗΣ Α., 1989, *Ζωγραφική - γλυπτική - χαρακτηριστική*, Αθήνα, Gutenberg.
- ΜΑΓΟΥΛΙΩΤΗΣ Α., 1991, *Κατασκευές*, Αθήνα, Gutenberg.
- ΜΕΡΕΝΤΙΕ Φ., 1981, *Το παιδικό σχέδιο*, Αθήνα, Υποδομή.
- MILNER M., 1998, *Όταν δεν μπορείς να ζωγραφίσεις, εμπόδια στην ψυχική δημιουργικότητα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- ΜΟΥΡΙΚΗ Α., 1998, «Αισθητική της έκφρασης και επικοινωνία. Προβληματισμοί σχετικά με μια μουσική - αισθητική αγωγή», *Μουσικολογία*, τ. 10-11, σσ. 97 - 123.
- ΝΤΟΛΙΟΠΟΥΛΟΥ Ε., 1999, *Σύγχρονες τάσεις της προσχολικής αγωγής*, Αθήνα, Τυπωθήτω.
- RODARI J., 1985, *Η γραμματική της φαντασίας*, Αθήνα, Τεκμήριο.

- POMΠΙΝΣΟΝ Κ., 1999, *Οι τέχνες στα σχολεία, αρχές, πρακτικές, προβλέψεις*, Αθήνα, Καστανιώτης.
- ΣΑΛΛΑ - ΔΟΚΟΥΜΕΤΖΙΔΗ Τ., 1996, *Δημιουργική φαντασία και παιδική τέχνη*, Αθήνα, Εξάντας.
- SARGENT W., 1987, *Το χρώμα στη φύση και στην τέχνη*, Αθήνα, Κάλβος.
- SCHIRRMACHER R., 1998, *Τέχνη και δημιουργική ανάπτυξη των παιδιών*, Αθήνα, Ίων.
- ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ Δ., 1998, *Αισθητική καλλιέργεια και μορφές έκφρασης των νηπίων*, Αθήνα, Καστανιώτης.
- ΤΟΜΑΣ Γ. - ΣΙΑΚ Α., 1997, *Η ψυχολογία του παιδικού σχεδίου*, Αθήνα, Καστανιώτης.
- TRITTEN G., 1981, *Teaching Color and Form*, Λονδίνο, Van Nostrand Reinhold.
- ΦΙΣΕΡ Ε., 1977, *Η αναγκαιότητα της τέχνης*, Αθήνα, Θεμέλιο.

Ειδικό θέμα:
ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΟ

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΜΠΑΧΟΥΜΑ

Περιεχόμενα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

- 1.1. Προσέγγιση της έννοιας του μουσείου
- 1.2. Το μουσείο, γενικά, και το μουσείο τέχνης, ειδικά, ως παράγοντας ανάπτυξης της αισθητικής και καλλιτεχνικής αγωγής
- 1.3. Εμφύχωση και Εμφυχωτές στα Μουσεία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΕΠΙΣΚΕΨΗΣ ΣΕ ΜΟΥΣΕΙΟ

- 2.1. Μουσείο και Παιδί - Μαθητής
- 2.2. Προετοιμασία για την επίσκεψη σε Μουσείο
Προεργασία - Οργάνωση - Προγραμματισμός
- 2.3. [Α] Στάδιο πριν από την Επίσκεψη
Προετοιμασία στην τάξη του σχολείου
- 2.4. [Β] Στάδιο Επίσκεψης στο Μουσείο
Επίσκεψη - Ξενάγηση - Αναζήτηση
- 2.5. [Γ] Στάδιο μετά την επίσκεψη στο Μουσείο
Επεξεργασία των εμπειριών στην τάξη - Προεκτάσεις
- 2.6. Μουσειοβαλίτσα / Μουσειοσκευή. Θετικές και Αρνητικές πλευρές

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ο κόσμος του μουσείου

1.1. Προσέγγιση της έννοιας του μουσείου

Προσεγγίζοντας την έννοια Μουσείο διαπιστώνουμε ότι ετυμολογικά “Μουσείο” σημαίνει κατοικία των Μουσών (δηλ. χώρος των τεχνών). Μουσείο είναι το οικοδόμημα όπου εκτίθενται σε κοινή θέα συλλογή έργων τέχνης, πολιτισμού, τεχνολογίας, επιστημών, φυσικής ιστορίας κ.λπ., και δίνεται η δυνατότητα μελέτης τους. Για παράδειγμα: μουσείο αρχαιολογικό - νομισματικό - βυζαντινό - λαϊκής τέχνης - λαογραφικό - επιστημών - φυσικής ιστορίας - ορυκτολογίας - ιατρικής - γεωλογίας - τέχνης - πινακοθήκες κ.λπ.

Σύμφωνα με το ICOM (International Council of Museums, Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων) το Μουσείο είναι ένα μη κερδοσκοπικό μόνιμο ίδρυμα στην υπηρεσία της κοινωνίας και της εξέλιξής της, ανοιχτό στο κοινό, που αποκτά, διατηρεί, ερευνά, επικοινωνεί και εκθέτει για σκοπούς μελέτης, εκπαίδευσης και ψυχαγωγίας υλικό - μαρτυρία του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του (Αλκηστis, 1996). Σε αυτόν, λοιπόν, τον καταπληκτικό χώρο οι άνθρωποι μαθαίνουν με το να έρχονται σε επαφή με διαφορετικές εποχές και τόπους, με το να σχετίζονται με το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον και με το να διαλογίζονται πράξεις, ιδέες και εφαρμογές.

Κατά την αρχαιότητα το πιο γνωστό μουσείο ήταν το Μουσείο των Πτολεμαίων της Αλεξάνδρειας στην Αίγυπτο (3^{ος} π.Χ. αιώνας), που συμπεριλάμβανε και τη Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας. Οι συλλογές των ιδιωτών, κατά την αρχαιότητα, αποτέλεσαν τις βάσεις για το σύγχρονο μουσείο, οι συλλογές αντικειμένων αξίας των μοναστηριών κατά το Μεσαίωνα, καθώς και το ενδιαφέρον για τη φυσική ιστορία, τις επιστήμες και την αναβίωση του αρχαίου ελληνικού πνεύματος (π.χ. συλ-

λογές ευγενών με αγάλματα, νομίσματα, έργα πολεμικής τέχνης, έργα ζωγραφικής, βιβλία) κατά την Αναγέννηση. Στον ευρωπαϊκό χώρο το πρώτο μουσείο άνοιξε τις πύλες του στο κοινό το 1671 στη Βασιλεία της Ελβετίας, ενώ ονομαστά μουσεία, όπως το Βρετανικό και το Μουσείο του Λούβρου στη Γαλλία άνοιξαν αντίστοιχα το 1753 και το 1793.

Κατά τον τελευταίο αιώνα με τον εκδημοκρατισμό των περισσοτέρων κοινωνιών, την ανάπτυξη ιδιωτικών, κρατικών, ευρωπαϊκών και διεθνών πρωτοβουλιών η έννοια της ισότιμης συμμετοχής όλων των πολιτών σε όλες τις εκπαιδευτικές, πολιτιστικές και κοινωνικές δραστηριότητες κρίθηκε αναγκαία και δίκαιη. Έτσι, προέκυψε και η ανάγκη για μεταλλαγή του μουσείου από ένα κλειστό χώρο για μια μικρή μειοψηφία σε ένα χώρο ελκυστικό, πληροφοριακό, πολυσύνθετο, με πολλές ευκαιρίες και κίνητρα για προβληματισμό και δράση για όλους, ιδιαίτερα για τα παιδιά. Το “νέο” μουσείο χαρακτηρίζεται από μοναδικότητα, εγγύτητα προς όλους, προσωπική διαμόρφωση, ανάλυση, σύνθεση και αξιολόγηση των εκθεμάτων του από τον κάθε επισκέπτη. Έτσι, ο επισκέπτης μπορεί να βάλει την προσωπική του σφραγίδα, τις αντιλήψεις του και την κοσμοθεωρία του για να πλησιάσει και να ερμηνεύσει τα εκθέματα του κάθε μουσείου.

Με αυτό το σκεπτικό, το νέο μουσείο συμπληρώνει, προεκτείνει, αλλά και λειτουργεί ταυτόχρονα με το επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα. Γίνεται ο πιο κατάλληλος χώρος για την καλλιέργεια της αισθητικής και πολιτιστικής ευαισθησίας, για την ιστορική, κοινωνική, πολιτική, οικονομική και πολιτιστική γνώση και αντίληψη όλων των εκθεμάτων (Zewis 1980, όπως φαίνεται στο Άλκηστις, 1996). Με τον τρόπο αυτό έργα τέχνης, αντικείμενα καθημερινής ζωής και έκφρασης, πρωτότυπα μηχανήματα, εφευρέσεις κ.λπ. μέσα στο χώρο των μουσείων (ανάλογα με το είδος τους) γίνονται υλικά για παρατήρηση, δημιουργία, προεκτάσεις και αναδιαμόρφωση, στη διάθεση των επισκεπτών. Με τη βοήθεια των νέων τεχνολογιών (υπολογιστές, φιλμς, διαφάνειες), των εργαστηριακών χώρων, των χώρων δημιουργικής απασχόλησης και των χώρων παιχνιδιού οι ενήλικοι επισκέπτες, αλλά κυρίως τα παιδιά γνωρίζουν και επεξεργάζονται τα εκθέματα του κάθε μουσείου.

Το μουσείο είναι ένας χώρος εμπειρίας, συνάντησης, έρευνας και αποκαλύψεων όχι επιφανειακών, αλλά σε βάθος, που μπορούν μετά να

επαληθευτούν από την πραγματικότητα του περιβάλλοντος, τόσο από πλευράς ιστορικής, όσο και ανθρωπολογικής. Το ICOM (Διεθνές Συμβούλιο των Μουσείων) εντοπίζει το σκοπό του μουσείου, στη μελέτη, την εκπαίδευση και την ψυχαγωγία, αφού το μουσείο μνεί τους νέους στη γνώση και αντίληψη, στη δραστηριοποίηση πάνω σε πολιτιστικά θέματα, στην εξατομικευμένη μάθηση και στην ελεύθερη ενασχόληση με πρακτικές που δημιουργούν ευχάριστα συναισθήματα. (Άλκηστις, 1996).

1.2. Το μουσείο, γενικά, και το μουσείο τέχνης, ειδικά, ως παράγοντας ανάπτυξης της αισθητικής και καλλιτεχνικής αγωγής

Όπως αναφέρθηκε, το σημερινό μουσείο τείνει να γίνει μια πηγή έμπνευσης για τη σύγχρονη κοινωνία, ένας πόλος εκπαιδευτικής, πολιτιστικής και πνευματικής ανύψωσης, σε αντίθεση με το παρελθόν, όπου αποτελούσε ένα χώρο φύλαξης, έκθεσης και συντήρησης των εκθεμάτων της τέχνης, του πολιτισμού και της φύσης του παρελθόντος. Υπ' αυτή την έννοια ο όρος “μουσείο” γίνεται στέγη πολιτισμού αλλά και ερευνητικό κέντρο, εκπαιδευτικός φορέας αλλά και χώρος ψυχαγωγίας. Πλέον, το κάθε έκθεμα αποτελεί αντικείμενο ερμηνείας όχι μόνο μέσα στο στενό αυστηρά πλαίσιο του χώρου του μουσείου, αλλά και σαν μέρος του φυσικού και πολιτισμικού συνόλου, προσφέροντας ταυτόχρονα πληροφορίες για το περιβάλλον, τη θρησκεία, την κοινωνική και οικονομική οργάνωση της εποχής που εκφράζει και αντανακλά.

Το μουσείο τέχνης ειδικότερα, αποκαλύπτει στον επισκέπτη “θησαυρούς” και τον ωθεί να δημιουργήσει ο ίδιος τέχνη και να γίνει ταυτόχρονα “καταναλωτής” και “δημιουργός” της. Έτσι, ωθεί στον κόσμο της φαντασίας, της δημιουργικότητας, του ελεύθερου στοχασμού,

Μουσειοσκευές – μουσειοβαλίτσες του Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης.

της ευαισθησίας, της πράξης και της ενεργητικής συμμετοχής του κάθε επισκέπτη στο εκπαιδευτικό του “γίγνεσθαι” (Σταματοπούλου, 1998).

Το παιδί-επισκέπτης, μέσα από την παρατήρηση του εκθέματος και μέσα από την προσπάθεια για την κατανόησή του, επιστρατεύει όλες τις δυνάμεις της φαντασίας, της μνήμης και της παρατηρητικότητάς του. Το αυθεντικό έργο τέχνης του επιτρέπει να κατανοήσει τον εαυτό του αλλά και τον κόσμο που το περιβάλλει, του προσφέρει τη δυνατότητα να έρθει σε γόνιμη επαφή με τη γύρω του πραγματικότητα, αλλά συγχρόνως και να κατανοήσει την ιστορία του, πάντα με τη βοήθεια του μουσειοπαιδαγωγού ή του εκπαιδευτικού. Το έργο τέχνης γίνεται ένας καθρέφτης της πραγματικότητας και της διαχρονικής και σύγχρονης ιστορικότητας.

Μέσα στο μουσείο γενικά, και στο μουσείο τέχνης ειδικά, συγκεντρώνονται όλα τα “θαύματα του κόσμου”, “θαύματα” που μορφώνουν το παιδί - επισκέπτη, το κάνουν να παρατηρεί, να συγκινείται, και να ευαισθητοποιείται μπροστά στα εκθέματα, να αναπτύσσει και να καλλιεργεί αυτό που σήμερα ονομάζουμε “αισθητική αγωγή” και “αισθητική καλλιέργεια”. Βασικός ρόλος του μουσείου τέχνης είναι η παρουσίαση της τέχνης και η αποδοχή και ενσωμάτωσή της στην πραγματική, καθημερινή ζωή μέσω της διαμόρφωσης της αισθητικής αντίληψης των επισκεπτών.

Η Καλούρη - Αντωνοπούλου (1999, σελ. 231) επισημαίνει πως η τέχνη στο μουσείο δεν προσφέρει μόνο την αισθητική απόλαυση και την ανάπτυξη της αισθητικής αντίληψης, αλλά καλλιεργεί την ευαισθησία του ατόμου, το διευκολύνει, το καθοδηγεί και το μαθαίνει όχι μόνο να “κοιτάζει αλλά και να βλέπει, όχι μόνο να ακούει αλλά και να στοχάζεται”. Για παράδειγμα, ένας ζωγραφικός πίνακας σε ακουαρέλα μας βοηθά να καταλάβουμε όχι μόνο την τέχνη της ακουαρέλας, αλλά και να γνωρίσουμε την αρχιτεκτονική, την ενδυμασία, την ιστορία του τόπου και του χρόνου που αποτυπώνει και εκφράζει.

Όλοι γνωρίζουμε πως το έργο τέχνης είναι μια εικόνα, άλλοτε εύκολη κι άλλοτε δύσκολη στην ερμηνεία της. Μία εικόνα με κρυμμένες προσδοκίες, σκέψεις, όνειρα και ελπίδες και από την πλευρά του δημιουργού και από την πλευρά του θεατή - παρατηρητή. Άλλωστε, “κατανοώ την τέχνη σημαίνει κατανοώ την αντίληψη των άλλων για τον κόσμο, αλλά και το μήνυμα που στέλνουν σε εμένα” (Καλούρη - Αντωνοπούλου, 1999, σελ. 231).

Το μουσείο, λοιπόν, ως παράγοντας μόρφωσης και καλλιέργειας και ως πολιτιστικό μέσο ανάπτυξης προσφέρει τα εξής: α) διάθεση, συντήρηση και έκθεση των έργων του πολιτισμού στο πλατύ κοινό, β) πολύπλευρη χρήση για την αισθητική ανάπτυξη των επισκεπτών, γ) χρήση τους για έμπνευση νέων δημιουργιών, δ) ενίσχυση και εμπλουτισμό της σχολικής διδασκαλίας, ε) προσφορά ιστορικής συνείδησης στους μαθητές φέρνοντάς τους σε άμεση επαφή με αυθεντικές πηγές και αληθινά ντοκουμέντα, στ) γνώση και επεξεργασία της τέχνης, της ιστορίας, της τεχνολογίας και του περιβάλλοντος μέσα από κάθε έκθεμά του.

Η σύγχρονη μουσειολογική αντίληψη θέλει το μουσείο ένα χώρο ανοικτό στο κοινό, κάθε ηλικίας, κάθε κοινωνικο-οικονομικής τάξης, κάθε κοινωνικής προέλευσης και κάθε κουλτούρας, ώστε να επιτύχει τον πλήρη εκδημοκρατισμό του κι αυτό το επιτυγχάνει ακόμη καλύτερα με το άνοιγμά του στο παιδικό κοινό. Το παιδί, έτσι, μπορεί να γίνει ο διαμεσολαβητής στην επαφή της οικογένειας και της ευρύτερης κοινότητας με τη γνώση, την κουλτούρα, τον πολιτισμό, τις επιστήμες και τη φύση.

1.3. Εμπύχωση και Εμψυχωτές στα Μουσεία

Το μουσείο είναι ένας χώρος τέχνης, δημιουργίας και πολιτισμού, ένας χώρος που καλλιεργεί την αισθητική παιδεία έξω από τα καθιερωμένα σχολικά πρότυπα. Το κοινό ερχόμενο σε επαφή με τα εκθέματα, κλασικά ή μοντέρνα, δεν είναι πάντα σε θέση να τα γνωρίσει, αληθινά, σε όλες τους τις διαστάσεις, για το λόγο αυτό είναι απαραίτητος ο διαμεσολαβητής, ο ερμηνευτής, ο εμψυχωτής (*animateur*), ο μουσειο-παιδαγωγός που θα μεσολαβήσει μεταξύ επισκεπτών - εκθεμάτων και θα κάνει την επίσκεψη πιο δημιουργική και πιο γόνιμη. Ο εμψυχωτής (*anima* = ψυχή) καλείται να δώσει ψυχή, κίνηση, ενέργεια σε κάθε έκθεμα ενός μουσείου (ζωγραφικό πίνακα, γλυπτό, παραδοσιακή φορεσιά, αρχιτεκτόνημα κ.λπ.), ώστε να γίνει προσιτό στον καθένα, ιδιαίτερα στα παιδιά. Ο ρόλος του είναι να μαθαίνει το κοινό “να κοιτάζει”, “να διαβάζει”, να κατανοεί, να επικοινωνεί και να γεύεται τα μυστήρια του πολιτισμού μας (Καλούρη - Αντωνοπούλου, 1999).

Η σύγχρονη ειδικότητα των εμψυχωτών \ μουσειοπαιδαγωγών έχει

ως αντικείμενο την προετοιμασία, την οργάνωση και την εκτέλεση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στο μουσείο, όπως και τη φροντίδα της τάξης των εκθεμάτων, της αρτιότητας των αντικειμένων και της επάρκειας των αναλώσιμων υλικών (Ντολιοπούλου, 1999).

Όσον αφορά στην επίσκεψη των παιδιών στο μουσείο, ο εμπνευστής στοχεύει στην ευαισθητοποίησή τους απέναντι στο κάθε έκθεμα και στη γόνιμη και δημιουργική θέασή του. Για το λόγο αυτό εφόδιά του πρέπει να είναι οι βασικές γνώσεις της παιδαγωγικής, της ψυχολογίας, της ιστορίας της τέχνης και αρκετή καλλιτεχνική διάθεση για να μετατρέψει, μπροστά στα παιδικά μάτια, το μουσείο σε χώρο παρατήρησης, γνωριμίας με το παρελθόν, καλλιέργειας της φαντασίας και καλλιτεχνικής δημιουργίας. Ο εμπνευστής είναι το κατάλληλο άτομο που θα δημιουργήσει υποδομή για μια μόνιμη σχέση μουσείου - παιδιού, αφού θα κάνει την πρώτη του εμπειρία εντυπωσιακή και θα δημιουργήσει το υπόβαθρο για τη συνεχή επαφή του παιδιού με το χώρο του μουσείου. Θα ενθαρρύνει επίσης το παιδί - θεατή, να γνωρίσει το άγνωστο και να μην απογοητευτεί μπροστά σε κάθε "παράξενο" αντικείμενο που δε θα καταλαβαίνει. Χωρίς να επιβάλλει την προσωπική του άποψη, θα προτρέψει το παιδικό κοινό στην ελεύθερη έκφραση και δημιουργία, στο εργαστήριο του μουσείου ή στο σχολείο, για να προεκτείνει αυτό που είδε, που κατάλαβε και που το εντυπωσίασε.

Η μεσολάβηση του εμπνευστή τοποθετεί το κάθε έκθεμα στο ιστορικό και κοινωνικό του πλαίσιο, η μεσολάβηση του εκπαιδευτικού συνδέει το έκθεμα με τις παλιές γνώσεις των παιδιών, και η μεσολάβηση των γονιών βοηθάει τη μεταφορά των μουσειακών εμπειριών στην οικογένεια για την εμπέδωσή τους.

Ο ειδικός για τις συλλογές του κάθε μουσείου οφείλει να συνεργάζεται με τον παιδαγωγό κάθε βαθμίδας (π.χ. νηπιαγωγό, δάσκαλο, καθηγητή), ο οποίος γνωρίζει τα ειδικά χαρακτηριστικά και την ψυχολογία της συγκεκριμένης ομάδας παιδιών, ώστε να γίνει καλύτερη η προσέγγιση στα θέματα του μουσείου και να πραγματοποιηθεί το εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Με τον τρόπο αυτό θα εξασφαλιστεί η σύνδεση σχολείου - μουσείου, η συνεργασία και η ανταλλαγή απόψεων μεταξύ του ειδικού στην τέχνη και του ειδικού στο παιδί.

Για να επιτευχθούν όμως, όλοι οι προηγούμενοι στόχοι πρέπει να έχει γίνει η κατάλληλη προετοιμασία, ενημέρωση, προεργασία, γνωστική και πρακτική, των μαθητών από τον εκπαιδευτικό στο χώρο της σχολικής τάξης. Η περιέργεια των μαθητών καλό είναι να ενεργοποιηθεί, πληροφορίες να συλλεχθούν και το αντικείμενο της επίσκεψης στο μουσείο να συνδυαστεί με τις γνώσεις που τα παιδιά έχουν ήδη προσλάβει από το σχολείο.

Στη μουσειακή αγωγή προϋπόθεση είναι η δημιουργία κλίματος αλληλοαποδοχής, κατανόησης και εμπιστοσύνης, όπως σε κάθε παιδευτική σχέση, ώστε και από την πλευρά του εκπαιδευτικού (που συνοδεύει την τάξη του) και από την πλευρά του ερμηνευτή να επιτευχθεί η ενίσχυση της εφευρετικότητας, της δημιουργικότητας, της φαντασίας των παιδιών, αλλά και η συγκεκριμενοποίηση των γνώσεών τους με αφητηρία και αφορμή το κάθε έκθεμα. Όλα τα παραπάνω δε σημαίνουν την απόλυτη ελευθερία στην επαφή του παιδιού με το μουσείο, αφού για να προσεγγιστεί το έκθεμα και για να γίνει αντικείμενο θαυμασμού από το παιδί απαιτείται καθοδήγηση και κατάλληλη προετοιμασία.

Στόχος, τελικά, είναι η ευαισθητοποίηση, η ευχαρίστηση, το άνοιγμα της παιδικής ψυχής στα πολιτιστικά αγαθά και στην ανάγκη για γνώση. Βέβαια, πολλά προγράμματα περιορίζονται στην αναφορά της βιογραφίας των καλλιτεχνών και της τεχνοτροπίας της εποχής του δημιουργού και δεν εστιάζουν στην αφύπνιση της παιδικής περιέργειας και του ενδιαφέροντος για τη μάθηση και τον πολιτισμό (Σταματοπούλου, 1998).

Το μουσείο είναι χώρος πολιτιστικής ανάπτυξης και παράγοντας μόρφωσης και αισθητικής καλλιέργειας. Το μουσείο του χθες ήταν απλώς ένας χώρος έκθεσης των αντικειμένων, ενώ το μουσείο του σήμερα προσπαθεί να γίνει χώρος συνάντησης και ανταλλαγής εμπειριών, έρευνας, ανακάλυψης και αποκαλύψεων, όπως επίσης και χώρος προώθησης της αισθητικής ανάπτυξης των επισκεπτών και κυρίως των μαθητών-επισκεπτών.

Η διαδικασία της εμπύχωσης στα μουσεία και ο ρόλος των εμπυχωτών \μουσειοπαιδαγωγών είναι σημαντικά στοιχεία, αφού υποκινούν τη δημιουργική και γόνιμη θέαση των εκθεμάτων. Οι μουσειοπαιδαγωγοί ευαισθητοποιούν τα παιδιά \επισκέπτες απέναντι σε όλα τα “θαύματα” της φύσης, της τέχνης, των επιστημών και του πολιτισμού, που εκτίθενται στα μουσεία. Γίνονται, δηλαδή, οι διαμεσολαβητές μεταξύ επισκεπτών – εκθεμάτων για την κατανόηση της θεματολογίας του μουσείου από τους επισκέπτες.

Ερωτήσεις

- Με ποιον τρόπο αποτελεί το μουσείο παράγοντα ανάπτυξης της αισθητικής και καλλιτεχνικής αγωγής;
- Ποια είναι η θέση της τέχνης στα μουσεία; Ποιος είναι ο ρόλος του μουσείου τέχνης;
- Ποιος είναι ο ρόλος των εμπνευστών στα μουσεία;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Σχεδιασμός και εφαρμογή της επίσκεψης σε μουσείο

2.2. Μουσείο και Παιδί - Μαθητής

Για να εξετάσουμε τις σχέσεις σχολείου - μουσείου πρέπει να προσεγγίσουμε μια ειδική κατηγορία επισκεπτών του μουσείου, τους μαθητές. Οι μαθητές γνωρίζουν το μουσείο είτε με την επίσκεψη του σχολείου στο μουσειακό χώρο, είτε με την παρουσία των μουσειοσκευών στο σχολικό χώρο. Στην πρώτη περίπτωση, αυτό γίνεται με οργανωμένες επισκέψεις με τη συνεργασία των μουσειοπαιδαγωγών του μουσείου ή με επισκέψεις προετοιμασμένες από τον εκπαιδευτικό. Οι μουσειοπαιδαγωγοί διδάσκουν απευθείας τα παιδιά ή παράγουν και διαθέτουν παιδαγωγικό υλικό προς χρήση των μαθητών και των εκπαιδευτικών. Διοργανώνονται εκπαιδευτικά σεμινάρια επιμόρφωσης για τους εκπαιδευτικούς με την ευκαιρία μόνιμων ή περιοδικών εκθέσεων και κάποια μουσεία συνεργαζόμενα με τα σχολεία εκπονούν σχέδια εκπαιδευτικής δράσης (projects).

Οι επισκέψεις των παιδιών στα μουσεία εκπληρώνουν το στόχο της άμεσης επαφής με τα αντικείμενα και το δικαίωμα της ίσης πρόσβασης στην πολιτιστική κληρονομιά και την τέχνη. Για την πραγματοποίηση της δεύτερης περίπτωσης, το μουσείο αναπτύσσει δανειστικές υπηρεσίες, παράγει μουσειοσκευές και οργανώνει μετακινούμενες εκθέσεις.

Το μουσείο, όπως προαναφέρθηκε, μπορεί να αποτελέσει έναν άριστο συνεργάτη και βοηθό του επίσημου σχολικού θεσμού, αφού με το δελεαστικό του περιβάλλον προσφέρει στο παιδί κίνητρα για μάθηση, εμπειρίες και ανακαλύψεις. Τόσο η αίσθηση της ανακάλυψης, όσο και της δημιουργίας, σε συνδυασμό με την αισθητική του μουσείου και τα νέα εποπτικά μέσα που προσφέρονται στο μαθητή, καθιστούν το μουσείο κέντρο ευχάριστης και δημιουργικής μάθησης.

Κύριος στόχος της σχέσης παιδιού /μαθητή - μουσείου είναι η άμεση επαφή όλων των εμπλεκόμενων φορέων (μαθητών, δασκάλων, μουσειοπαιδαγωγών / ερμηνευτών, μουσείου και σχολείου) μεταξύ τους, μέσω, κυρίως, των μουσειακών εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Σύμφωνα με την Άλκηστη (1996), ερευνώντας τους στόχους των προγραμματισμένων επισκέψεων των σχολείων στα μουσεία διαπιστώνουμε πως επιδιώκονται μακροπρόθεσμοι και βραχυπρόθεσμοι στόχοι α) κοινωνικο-συναισθηματικής και β) γνωστικής ανάπτυξης για τους μαθητές.

Όσον αφορά στην πρώτη επιδίωξη παρατηρούμε πως το μουσείο προσφέρει στους μαθητές: α) εξοικείωση με το χώρο του μουσείου, τις προεκτάσεις του και τα δημιουργήματα του πολιτισμού, των επιστημών, της τεχνολογίας αλλά και της φύσης, β) γόνιμη χρήση των αισθήσεων, της συγκίνησης, της περιέργειας, της αυθόρμητης έκφρασης, της δημιουργικής ικανότητας και των ατομικών δεξιοτήτων τους, γ) καλλιέργεια της παρατηρητικότητας, της μνήμης, της φαντασίας, της προσωπικής επιλογής και του συναισθηματικού τους κόσμου, δ) γενικά, τη διεύρυνση της προσωπικότητάς τους μέσα από την ανακάλυψη και την ενεργό συμμετοχή στην πολιτιστική διαμόρφωση, την τεχνολογία και τις επιστήμες κ.λπ.

Όσον αφορά στη δεύτερη επιδίωξη, παρατηρούμε πως το μουσείο προσφέρει στους μαθητές: α) ερεθίσματα, γνώση ορολογίας, εμπλουτισμό παραστάσεων, αισθητική καλλιέργεια και διάκριση χωροχρονικών ομοιοτήτων και διαφορών, β) δυνατότητα παρατήρησης, προσέγγισης, κατανόησης των αντικειμένων και γνώση των ιστορικών και κοινωνικοπολιτικών εξελίξεων, που συνδέονται με τα εκθέματα, γ) ενθάρρυνση μετάδοσης των ιδεών και των συναισθημάτων του παιδιού (ζωγραφικά, κινητικά, θεατρικά) μετά την εμπειρία του μουσείου κ.λπ.

Όσον αφορά στους στόχους που θέτουν οι εκπαιδευτικοί για τις επισκέψεις των μαθητών στα μουσεία, αυτοί είναι: α) η πληροφόρηση για τους χώρους παιδείας και πολιτισμού της κοινότητας και η μετάδοση της πολιτιστικής κληρονομιάς σε όλες τις διαστάσεις, β) η διευκόλυνση των μαθητών στη συνειδητοποίηση της διαχρονικότητας της ανθρώπινης δημιουργίας, των φυσικών νόμων, της εξέλιξης της φύσης και της ιστορικής πραγματικότητας, γ) η επαφή με πολυποίκιλες γνώσεις και ευκαιρίες για ανάπτυξη κοινωνικής συμπεριφοράς κ.λπ.

Όσον αφορά στους στόχους των μουσειοπαιδαγωγών, των ερμηνευ-

τών των μουσείων που έχουν σπουδαίο ρόλο να επιτελέσουν κατά τη διάρκεια της επίσκεψης των σχολείων, αυτοί αναφέρονται, σύμφωνα με την Άλκηστη (1996) και την Καλούρη - Αντωνοπούλου (1999) στις εξής επιδιώξεις: α) στο άνοιγμα και στην επικοινωνία του σχολείου με τον κόσμο, β) στην αισθητική, καλλιτεχνική ή επιστημονική καλλιέργεια των παιδιών, γ) στην ευαισθητοποίηση για τη μορφωτική και πολιτιστική αξία των έργων του παρελθόντος και του παρόντος, δ) στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας των παιδιών στα εργαστήρια των μουσείων μέσω της επαφής τους με την τέχνη και τις επιστήμες και ε) στην πληροφόρηση, στη διαμόρφωση της αισθητικής ευαισθησίας των παιδιών και στην προσφορά ευκαιριών προς αυτά να επινοήσουν και να ταυτιστούν με τον τεχνίτη, εφευρέτη, καλλιτέχνη ή επιστήμονα κ.λπ.

2.2. Προετοιμασία για την επίσκεψη σε Μουσείο: Προεργασία - Οργάνωση - Προγραμματισμός

Πριν από την επίσκεψη στο χώρο του κάθε μουσείου ο εκπαιδευτικός πρέπει να έχει οργανώσει το πρόγραμμά του και να έχει πραγματοποιήσει τις κατάλληλες προετοιμασίες. Είναι καλό, από την αρχή της σχολικής χρονιάς να έχει επιλέξει τα μουσεία που θα συμπληρώσουν τη διδασκαλία του, να έχει οργανώσει τις επισκέψεις της τάξης του στο καθένα απ' αυτά και να έχει μελετήσει τη σχετική βιβλιογραφία. Οι μουσειακοί εκπαιδευτικοί χώροι είναι σημαντικό να διαθέτουν ένα συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

Η επιλογή της καταλληλότητας του μουσείου θα γίνει σύμφωνα: με την ηλικία, το στάδιο ανάπτυξης και το γνωστικό επίπεδο των μαθητών, τη θεματολογία και την ατμόσφαιρα του μουσείου, τα εκπαιδευτικά του προγράμματα και τη διεπιστημονική του ομάδα (π.χ. ερμηνευτές μουσείου, ιστορικούς τέχνης κ.λπ.), τα παιδικά εργαστήρια και τους χώρους παιχνιδιού που διαθέτει, την ασφαλή ξενάγηση και μεταφορά των παιδιών κ.λπ.

Αφού τα μουσεία επιλεγούν από τον εκπαιδευτικό σύμφωνα με τις προηγούμενες προδιαγραφές απαιτείται η επαφή του ίδιου με το χώρο του μουσείου, τους εργαζόμενους -ειδικούς και μη-, το αντικείμενο των εκθέσεών του, τις γωνιές του, το ωράριό του, το κατάστημά του -αν δι-

αθέτει-, το έντυπο διαφημιστικό υλικό του, τις μουσειοσκευές του κ.λπ. Μαζί με την τάξη του ο εκπαιδευτικός οργανώνει τις ημερομηνίες των επισκέψεων και γράφει στα μουσεία μαζί με τα παιδιά για την επίσκεψή τους, παρουσιάζοντας την τάξη τους (π.χ. με μια φωτογραφία) και κάνοντας γνωστούς τους στόχους της επίσκεψής τους.

Ένα επίσης, καλό βήμα προετοιμασίας είναι η πρόσκληση και επίσκεψη στο χώρο της τάξης, από πριν, του εμπυχωτή / μουσειοπαιδαγωγού του κάθε μουσείου για να ενημερώσει μαζί με τον εκπαιδευτικό τα παιδιά για το υλικό του μουσείου. Άλλη λύση για την ενημέρωση των παιδιών για την επίσκεψη ή για την τελική γνωριμία τους με το μουσείο, όταν πρόκειται για σχολείο της ελληνικής επαρχίας που αδυνατεί να επισκεφθεί το συγκεκριμένο μουσείο, είναι οι μουσειοσκευές. Στη συνέχεια θα παρακολουθήσουμε τα τρία βασικά στάδια δραστηριοτήτων που αφορούν στην:

Α) Προετοιμασία στο χώρο του σχολείου με διάφορες δραστηριότητες σχετικές με το αντικείμενο του μουσείου (**στάδιο πριν από την επίσκεψη**).

Β) Επίσκεψη στο μουσείο, επιτόπια ξενάγηση, συμμετοχή στο εκπαιδευτικό του πρόγραμμα, εργαστηριακή απασχόληση και έκφραση των παιδιών (**στάδιο επίσκεψης**).

Γ) Επεξεργασία στην τάξη των εμπειριών και των παραστάσεων από την επίσκεψη στο μουσείο και από τις ποικίλες εκπαιδευτικές δραστηριότητες που πραγματοποιήθηκαν και προεκτάσεις τους (**στάδιο μετά την επίσκεψη**).

2.3. [Α] Στάδιο πριν από την Επίσκεψη: Προετοιμασία στην τάξη του σχολείου

Ο εκπαιδευτικός συζητά με την τάξη του για την έννοια του μουσείου και την εξέλιξή του μέσα στο χρόνο. Ανάλογα με το χώρο και το περιεχόμενο του μουσείου που πρόκειται να επισκεφτούν ο εκπαιδευτικός προμηθεύει την τάξη του με ανάλογο υλικό (φωτογραφίες, άρθρα εφημερίδων, φυλλάδια, αντικείμενα, αντίγραφα έργων τέχνης κ.λπ.) και κυρίως βιβλία από τη βιβλιοθήκη του σχολείου, την προσωπική του βιβλιοθήκη ή το “Κέντρο Παιδικού και Εφηβικού Βιβλίου”. Αναζητούνται τα στοιχεία που απαιτούνται μέσα απ’ αυτό το υλικό και γίνονται προ-

σπάθειες διασύνδεσης της θεματολογίας του μουσείου με τα διάφορα σχολικά μαθήματα. Η επίσκεψη για παράδειγμα στο Μουσείο Φυσικής Ιστορίας συνδέεται με το μάθημα της Ζωολογίας ή Φυτολογίας / Βοτανολογίας ή Βιολογίας ή Γεωλογίας κ.λπ.

Η παρατήρηση του άμεσου περιβάλλοντος είναι επίσης, σημαντική πριν την επίσκεψη, αφού μπορεί να κάνει τα παιδιά να ενδιαφερθούν ακόμη περισσότερο για το θέμα π.χ. πριν την επίσκεψη στο Πολεμικό Μουσείο επισκεπτόμαστε ένα αεροδρόμιο και παρατηρούμε τα αεροπλάνα στο φυσικό τους χώρο. Εποπτικό υλικό, όπως αντικείμενα, φωτογραφίες, κάρτες, εικόνες, περιοδικά κ.λπ. μπορούν να φέρουν και τα ίδια τα παιδιά και να χρησιμοποιηθούν για “ασκήσεις μνήμης” (π.χ. από ποια μουσεία προέρχονται;) ή για τη δημιουργία ανάγλυφου ή επίπεδου κολάζ (π.χ. πίνακας με τίτλο “το Μουσείο”).

Πολλά γλωσσικά παιχνίδια μπορούν να παιχτούν με την επεξεργασία της λέξης “μουσείο”, τα παράγωγά της (π.χ. μουσείο - μούσες - μουσειολόγος κ.λπ.), τις αντίστοιχες συνώνυμες λέξεις σε άλλες γλώσσες του κόσμου με τη χρήση λεξικών και εγκυκλοπαιδειών. Μπορούμε να παίζουμε σταυρόλεξο ή κρεμάλα ή αναγραμματισμούς ή ακροστιχίδες με το όνομα του κάθε μουσείου, όπως και το “παιχνίδι του χαμένου θησαυρού” ψάχνοντας στην τάξη την ταμπέλα με το όνομα του μουσείου, που έχει κρύψει ο εκπαιδευτικός. Μπορούν να δοθούν θέματα, ανάλογα με την ηλικία των παιδιών, για να ζωγραφίσουν, να διηγηθούν, ή να γράψουν μια ιστορία σχετική με το μουσείο της επικείμενης επίσκεψής τους. Το θέμα μπορεί να είναι αληθινό ή φανταστικό αρκεί να εξάπτει τη φαντασία, το λόγο και τη δημιουργικότητα των μαθητών π.χ. α) “Ένας ελέφαντας σε ένα μουσείο”. β) “Το μουσείο των παραμυθιών”. γ) “Μια φορά ήταν ένα παιδί σε ένα μουσείο διαστημοπλοίων”. δ) “Δύο αγάλματα μαλώνουν”. ε) “Ένας πίνακας δραπετεύει από την πινακοθήκη” κ.λπ.

Το υλικό που έχει συγκεντρωθεί μπορεί να αποδοθεί και να εκφραστεί με ποικίλους τρόπους από τους μαθητές, αρκεί να δοθούν οι σωστές κατευθυντήριες γραμμές από τον εκπαιδευτικό, όπως και τα ανάλογα θέματα προς επεξεργασία. Τα παιδιά μπορούν να δημιουργήσουν το ραδιοφωνικό σταθμό του μουσείου και να ανακοινώσουν όλα τα νέα του εκάστοτε μουσείου ή το σταθμό τηλεόρασης (κούτα - οθόνη τηλεόρασης), όπου ο εκφωνητής λέει τις ειδήσεις με το δικό του τρόπο (π.χ. “Χθες, ένα

διαστημόπλοιο προσγειώθηκε στην οροφή του μουσείου για να κλέψει τους θησαυρούς του και να τους πάει σε άλλους πολιτισμούς ...”). Επίσης μπορούν να κάνουν “υποτιθέμενες” τηλεφωνικές συνδιαλέξεις (π.χ. “Ένα παιδί τηλεφωνεί στο μουσείο, επειδή θέλει να τους χαρίσει το γάτο του”) ή να παίζουν με τις κούκλες, κουκλοθέατρο, μοιράζοντας ρόλους που παρουσιάζουν εκθέματα διαφόρων μουσείων. Όλη η τάξη κάθεται σε έναν άνετο χώρο και πραγματοποιεί ρυθμικές δραστηριότητες χτυπώντας τα χέρια ή τα πόδια ή διάφορα κρουστά ή αυτοσχέδια όργανα της τάξης, τις συλλαβές μιας λέξης ή μια πρόταση σχετικά με ένα μουσείο (π.χ. Κυ-κλα-δί-τι-κος, ει-δώ-λι-ο, κ.λπ.). Έτσι μπορεί να δημιουργηθεί μια ορχήστρα με μαέστρο κάθε φορά ένα διαφορετικό παιδί. Επίσης, χωρίζουμε σε ομάδες τα παιδιά και τους δίνουμε λέξεις για να φτιάξουν ένα ποίημα π.χ. ακουαρέλα, μανιβέλα, πινακοθήκη, σκευοθήκη κ.λπ. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να ωθήσει τα παιδιά σε νέες δραστηριότητες αφού τους προβάλλει κάποιες διαφάνειες (slides) ή τους δείξει μια βιντεοταινία ή κάρτες και ενημερωτικά φυλλάδια από το εκάστοτε μουσείο ή τέλος, τους παρουσιάσει τη μουσειοσκευή ή μουσειοβαλίτσα που έχει δανειστεί από το μουσείο. Τέτοιες δραστηριότητες είναι:

- **Θεατρικό παιχνίδι:** Γυρίζουμε πίσω το ρολόι του χρόνου και βρισκόμαστε στην Αρχαία Αθήνα ή στο Βυζάντιο (αυτοσχεδιασμός) ή επιλέγουμε μια σκηνή από τη Ζωφόρο του Παρθενώνα και την παρουσιάζουμε σε ακινησία (θεματικά στιγμιότυπα) ή επιλέγουμε ένα άγαλμα ή έναν πίνακα ζωγραφικής και ακολουθούμε την κίνηση των πρωταγωνιστών με τα σώματά μας (μίμηση) κ.λπ.
- **Ζωγραφική:** Τα παιδιά διαλέγουν κάτι που τους ενδιαφέρει από την εικόνα που βλέπουν και το ζωγραφίζουν. Αν είναι για παράδειγμα να επισκεφθούν το Νομισματικό Μουσείο μπορούν να ζωγραφίσουν στο ίδιο χαρτί ένα χαρτονόμισμα των αρχών του αιώνα κι ένα σημερινό ή το καινούργιο “ευρώ”.
- **Χειροτεχνικές κατασκευές:** Τα παιδιά μπορούν να δημιουργήσουν με πλαστελίνη ή πηλό αρχαιοελληνικά κοσμήματα (π.χ. Μυκηναϊκά ή Μινωικά). Με άχρηστο επίσης υλικό (χαρτόκουτα ή κουτιά αναψυκτικών) μπορούν να κατασκευάσουν έναν αρχαίο ναό. Ακόμα χρησιμοποιώντας ένα άσπρο σεντόνι, χρώματα και ραπτικά είδη μπορούν να φτιάξουν ένα χιτώνα ή ένα μανδύα.

Κατασκευές παιδιών (4-6 ετών) μετά από την επίσκεψη στο Μουσείο Φυσικής Ιστορίας.

- **Πειράματα:** Μαζί με τα παιδιά μπορούμε να μαγειρέψουμε ένα φαγητό ή ένα γλυκό, που άρεσε στους Αρχαίους Έλληνες. Μπορούμε επίσης να φτιάξουμε κρασί (μετά από επίσκεψη σε αμπελώνα) ή λάδι (επεξεργαζόμενοι ελιές) και να δοκιμάσουμε τα αποτελέσματα των πειραματισμών μας.
- **Τραγούδια και μουσικορυθμικά παιχνίδια:** Τα παιδιά ακούν κλασική, μοντέρνα ή παραδοσιακή μουσική και τη συνδυάζουν με τη θεματολογία του κάθε μουσείου που γνωρίζουν. Μπορούν ακόμα να αποδώσουν ρυθμικά ή με αυτοσχέδια μουσικά όργανα και με τη φωνή τους τις εικόνες που βλέπουν ή τα ταξίδια που φαντάζονται (στο παρελθόν, στο παρόν και το μέλλον), π.χ. Τσαφ, τσουφ, τσαφ, τσουφ, το τρένο περνά, περνά και γελά...κ.λπ., ή Το μικρό θεό τον Άρη θα τον πάμε στο φεγγάρι να διαλέξει ένα αστέρι να το πιάσει από το χέρι... κ.λπ.
- **Κάρτες, βιβλία, άλμπουμ ή ημερολόγια:** Τα παιδιά μπορούν να φιλοτεχνήσουν αυτά τα αντικείμενα ανάλογα με την ηλικία τους. Εκεί μπορούν να ζωγραφίσουν, να καταγράψουν καθημερινές συνήθειες κάθε εποχής, να αναπαραστήσουν επαγγέλματα, αθλητικές διοργανώσεις (π.χ. Ολυμπιακοί Αγώνες), ιστορικές μάχες, εντυπωσιακές ανακαλύψεις και εφευρέσεις, όπως και ζώα (π.χ. δεινόσαυροι) και πολιτισμούς που έχουν εκλείψει. Μπορούν επίσης, να φτιάξουν χάρτες και να σημειώσουν τους τόπους που έγιναν οι μεγάλες μάχες της Ελληνικής Επανάστασης (Μουσείο Μπενάκη), τους τόπους που αναπτύχθηκε ο Μυκηναϊκός πολιτισμός (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο), τα νησιά που περνά ένα πλοίο της γραμμής των Κυκλάδων (Ναυτικό Μουσείο) κ.λπ.

Μετά απ' όλες αυτές τις δραστηριότητες και το συγκεντρωμένο υλικό μπορεί να διαμορφωθεί στην τάξη η “γωνιά του μουσείου”, όπου θα τοποθετηθούν όλα τα αντικείμενα, όλες οι καταγραφές που θα εμπλουτίζονται συνεχώς και θα γίνουν αναπόσπαστο κομμάτι της τάξης. Τα αντικείμενα και οι κατασκευές θα καταγραφούν, θα ομαδοποιηθούν, θα χρονολογηθούν, και θα γίνουν ο μικρός θησαυρός της τάξης.

Μετά από αυτήν την προετοιμασία τα παιδιά μπορούν να επισκεφθούν το αληθινό μουσείο και να απολαύσουν τις ωφέλειές του. Ο εκπαιδευτικός σ' αυτό το τελικό στάδιο μέσα από μια διήγηση, ένα πα-

ραμύθι, μια ιστορία προετοιμάζει τα παιδιά να σεβαστούν το μουσείο. Δίνει οδηγίες για την κίνησή τους στο χώρο και τη συμπεριφορά τους απέναντι σ' αυτή την πνευματική περιουσία, ώστε όταν τα παιδιά βρεθούν εκεί, να δείξουν την απαιτούμενη προσοχή και ευαισθησία.

2.4. [B] Στάδιο Επίσκεψης στο Μουσείο: Επίσκεψη - Ξενάγηση - Αναζήτηση

Όπως γνωρίζουμε ο στόχος του κάθε μουσείου, ως χώρου μόρφωσης, αγωγής, ψυχαγωγίας και κατανόησης της εθνικής και παγκόσμιας πολιτιστικής πορείας, δεν είναι να προσφέρει μια ευκαιριακή μορφωτική και ψυχαγωγική δραστηριότητα, αλλά να δώσει κίνητρα για συνεχή δημιουργική ενασχόληση. Για το λόγο αυτό η πρώτη επίσκεψη πρέπει να χαρακτηρίζεται από ζεστή και φιλική προσέγγιση, αποδοχή της εκφραστικότητας και του αυθορμητισμού του παιδιού μπροστά στα εκθέματα και ενθάρρυνση της επικοινωνίας του παιδιού με το μουσείο. Ο εκπαιδευτικός της τάξης και οι εμψυχωτές του μουσείου, κατάλληλα προετοιμασμένοι, βοηθούν το παιδί όχι μόνο να γνωρίσει, αλλά να “εξερευνήσει” τα εκθέματα, να οικειοποιηθεί το χώρο, να ξεναγηθεί και να ικανοποιήσει τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντά του.

Στα παιδιά, κυρίως της προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας, όπως έχει ήδη αναφερθεί, πρέπει να γίνει προετοιμασία ώστε να έχουν την κατάλληλη συμπεριφορά στο χώρο του μουσείου. Μέσα από το δημιουργικό παιχνίδι τα παιδιά γνωρίζουν πληροφορίες για τις κατασκευές των έργων, τη χρήση τους, τις συνθήκες συντήρησής τους στο μουσείο, γνώσεις που θα αξιοποιήσουν στη συνέχεια στο σχολικό περιβάλλον και στη ζωή τους. Τα μικρά παιδιά (νηπιαγωγείου και δημοτικού) ξεναγούνται ανά μεγάλες ομάδες, ενώ για τους εφήβους ενδείκνυνται οι μικρές φιλικές ομάδες (παρέες) για να παρατηρήσουν, να σχολιάσουν και να ζητήσουν τη βοήθεια του εμψυχωτή, εάν χρειασθεί. Η επίσκεψη μπορεί να αφορά σε μέρος κι όχι στο σύνολο των εκθεμάτων και να επαναληφθεί αργότερα και στα υπόλοιπα μέρη, ώστε να μην ξεπερνά τη μία ώρα και να ελαχιστοποιείται η πιθανότητα κούρασης των παιδιών. Πρέπει επίσης, να εξασφαλίζεται η άνεση (άνετοι χώροι, ρούχα, υποδή-

ματα) και η ασφάλεια των παιδιών κατά τη μεταφορά και την ξενάγηση καθώς και στο εργαστήριο του μουσείου και το απαραίτητο υλικό για να πειραματιστούν, να παίξουν, να ζωγραφίσουν και να κατασκευάσουν τα παιδιά τις μουσειακές τους εμπειρίες.

Η επίσκεψη/ξενάγηση συνήθως αναφέρεται σε ιστορικές γνώσεις (χρονολογίες, πληροφορίες), σε τεχνικές κατασκευής (ενός ναού, ενός πίνακα, ενός εργαλείου, μιας μηχανής κ.λπ.), σε συλλογικές συζητήσεις και κριτικές στα εκθέματα του μουσείου.

Ο μαθητής μπορεί να βοηθηθεί αρκετά όταν το λεξιλόγιο της ξενάγησης είναι προσαρμοσμένο στο επίπεδό του και όταν υπάρχουν κατάλογοι, αφίσες και υλικό, που θα αποτελέσουν το σημείο έναρξης, αλλά και κατάληξης της επίσκεψης.

Είναι απαραίτητο να μάθει πως κάθε πίνακας, κάθε μουσική, κάθε ποίημα, κάθε γλυπτό, κάθε κατασκευή κ.λπ. “μιλάνε” τη δική τους γλώσσα, εκπέμπουν το δικό τους μήνυμα, που ο καθένας μας αποκωδικοποιεί διαφορετικά. Έτσι, για άλλους έχει αξία η ζωή και το έργο ενός καλλιτέχνη, ενώ για άλλους, κυρίως για τα παιδιά, τα ευχάριστα συναισθήματα που νιώθουν μπροστά σε έναν πίνακα π.χ. του Van Gogh.

Στόχος της κάθε ξενάγησης / επίσκεψης δεν είναι η παθητική παρακολούθηση από τα παιδιά, αλλά η παρατήρηση, η αναζήτηση και η έκφραση. Ο εμπυχωτής - ξεναγός στοχεύει στο να προκαλέσει ερωτήσεις, να δραστηριοποιήσει το πνεύμα, να ανοίξει νέους ορίζοντες, να υποκινήσει τη φαντασία και το άνοιγμα όλων των αισθητηρίων των παιδιών.

Η προσέγγιση των εκθεμάτων αρχίζει με την αντικειμενική παρατήρηση π.χ. “τι βλέπουμε και πώς είναι φτιαγμένο;”, “πού βρίσκονται τα αντικείμενα και πώς συνδέονται μεταξύ τους;” κ.λπ. και συνεχίζει με την υποκειμενική παρατήρηση π.χ. “διηγούμαι”, “ζωγραφίζω”, “παίζω αυτό που φαντάζομαι πως βλέπω” κ.λπ.

Τα παιδιά του νηπιαγωγείου χρειάζονται ιδιαίτερη υποκίνηση για να εκφραστούν αντικειμενικά και υποκειμενικά και αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσα από τις ερωτήσεις του παιδαγωγού ή του εμπυχωτή (π.χ. “τι παρατηρείς;”, “ποιο χρώμα προτιμάς;”, “αισθάνεσαι όμορφα ή άσχημα;”, “νομίζεις ότι κάνει κρύο ή ζέστη;” κ.λπ.).

Ο ίδιος ο εκπαιδευτικός ανεξάρτητα από το αν διαθέτει ή όχι το μουσείο εκπαιδευτικό πρόγραμμα και εργαστήριο μπορεί να πραγματοποιήσει

ήσει κάποιες δραστηριότητες με τους μαθητές του, που θα αποτελέσουν και το σημείο εκκίνησης για τη μάθηση στο μουσείο:

1) **Συζήτηση** με τα παιδιά για να εκμαιεύσει ιδέες, συνειρμούς και κρίσεις. 2) **Παιχνίδια - Αινίγματα** π.χ. “ποια θεά της Αρχαίας Ελλάδας είχε για σύμβολό της την κουκουβάγια και φορούσε πανοπλία; Δείξτε το άγαλμά της.”. 3) **Μιμητικές ασκήσεις** π.χ. παριστάνω ένα άγαλμα (π.χ. “τον Ερμή”, του Πραξιτέλη), μιμούμαι τις κινήσεις του. Ποιος μπορεί να το ανακαλύψει; Τα παιδιά, επίσης, με μιμητικούς σχηματισμούς με τα σώματά τους παρουσιάζουν το αέτωμα ενός ναού ή το περιεχόμενο ενός ζωγραφικού πίνακα. 4) **Ασκήσεις βλέμματος και συγκέντρωσης** π.χ. τα παιδιά “μαγνητοσκοπούν” τα αντικείμενα. 5) **Ψυχοκινητικές ασκήσεις** π.χ. τα παιδιά κλείνουν τα μάτια και φαντάζονται τα σχήματα των αντικειμένων. 6) **Γινόμαστε καλλιτέχνες** π.χ. τα παιδιά γίνονται γλύπτες, φωτογράφοι, ζωγράφοι, ξαπλωμένα στο πάτωμα και δημιουργούν με τα υλικά που διαθέτουν, ανάλογα με το τι βλέπουν και τι αισθάνονται. 7) **Ασκήσεις σιωπής και φαντασίας** π.χ. τα παιδιά φαντάζονται το διάλογο με ένα αρχαίο αντικείμενο. 8) **Παιχνίδια με κάρτες** π.χ. τα παιδιά συνδυάζουν το περιεχόμενο μιας κάρτας με το ανάλογο έκθεμα. 9) **Παιχνίδια λαβυρίνθου και κρυμμένου θησαυρού** π.χ. τα παιδιά περνούν από διάφορα αντικείμενα-σταθμούς μέχρι να βρουν το αντικείμενο που έχει οριστεί.

Οι δραστηριότητες με τις οποίες μπορούν να ασχοληθούν τα παιδιά κατά τη διάρκεια της ξενάγησης - επίσκεψης σε ένα μουσείο, μπορούν να είναι ποικιλόμορφες ανάλογα με την πρωτοτυπία των ιδεών του εκπαιδευτικού. Στην επίσκεψή τους για παράδειγμα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο μπορούν να φτιάξουν αγγεία, να σχεδιάσουν ένα μαϊανδρο ή να φτιάξει το καθένα τη δική του μάσκα κ.λπ. Στον αρχαιολογικό χώρο της Αρχαίας Αγοράς, στο Μουσείο της Στοάς του Αττάλου και σε άλλους αρχαιολογικούς χώρους αλλά και χώρους τέχνης και επιστημών οι εκπαιδευτικοί βοηθούμενοι από τα εκπαιδευτικά προγράμματα των μουσείων προσπαθούν να συνδυάσουν τη γνώση με το παιχνίδι και την εξερεύνηση με τη διασκέδαση και τη μάθηση.

Χειροτεχνικές δραστηριότητες προνηπίων μετά από την επίσκεψη στο Μουσείο
Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης.

2.5. [Γ] Στάδιο μετά την επίσκεψη στο Μουσείο: Επεξεργασία των εμπειριών στην τάξη - Προεκτάσεις

Ο στόχος του σταδίου της επεξεργασίας των εμπειριών στην τάξη, σύμφωνα με την Άλκηστη (1996), είναι όλα τα ερεθίσματα, οι παραστάσεις, και οι εμπειρίες που έχουν αποκομίσει τα παιδιά από την προετοιμασία και την επίσκεψη στο μουσείο να ολοκληρωθούν, να συνδεθούν μεταξύ τους και να εκφραστούν. Ο εκπαιδευτικός, εδώ, κάνει μια σύντομη επανάληψη, όσων έχουν αναφερθεί και παρατηρηθεί και συμπληρώνει ελλείψεις που έχει επισημάνει και πράγματα που δεν είχε προλάβει προηγουμένως να πει. Έτσι, πολλές από τις προηγούμενες δραστηριότητες μπορούν να ενταχθούν στην επεξεργασία, όπως και διάφορες νέες δραστηριότητες. Συγκεκριμένα:

- **Συζήτηση** με τα παιδιά μετά από προβολή video ή επεξεργασία φωτογραφιών ή εποπτικού υλικού του μουσείου για τις κοινές αλλά και ατομικές τους εμπειρίες.
- **Χειροτεχνικές Κατασκευές και Μακέτες.** Με άχρηστο υλικό (π.χ. υφάσματα, σπирτόκουτα, κουτιά από αναψυκτικά, κονσέρβες, τρόφιμα κ.λπ.) και υλικά κατασκευών τα παιδιά μπορούν να δημιουργήσουν π.χ. ένα σιδηροδρομικό σταθμό με το τρένο στις ράγες (μετά την επίσκεψη στο Μουσείο Σιδηροδρόμων), ένα δεινόσαυρο ή μια φάλαινα (μετά από την επίσκεψη στο Μουσείο Φυσικής Ιστορίας), ένα εργοστάσιο παραγωγής σοκολάτας (μετά από την επίσκεψη στο Ελληνικό Παιδικό Μουσείο) κ.λπ.
- **Πλαστική** με αυθεντικό πηλό, πλαστικοποιημένο πηλό, πλαστελίνη ή papier machie. Τα παιδιά μπορούν να πλάσουν με τη βοήθειά μας μικρά κυκλαδίτικα ειδώλια, μικρά αγγεία, πανοπλίες, βέλη, κοσμήματα, πιάτα, σπάνια ζώα, ψάρια, φυτά, πλοία, τρένα, αεροπλάνα κ.λπ.
- **Κουκλοθέατρο και θέατρο σκιών.** Με απλά υλικά τα παιδιά μπορούν να κατασκευάσουν γαντόκουκλες, κούκλες marotte και να κόψουν φιγούρες ανθρώπων, ζώων, αντικειμένων όλα σχετικά με το θέμα ενός μουσείου ή με ένα φανταστικό θέμα που έχουν επιλέξει κι έχει σχέση με τα εκθέματα κάποιου μουσείου. Τα παιδιά μπορούν να αυτοσχεδιάσουν ή να γράψουν ένα έργο, να μοιράσουν ρόλους και να το παίξουν.

- **Διηγήσεις, παραμύθια και ποιήματα.**

Επιλέγουμε θέματα με τα παιδιά και δημιουργούμε ιστορίες και ποιήματα με περιεχόμενο άλλοτε αστείο, άλλοτε λυπημένο, άλλοτε θυμωμένο, άλλοτε χαρούμενο, όπως “Το χταπόδι με τα δέκα πλοκάμια”, “Ο κούρος και η κόρη πήγαν να κουρευτούν” κ.ά.

- **Δραματοποίηση**

Τα παιδιά μπορούν να συζητήσουν για το περιεχόμενο ενός ζωγραφικού πίνακα που τα εντυπωσίασε. Μπορούν επίσης να τον τοποθετήσουν στο χώρο και το χρόνο, να μιλήσουν για τη συμπεριφορά, τα αισθήματα, τις αντιδράσεις, τα επαγγέλματα κ.λπ. των προσώπων αυτού του πίνακα και να δραματοποιήσουν αυτό που απεικονίζει, δίνοντάς του τις δικές τους προεκτάσεις.

Γενικά μετά από την επίσκεψη σ’ ένα μουσείο μπορούν να αναπτυχθούν δημιουργικές δραστηριότητες, οι οποίες μπορούν να συνδεθούν με αυτές τις επισκέψεις ή οποιαδήποτε εκπαιδευτική εκδρομή των παιδιών. Για παράδειγμα, τα παιδιά μαζί με τη βοήθεια των παιδαγωγών τους μπορούν να δημιουργήσουν μια εφημερίδα με ποικίλο υλικό (άρθρα, διαφημίσεις, ειδήσεις, ιστορίες, συνεντεύξεις, εικόνες, γράμματα, γελοιογραφίες κ.λπ.) που θα σχετίζονται με όλες τους τις επισκέψεις και όλα τα μουσειακά εκπαιδευτικά προγράμματα και εργαστήρια στα οποία συμμετείχαν. Μπορούν επίσης, να φτιάξουν λευκώματα (ατομικά ή ομαδικά), εικονογραφημένες ιστορίες, ευχετήριες κάρτες, αλλά και να οργανώσουν εκθέσεις ζωγραφικής, φωτογραφίας, χειροτεχνικών κατασκευών, που εμπνεύστηκαν από την επαφή τους με τα μουσειακά εκθέματα.

Στο τέλος της χρονιάς μπορούν να διοργανώσουν ένα παζάρι, μια γιορτή, ένα χοροθέατρο που θα παρουσιάσουν στα υπόλοιπα παιδιά του σχολείου, αλλά και στους γονείς τους, όλα όσα εμπνεύστηκαν από τις εκπαιδευτικές τους επισκέψεις στο\α μουσείο\α.

2.6. Μουσειοβαλίτσα \ Μουσειοσκευή. Θετικές και Αρνητικές πλευρές

Οι μουσειοβαλίτσες ή αλλιώς μουσειοσκευές είναι “εκπαιδευτικά κουτιά”, δηλαδή ένας τύπος εκπαιδευτικού προγράμματος, που σκοπό έχουν να φέρουν το μουσείο που τις διαθέτει στο σχολείο ή σε οποιοδήποτε άλλο

χώρο φιλοξενούνται ομάδες παιδιών. Είναι σχεδιασμένες σύμφωνα με τις βασικές αρχές και τους στόχους των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του κάθε μουσείου. Καλύπτουν διάφορα θέματα και περιέχουν ποικιλία δραστηριοτήτων. Αυτό το εκπαιδευτικό δανειστικό υλικό είναι ιδιαίτερα χρήσιμο να παρουσιαστεί στα παιδιά κατά την προετοιμασία της επίσκεψης στο μουσείο ή στην καθεαυτή παρουσίαση του μουσειακού υλικού στα παιδιά, όταν πρόκειται για επαρχία, όπου δεν υπάρχει άμεση πρόσβαση στο μουσειακό χώρο. Οι εκπαιδευτικοί έχουν τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν κι αυτή την υπηρεσία όποιου μουσείου τη διαθέτει, ενοικιάζοντας τη μουσειοσκευή για μία ή δύο, συνήθως, εβδομάδες.

Οι μουσειοσκευές - μουσειοβαλίτσες περιέχουν υλικό ανάλογο της ηλικίας των παιδιών, των ενδιαφερόντων, των γνώσεων και των αναγκών τους. Μεταφέρονται στο χώρο της τάξης και παρουσιάζονται στα παιδιά ως σύνολο ή ανά ενότητες. Συνήθως, οι μουσειοβαλίτσες, που αποτελούν πράγματι βαλίτσες με ποικιλία αντικειμένων και θεμάτων που αφορούν στο περιεχόμενο του κάθε μουσείου, περιλαμβάνουν αντιπροσωπευτικά αντικείμενα από τις συλλογές του μουσείου, οπτικοακουστικό υλικό, ενημερωτικά έντυπα, πήλινα αντικείμενα σε μικρογραφία, εκπαιδευτικά φυλλάδια και προτάσεις για δημιουργική εργασία στην τάξη, επιτραπέζια παιχνίδια, αφίσες κ.λπ.

Το **θετικό στοιχείο** των φορητών εκπαιδευτικών μουσειοσκευών είναι το ότι διευκολύνουν την επαφή και τη συνεργασία του μουσείου με τα σχολεία. Το μουσείο “επισκέπτεται” τον οικείο προς τα παιδιά χώρο του σχολείου με το υλικό του, που αρκετές φορές συνοδεύεται από τους εκπαιδευτικούς του μουσείου (μουσειοπαιδαγωγούς) για να εφαρμοστούν καλύτερα οι προγραμματισμένες δραστηριότητες στα σχολεία. Έτσι, οι μαθητές παρατηρούν, επεξεργάζονται, γνωρίζουν, κρίνουν, προσεγγίζουν τα γνωστικά τους αντικείμενα καλύτερα, με τη συμπληρωματική βοήθεια της μουσειοβαλίτσας. Ευαισθητοποιούνται απέναντι στην αξία της τέχνης, της ιστορίας, της εθνικής μας κληρονομιάς, των επιστημών, του φυσικού περιβάλλοντος κ.ο.κ., αποκτούν μια ευρύτερη αισθητική ματιά και αντίληψη του χώρου που ζουν, αλλά και του ίδιου του μουσείου, που παύει να αποτελεί ένα συντηρητικό, βαρετό και ξεπερασμένο χώρο.

Από τη μεριά του το μουσείο, μέσω της μουσειοβαλίτσας / μουσειοσκευής, επιτυγχάνει τη δημιουργική πλαισίωση των σχολικών μαθημάτων, διευρύνει το κοινό του, συμβάλλει στη διαμόρφωση της ταυτότητας των νέων και επανεντάσσει το σχολείο στον πολιτισμό παρουσιάζοντας στο μαθητικό κοινό τις συλλογές του. Έτσι, γίνεται κτήμα όλων των μαθητών από οποιοδήποτε κοινωνικό-οικονομικό-πολιτιστικό περιβάλλον κι αν προέρχονται, ανεξάρτητα απ' οποιαδήποτε προηγούμενη εμπειρία κι αν είχαν με την τέχνη, τις επιστήμες, τον πολιτισμό κ.λπ.

Το **αρνητικό στοιχείο** της χρήσης της μουσειοβαλίτσας έγκειται στο ότι πολλοί εκπαιδευτικοί και σχολεία την χρησιμοποιούν ως το μοναδικό τρόπο γνωριμίας με το μουσείο· ακόμη και αν υπάρχει η δυνατότητα της επίσκεψης στο “αληθινό” μουσείο αυτή δεν πραγματοποιείται ποτέ. Γενικά θα λέγαμε ότι η μουσειοβαλίτσα θα έπρεπε να χρησιμοποιείται ως “προάγγελος”, ως δραστηριότητα προεργασίας, πριν την επίσκεψη, ειδικά, για τα σχολεία που στεγάζονται στον τόπο που βρίσκεται το μουσείο και μόνο για τα απομακρυσμένα σχολεία (π.χ. της επαρχίας) θα μπορούσε να θεωρηθεί ως δείγμα μιας πραγματικής “μουσειακής αγωγής” λόγω της μη εύκολης προσβασιμότητας στο χώρο του μουσείου.

Ανακεφαλαίωση

Ένα πρόγραμμα μουσειακής αγωγής ολοκληρώνεται με την επίσκεψη των παιδιών σ' ένα συγκεκριμένο μουσείο, ανάλογα με το θέμα που έχουν επεξεργαστεί στην τάξη.

Ο παιδαγωγός προετοιμάζει την επίσκεψη στο μουσείο με τρόπο, ώστε να συμπληρώνει το εκπαιδευτικό του πρόγραμμα και τη διδασκαλία στην τάξη. Συζητά με τα παιδιά, οργανώνει δραστηριότητες και γωνιές, δραστηριοποιεί τη φαντασία και τα συναισθήματά τους πριν, κατά τη διάρκεια και μετά από την ξενάγηση \επίσκεψη σ' ένα μουσείο.

Ερωτήσεις

---

1. Πώς θα οργανώνετε την επίσκεψη σε ένα μουσείο;
2. Τι συμβαίνει κατά τη διάρκεια της επίσκεψης σ' ένα μουσείο; Ποιες δραστηριότητες μπορούν να οργανωθούν;
3. Μετά την πραγματοποίηση της επίσκεψης στο μουσείο, ποιες δραστηριότητες και προεκτάσεις μπορούν να πραγματοποιηθούν;
4. Τι γνωρίζετε για τα θετικά και τα αρνητικά στοιχεία της χρήσης της μουσειοβαλίτσας σε σχέση με την επίσκεψη σε Μουσείο;
5. Ποια είναι η προσωπική σας γνώμη για τη χρήση της μουσειοβαλίτσας;

Προτεινόμενες εργασίες και δραστηριότητες

- Οι μαθητές\τριες να επιλέξουν ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα ενός μουσείου και να το παρουσιάσουν στην τάξη.
- Να δανειστούν μια μουσειοσκευή\μουσειοβαλίτσα και να την παρουσιάσουν στην τάξη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Άλκηστις, (1996), *Μουσεία και Σχολεία, Δεινόσαυροι κι Αγγεία*, Β' έκδοση, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Ζαφειράκου, Αίγλη, (επιμ.), (2000), *Μουσεία και Σχολεία, Διάλογος και Συνεργασίες, Αναπαραστάσεις και Πρακτικές*, Αθήνα, Τυπηθήτω, Γιώργος Δαρδανός και Σια ΕΠΕ.
- Καλούρη - Αντωνοπούλου Ράνυ και Κάσσαρης Χρήστος, (1988), *Το μουσείο μέσο τέχνης και αγωγής*, Αθήνα, Καστανιώτης.
- Καλούρη - Αντωνοπούλου, Ράνυ, (1999), *Αισθητική Αγωγή*, Αθήνα, Έλλην.
- Καλούρη - Αντωνοπούλου, Ουρανία, (1985), *Αισθητική αγωγή του παιδιού. Μορφές αισθητικής δημιουργικότητας στην παιδική βιβλιοθήκη και στο μουσείο*, Αθήνα, ΔΙΠΤΥΧΟ.
- Ντολιοπούλου, Έλση, (1999), *Σύγχρονες τάσεις της Προσχολικής Αγωγής*, Αθήνα, Τυπωθήτω-Γιώργος Δάρδανος.
- Περιοδικό «Σύγχρονο Νηπιαγωγείο», τεύχη 2 (1998), 3 (1998), 15, 18 (2000), 19, 20 (2001).
- Πληροφοριακά έντυπα μουσείων, (2000-2001), «Το Παιδικό Μουσείο», «Το Μουσείο Παιδικής Τέχνης», «Το Μουσείο Λαϊκής Τέχνης», με τα περιεχόμενα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και των μουσειοσκευών τους.
- Σταματοπούλου, Δέσποινα, (1998), *Αισθητική καλλιέργεια και Μορφές Έκφρασης των νηπίων*, (Βασική βιβλιοθήκη του νηπιαγωγού), Αθήνα, Καστανιώτης.

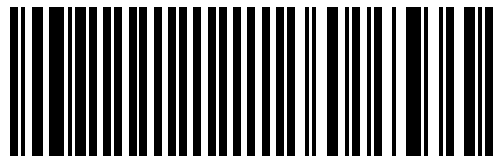

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

ITYE
"ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ"
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ & ΕΚΔΟΣΕΩΝ

(01) 000000 0 24 0253 6

Κωδικός βιβλίου: 0-24-0253
ISBN 978-960-06-3019-0